

აკადემიკოს
პაატა გუგუშვილის
დღიურები
და
მოგონებები

თბილისი
2015

წიგნში პირველად იბეჭდება გამოჩენილი ქართველი მეცნიერის, პედაგოგისა და საზოგადო მოღვაწის, აკადემიკოს პაატა ბუგუშვილის მოგონებები და დღიურების ნაწილი, რითაც საზოგადოების ფართო წრისათვის ცნობილი გახდება მისი შემკვიდრობის კიდევ ერთი მხარე.

დღიურებისა და მოგონებების PDF ორიგინალები იხ.:

<http://1drv.ms/1FfPokU>

<https://www.scribd.com/collections/14096314/PG-Diaries>

პაატა ბუგუშვილის საიტი:

<https://paatagugushvili.wordpress.com/>

მსუ პაატა ბუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი:

<http://pgie.tsu.ge/>

[https:// facebook.com/gugushvilis.instituti](https://facebook.com/gugushvilis.instituti)

რედაქტორი

რამაზ ბბესაძე

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

წიგნი გამოსაცემად მომზადდა

მსუ პაატა ბუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის ბამომცემლობაში

© ივანე ჯავახიშვილია სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

მსუ პაატა ბუგუშვილია ეკონომიკის ინსტიტუტი

ბაგეთგან წარმოთქმული სიტყვა გასწოლილ ტყვიაზე უარესია. ათასი გასწოლილი ტყვია მხოლოდ ათასი ტყვიაა, ხოლო ყოველი სიტყვა მთელი მოვლენაა. ადამიანის მოღვაწეობის, ბრძოლისა და მისწრაფების აზრია და ისტორია. ბათასი ტყვია შეიძლება ასცდეს მიზანს, ხოლო არც ერთი სიტყვა არასოდეს არ ასცდენია მიზანს, რომელსაც ის თუ დღეს არა, თუ წელს არა, ოდესმე აუცილებლად მოხვდება.

ბანა საოცარი არაა, რომ ადამიანი ადამიანს უმტკიცებდეს — ლაპარაკი, შენი სიტყვები შენივე მტრები რომ არ გახდნენ, ამიტომ შენი თავისუფლება უნდა მოიპოვო მდუმარებაში იმით, რომ დაემსგავსო მუნჯს.

ეს ცხოვრება რაც უფრო წთულია და ტანჯვითაა სავსე, მით უფრო ტკბილია.

შლირსი ადამიანის ქება, ესაა ყველაზე დიდი შეურაცხყოფის მიყენება მისთვის და იმ ხალხისა და ქვეყნისათვისაც, რომელსაც იგი განაგებს.

მე ვიყავი და ყოველთვის ვიქნები ამიერიდანაც უკომპრომისო და ამიტომ ბევრი მტერი შევიძინე, რომლებმაც დიდი ზიანი მომაყენეს.

დიდი ადამიანები მხოლოდ მოდიან და სამუდამოდ წაიხიან ადამიანთა შორის.

მე უფროსს სწყინს, რომ შენ თავს იმართლებ, რომ შეგიძლია დაამტკიცო შენი სიმაართლე, მაშინ ის სჯობია პირადად შენთვის, რომ ბრალდება მიიღო... მაგრამ ღირს კია ასეთი მორჩილებით შენარჩუნებული სიცოცხლე? ვფიქრობ, რომ არა.

დიდი ქართველი მეცნიერ-ეკონომისტისა და საზოგადო მოღვაწის, აკადემიკოს პაატა ბუგუშვილის დაბადებიდან 110-ე საიუბილეო წლისთავზე მკითხველთა ფართო წრისათვის ხელმისაწვდომი ხდება უნიკალური გამოცემა – მისი დღიურები და მოგონებები.

რა თქმა უნდა, ამ ტიპის პუბლიკაციისადმი ინტერესს, როგორც წესი, ამძაფრებს თავად მისი დამწერის პიროვნული თვისებები და მის მიერ განვლილი ცხოვრებისეული გზა. პაკადემიკოსი პაატა ბუგუშვილი კი სწორედ XX საუკუნის საქართველოს იმ დიდ მოღვაწეთა რიგს განეკუთვნება, რომლის ცხოვრება, დანახული მის მიერვე, გულგრილად არ დატოვებს მკითხველს.

ბუნებრივია, რომ დღიურები და მოგონებები შეიცავენ არაერთ ფრაგმენტს ბატონი პაატას პირადი ცხოვრებიდან, თუმცა საკმაოდ გამოკვეთილადაა წარმოდგენილი იმ ეპოქის სირთულეები და მომხიბვლელობაც კი, რომელშიც აკადემიკოსი ბუგუშვილი მოღვაწეობდა. ის განსაკუთრებით მდიდარი იყო უფროსი თუ მისივე თაობის მეგობრებით, რომლებმაც, ცალ-ცალკე აღებულია, თავისი დიდი წვლილი შეიტანა ქართული კულტურისა თუ მეცნიერების განვითარებაში.

ჩემთვის განსაკუთრებული ინტერესს წარმოადგენს ბატონი პაატას მოგონებების ის ნაწილები, რომლებიც ეძღვნება ობილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და მის დამაარსებელს ივანე ჯავახიშვილს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტის შექმნასა და განვითარებას. მძიმე შთაბეჭდილებას ტოვებენ დღიურების ის ნაწილები, რომლებშიც ასახულია ქართველ ეკონომისტთა შორის დაპირისპირება, ის არაჩანსადი ვითარება, რასაც ხელს უწყობდა იმ დროს არსებული პოლიტიკური რეჟიმი. სამწუხაროა, იმის ნაცვლად, რომ კოლეგები გვერდში დადგომოდნენ ბატონ პაატას საქართველოში ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების რთულ საქმეში, არაერთი მათგანი ღიად თუ ფარულად ებრძოდა მას, რაც,

საბოლოო ჯამში, ისევ ეკონომისტთა სახელსა და ავტორიტეტს აყენებდა ზიანს.

დღიურები და მოგონებები მკითხველის ყურადღებას მიაპყრობს იმ რთულ გზას, რომელიც განვლო აკადემიკოსმა პაატა ბუგუშვილმა და, მიუხედავად სერიოზული დაბრკოლებებისა, მან ურყევი საფუძველი შექმნა საქართველოში ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებისათვის. მის მიერ დაარსებული ინსტიტუტი, რომელიც თითქმის უკვე მეოთხედი საუკუნეა, მის სახელს ატარებს – პაატა ბუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი – წარმატებით აგრძელებს შემოქმედებით საქმიანობას.

დღეს ეს ინსტიტუტი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ობილიისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შემადგენლობაშია. სიმბოლურია, რომ პაატა ბუგუშვილის მიერ დაარსებული ინსტიტუტი მისი დიდი მასწავლებლის, ივანე ჯავახიშვილის მიერ დაარსებული უნივერსიტეტის ნაწილია. დიდი მასწავლებლისა და მისი გამორჩეული მოწაფის მიერ შექმნილი უნივერსიტეტი და ინსტიტუტი ერთად აგრძელებენ საქმიანობას და დარწმუნებული ვარ, ეს დიდებული ტანდემი ყოველთვის წარმატებული იქნება.

ვლადიმერ (ლადო) პაპავა
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ობილიისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის რექტორი,
აკადემიკოსი

2015 წლის 28 სექტემბერს სრულდება მე-20 საუკუნის საქართველოს ერთ-ერთი გამოჩენილი მოაზროვნის, მეცნიერის, პედაგოგისა და საზოგადო მოღვაწის — აკადემიკოს პაატა ბუგუშვილის დაბადებიდან 110-ე წლისთავი.

აკადემიკოს პაატა ბუგუშვილის მეცნიერული თვალსაწიერი მეტად ფართოა. მისი ნაშრომები ეძღვნება პოლიტიკური ეკონომიის, საქართველოსა და სპიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარების, სოციოლოგიის, დემოგრაფიის, ჟურნალისტიკის, ეკონომიკური ბზრის ისტორიის პრობლემებს. მისი ავტორობით გამოქვეყნებულია 500-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი, რომელთაგან 50-ზე მეტი ცალკე წიგნადაა გამოცემული. ბანსაკუთრებით აღსანიშნავია მონოგრაფიების შვიდტომეული — „საქართველოსა და სპიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX სს.“, რომელშიც, გარდა იმისა, რომ წარმოდგენილია უმდიდრესი მასალა საქართველოსა და სპიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარების შესახებ, ასევე გამოვლენილია ეკონომიკური ურთიერთობების არაერთი მანამდე მეცნიერებისათვის შეუმჩნეველი მხარე და მოცემულია მათი სიღრმისეული ანალიზი.

აკადემიკოსი პაატა ბუგუშვილი რომ ფართო დიაპაზონის მეცნიერი იყო, ამაზე მეტყველებს იმ ნაშრომთა არასრული ჩამონათვალი, რომელიც ეხება ისტორიის, ჟურნალისტიკის, დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის აქტუალურ პრობლემებს. პი ისინიც: „პართული წიგნი 1629-1929 წწ.“; „პართული ჟურნალისტიკა“; „სოციოლოგიური პტიუდები“; „საქართველოს მოსახლეობა 160 წლის (1800-1960) მანძილზე“; „საქართველოს მოსახლეობის აღწარმოების საკითხები“, „მოსახლეობა, მკახი, შვილიანობა“; „დემოგრაფიის ნარკვევები“ და სხვ., რომელთაც ისე, როგორც მისმა ყველა ნაშრომმა, სპეციალისტთა ფართო გამომხატურება და მაღალი შეფასება დაიმსახურა.

მრავალმხრივი და ფართო ბატონი პაატას პედაგოგიური და საზოგადო მოღვაწეობის სფეროც. აღნიშვნის ღირსია მისი საქმიანი და მეგობრული ურთიერთობა საქართველოს მოწინავე ინტელიგენციის წარმომადგენლებთან, რომელთა დადებითი შეფასებები ბატონი პაატა ბუგუშვილის ნაშრომების შესახებ კარგადაა ცნობილი.

აკადემიკოს პაატა ბუგუშვილის მემკვიდრეობიდან, გარდა სამეცნიერო ნაშრომებისა, აღსანიშნავია მისი დღიურები და მოგონებები,

რომელიც ბეჭდური სახით პირველად გამოდის (ბატონი პაატას სახელის უკვდავსაყოფად გამოსული მასალებიდან აღნიშვნის ღირსია საქართველოს მეცნიერებათა პროვინული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის ლეო ჩიქავას რედაქტორობით მაღალ დონეზე შესრულებული წიგნი – „პაატა ბუგუშვილი“ (თბ., „სიასლე“, 2006). იგი მისი დაბადების 100 წლისთავთან დაკავშირებით გამოვიდა, რომელიც შეადგინა დ გამოსაცემად მოამზადა იზოლდა ბბაშიძემ). იგი ასახავს ბატონი პაატას მრავალმხრივი მოღვაწეობისა დ გაცეების სხვადასხვა სფეროს: პირად დ ოჯახის წევრთა ცხოვრებას, მის შეხედულებებს ეკონომიკურ საკითხებსა დ საერთოდ მეცნიერებაზე, ხელოვნებაზე, კინოზე, თეატრზე, გამოჩენილ ადამიანებზე, ლიტერატურაზე დ სხვ.

ამ წიგნის მიზანია გადმოსცეს აკადემიკოს პაატა ბუგუშვილის მემკვიდრეობის ეს უცნობი მხარეები. თუმცა, ერთ წიგნში მისი მთელი ამ მემკვიდრეობის მოთავსება, საკმაოდ დიდი მოცულობის გამო, შეუძლებელია. ჩვენ ყურადღება გავამახვილეთ მის პირად ცხოვრებასთან დაკავშირებულ მხარეებზე. სხვა მხარეები კი ცალკე დამუშავებას საჭიროებენ, რაც მომავლის საქმეა. თუმცა, დღიურებისა დ მოგონებების გაცნობამ დაგვარწმუნა, რომ ისიც ვერ ასახავს აკადემიკოს პაატა ბუგუშვილის მოღვაწეობის ყველა ნიუანსს (რომელიც გაცილებით ფართო დ შინაარსიანია), ალბათ, ეს მათ არც მოეთხოვება.

ბატონი პაატას მიერ განვლილი გზა მეტად შინაარსიანი დ, ამავე დროს, წინააღმდეგობებით აღსავსეა. მას ბევრი ბრძოლის გადატანა მოუხდა. უსამართლო ჭიდილში ზოგჯერ მარცხდებოდა კიდეც (ოღონდ, არა მეცნიერულ პაექრობაში), მაგრამ საბოლოო გამარჯვება მას ერგო, როგორც კეთილი საქმის მსახურს, დიდ მეცნიერს, პედაგოგსა დ საზოგადო მოღვაწეს.

ბატონი პაატა წლების განმავლობაში იბრძოდა მთავრულის დასაწერგავად ქართულ დამწერლობაში. ამიტომ, ეს წიგნი, მისი სახელის პატივსაცემად, მხედრული მთავრულის გამოყენებით იბეჭდება.

რამაზ ბბესაძე

თსუ პაატა ბუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორი,
პროფესორი

მეცნიერებაში „გლადიატორის“ დრამატული ცხოვრება მის დღიურებში

ახლა, როდესაც კომუნისტური სისტემის დაცემის შემდეგ ლამის სამი ათეული წელი გავიდა, ლიბერალური, დემოკრატიული სისტემა, ასე თუ ისე, რაღაც ზომით დამკვიდრდა საქართველოში. ბამოჩნდა კომუნიზმის დიქტატურის ეპოქის პერიოდის შესახებ „თამამი“, იმ დროის მიმართ ფრიად კრიტიკული მოგონებები ზე მემუარები, მაგრამ გამოცემული დღიურები, რამდენადაც აქედან ვხედავ, პრაქტიკულად არ არსებობს. საერთოდ, წერდა კი ვინმე იმ ეპოქაში დღიურებს?

პაატა ბუგუშვილის დღიურები, დიდად განსხვავებით მემუარებისა ზ მოგონებებისგან, სულ სხვა არსის, კლასისა ზ ტიპის ნაწარმოებია:

- ჭერ ერთი, ახალგაზომცხვარი მემუარებისა ზ მოგონებების ავტორებს აქვთ საშუალება, მათ მიერ ასახული „სიმართლე“ post factum მოარგონ დღევანდელი დღის შეხედულებებსა ზ იდეოლოგიებს, თანამედროვეობის კონიუნქტურას. მუნდაც, დაწერონ მტკნარი სიცრუე ზ სიყალბე — იმ სახით ზ ისე, როგორც მათ ამჟამად აწყობთ...
- მეორე, რაც უფრო არსებითია — მემუარებისა ზ მოგონებების ავტორებს სულაც არ ემუქრებათ საშიშროება, პასუხი აგონ თავის დაწერილზე კომუნისტური დიქტატურის მკაცრი, არაჰუმანური წეს-კანონების შესაბამისად, რაც, შესაძლო იყო, „ბმუტბ“—ში პოლიტიკური პატიმრობითა ზ დახვრეტითაც დასრულებულიყო! შარესიც, ისეთი დოკუმენტის შექმნა ზ მითუმეტეს ხელმოწერა (ხელნაწერი დღიურები ხომ თავისთავად ხელმოწერაა), რომელშიც თუნდაც უმცირესი რამ ეწინააღმდეგებოდა კომუნისტურ იდეოლოგიას, უდიდეს საფრთხეს წარმოადგენდა დამწერის ოჯახისთვისაც ზ მასში ნახსენები პირებისთვისაც! დღევანდელი, „დემოკრატიული ზ თავისუფალი აზროვნების“ გარემოში ძალზე ძნელი მისახვედრიც კია, რამდენად განსხვავდება პაატა ბუგუშვილის დღიურებში ასახული, დოკუმენტირებული მისი აზროვნება ზ შეხედულებები იმდროინდელი ოფიციალური იდეოლოგიური დოქტრინისაგან.

და, მესამეც — დღიურების დამწერი შეგნებულად მიდის იმ რისკზე, რომ იგი მომავალში ყოველთვის იქნება სრულიად განსხვავებულ პოლიტიკურ, სოციალურ ზ ზნეობრივ გარემოში აღზრდილი ზ მცხოვრები, სრულიად განსხვავებულად მოაზროვნე

მომავალი თაობების განსჯისა და კრიტიკის ქარცეცხლის ფრონტზე! ამას კი, დამეთანხმებით, დიდი სიმამაცე და დღიურებში ასახული საკუთარი პოზიციების სიმართლეში — *ყოველ მომავალ დროში* — მტკიცე რწმენა სჭირდება.

პაატა ბუგუშვილის დღიურები (სულ 15 სქელტანიანი რვეული) მის ოჯახში, ბინაში იწერებოდა და ინახებოდა ათასობით ტომისაგან შემდგარი ბიბლიოთეკის თაროებზე. მათ არსებობას ყურადღება მივაქციე მხოლოდ მაშინ, როდესაც უკვე დავკაცდი, ანუ სადღაც 1970-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც ცოლის შერთვა დავაპირე და მამამ წამაკითხა დედაჩემისადმი მიძღვნილი თავისი სასიყვარულო ლექსები. შემდგომ, გადავთვალე რე დღიურები და შეშფოთებულმა ვკითხე პაატას — კი, მაგრამ, ისედაც ასე მკაცრად გდევნიან და არ გეშინია, ეს ნაწერები შენი პოლიტიკური რეპრესირებისთვის რომ გამოიყენონ-მეთქი? მიპასუხა: „*როგორ არ მეშინია, მაგრამ კალამი მაიძულებს ვწერო*“...

ბი პაატას სიტყვები მისი დღიურების შესახებ:

- ყველაზე მისანდობი ადამიანისათვის მაინც დღიურებია, ოღონდ ერთი საშიშროებაა... სხვამ არ ჩაიგდოს ხელში;
- ყველაზე დიდი მესაიდუმლე ისევ დღიურებია... (ოღონდ ვინ უწყის, რა ბედი ელის თვითონ დღიურებს);
- ყველაზე ერთგული მაინც დღიურებია... (ოღონდ ვინ იცის, ბრმა და უხეშ ძალას შეუძლია, ისინიც შენს წინააღმდეგ გამოიყენოს);
- ყველაზე მტკიცე მაინც დღიურებია, ვის ხელშიც და როგორ ვითარებაშიც არ მოხვდეს, ის თვითონ თავის აზრებს არ იცვლის;
- ყველაზე მარადიულიც დღიურებია, ის როგორც ყოველი დაწერილი, შეიძლება დიდხანს, ძლიერ დიდხანს ინახებოდეს და იცავდეს შენს აზრებს, შენს განცდებს, შენს წადილსა და მისწრაფებას და, ამდენადვე, შენს ინდივიდუალობას.

28. 12. 76; დღიურების რვეული 11

რამდენადაც ეს წიგნი, მოცულობითი შეზღუდვის გამო, ასახავს პ. ბუგუშვილის დღიურების მხოლოდ უმცირეს ნაწილს და, ამდენად, ვერ იქნება რეპრეზენტატიული პაატას ცხოვრებისა და მოღვაწეობის დრამის სრული წარმოდგენისთვის, მე, მოკრძალებით, იუბილეებისთვის ფრიად არა ტიპობრივ ასპექტზე შევაჩერებ მკითხველის ყურადღებას — პაატა ბუგუშვილის პირად და ოჯახურ დრამაზე, რაც ასე დამახასიათებელია სრულიად საქართველოსთვის...

პაატას მამა, ბესარიონი, ადრე დაქვრივდა. ხელთ დარჩა მცირეწლოვანი ოთხი შვილი — ათი წლის პაატა და პაატას უმცროსი სამი და.

პაატა ისე გაიზარდა, რომ, არსებითად, დედის ალერსი ზე დედის სახეც კი ძალზე ბუნდოვნად ახსოვდა (დედის ფოტოსურათიც კი არ გააჩნდა) ზე ამას ყოველთვის მწარედ განიცდიდა.

პაატა 31 წლისა დაქორწინდა დიდი ზე მხურვალე სიყვარულით (დღიურებში მრავლადაა მისი სატრფოს, პირველი ცოლის — მამარ მოდისადმი მიძღვნილი სატრფილო ლექსები ზე წერილები) ზე ქორწინებიდან ორიოდ წელიწადში დაედუპა საყვარელი მეუღლე ზე ჩვილი ვაჟი, ბიორგი (ამის გამო, თუმცა მე ბიორგობას დავიბადე, ბიორგი არ დამარქვა). მოგვიყვა, — მხოლოდ მეცნიერული შემოქმედების უსაზღვრო სიყვარულმა მისხნა თვითმკვლელობისგან ზე ძალა მომცა, შემექმნა ახალ სიყვარულზე დაფუძნებული ოჯახიო.... სიბერეშიც კი, ავადმყოფობის დროს, როდესაც სიცხე უწევდა ზე ბოდვას იწყებდა, ზოგჯერ ბიორგისა ზე მამარს უხმობდა...

ბამუდმებულ დევნა-შევიწროებას განიცდიდა მეცნიერებისა ზე სახელმწიფო-პარტიული ელიტების ურთიერგადაჭვული ნეპოტიზტური, კლანური ზე, რაც ყველაზე არსებითია, ანტიეროვნული სტრუქტურის მხრივ, რაც მხილების წითელ ძაფად დაჰყვება მის დღიურებს — ვერასდროს ვერ „ერგებოდა“ მეცნიერებისა ზე ადმინისტრაციების მედროვეობაზე დაფუძნებულ გარემოს. ცუდილად კი არ უძახდნენ ნახევარხუმრობით პაატა ბუგუშვილს შეთამამებული მეგობრები, მისი მეცნიერული ბრძოლისუნარიანობისა ზე სიმამაცისთვის, „მლადიატორს“...

მაგალითად, როდესაც მბილისის უნივერსიტეტში დიდი ივანე ჭავახიშვილის სამარცხვინო საჯარო განქიქება მოეწყო პროლეტარული სულისკვეთებით განმსჭვალული პროფესორ-მასწავლებლებითა ზე სტუდენტობით გაჭედილ სააქტო დარბაზში (რის შემდეგაც მას რექტორობა დაატოვებინეს), უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთაგან არსებითად მხოლოდ პაატა ბუგუშვილი იყო, ვინც არ იკადრა ამ მარაზში მონაწილეობა ზე დიდი ივანეს წინააღმდეგ გამოსვლა. ივ. ჭავახიშვილის აზრი პაატა ბუგუშვილის ამ მამაც საქციელზე გარკვეულწილად აირეკლა პაატას სადოქტორო დისერტაციის ივანესეულ ოფიციალურ რეცენზიაში, რაც, თავისთავად, ფრიად იშვიათი, არსებითად გამონაკლისი რამ იყო, მით უფრო, ეკონომისტის დისერტაციის მიმართ.

პაატა ბუგუშვილმა, პირველმა, ჯერ კიდევ 1973 წელს, გაბედა ქართული საზოგადოების ეროვნულად განწყობილი ნაწილის ყურადღება გაემახვილებინა ქართველობის დაწყებულ დემოგრაფიულ დეგრადაციასა ზე მოსალოდნელ დემოგრაფიულ პატასტროფაზე — მეცნიერული ნაშრომისთვის არნახული ტირაჟით (20 ათასი) გამოცემულ ძალზე პოპულარულ წიგნში „საქართველოს სსრ მოსახლეობის აღწარმოების სა-

კითხები“, თუმცა, კომუნისტური იდეოლოგია, კომუნისტური დოქტრინა სოციალიზმისას მხოლოდ ერთა გამუდმებულ, აღმავალ განვითარებას აღიარებდა და უწევდა პროპაგანდას.

ფუნდამენტური კომუნისტური დოქტრინის ამ უგულველყოფასა და მხილებას (მით უმეტეს, კაპიტალური წიგნით ფართო პოპულარიზებას) მაშინათვე მოჰყვა პაატას მორიგი გაძლიერებული დევნა-შევიწროვება — საქ. პპ XXV ყრილობაზე (1976 წლის 22-24 იანვარი) ცპ პირველი მდივნის შევარდნაძის საპროგრამო გამოსვლის თითქმის მეოთხედი პაატა ბუგუშვილისა და ეკონომიკის ინსტიტუტის მკაცრ „კრიტიკას“ დაეთმო, არსებითად, ცილისწამებას, რასაც მცირე ხანში შესაბამისი რეპრესიებიც მოჰყვა. ოცვების განმავლობაში, კვირა არ გავიდოდა, რომ ცენტრალურ გაზეთებში პაატა ბუგუშვილის მიმართ ცილისმწამებლური, დამამცირებელი, განმქიქებელი სტატია არ გამოქვეყნებულიყო. ეკონომიკის ინსტიტუტში ჯერ ხანძარი მოაწყვეს (რომლის დროს კინალამ დაიღუპა ინსტიტუტის მდიდარი ბიბლიოთეკა) და შემდეგი კვირების განმავლობაში „ჩაჯდა“ პროკურატურა და სხვა სარევიზიო ორგანოები — რაიმე დარღვევის უმედვეგო ძებნით დასაქმებული...

კოლეგების უმეტესობა ცდილობდა, უნივერსიტეტში ლექციების წასაკითხად მისულ პაატას საჯაროდ არც გააჰყარებოდა — ემალებოდნენ, უფროსოდნენ, ზურგს აქცევდნენ (ბევრჯერ შევესწარი ამას, რადგანაც უნივერსიტეტში მამა ავტომობილით მე მიმყავ-მომყავდა და ხშირად აუდიტორიამდე ვაცილებდი). მხოლოდ ერთეულები, გულადები შემორჩენ გვერდზე და მათში უპირველესი აკად. ვასილ ჩანტლაძე იყო.

წლების განმავლობაში მრავალი, გამუდმებული მიმართვის მიუხედავად, ვერც ერთი ცენტრალური გაზეთი ვერ ბედავდა პაატა ბუგუშვილის რაიმე სტატიის დაბეჭდვას, არათუ ისეთს, რომელშიც ცილისწამების წინააღმდეგ გამოსვლა იყო, არამედ, თუნდაც, განყენებულ რაიმე თემაზე...

პაატა ბუგუშვილი ერთადერთი მეცნიერი იყო, რომელმაც, მის მიმართ მიმდინარე რეპრესიების მიუხედავად, ღიად გაილაშქრა კრემლის მიერ დაგეგმილი საქართველოს დამლუპველი როკის ბვირაბის მშენებლობის წინააღმდეგ — მისი დღიურები ამის უეჭველი მოწმეა!

ღღეს ვისლა ახსოვს ან ვისლა სჭირდება ამის ცოდნა, მაგრამ:

მამაჩემის მიმართ რეპრესიების განსაკუთრებული გამწვავების პერიოდში, ჩემმა დირექტორმა (ბკადემიის ინფორმაციის ცენტრი, სადაც განყოფილების გამგე ვიყავი) და პაატას მეგობარმა პროფ. ილია მირცხულავამ ეზოში „სასეირნოდ“ საგანგებოდ გამიყვანა (ეშინოდა, რომ მის კაბინეტში მისაყურადებელი მოწყობილობები იდგა) და საიდუმლოდ, ჩურჩულით დამმოძღვრა: «მამაშენს ალბათ მალე დაიჭე-

რენ, მაგრამ შენ ნუ გეშინია, ოჯახს რეპრესიები არ შეეხება... „ზემოთ“ გავარკვიე (ცპ ძლიერ მდივანს, შევარდნაძის ოპონენტს პიქტორია სირაძეს, თავის მეგობარს გულისხმობდა, რომელიც სულ მალე შევარდნაძემ დაამარცხა), არც შენ დაგიტხოვენ სამსახურიდან და შეიძლება დაგაწინაურონ კიდევცო (მართლაც, ვ. სირაძემ რამდენიმე დღეში დამიბარა და ცპ მეცნიერების ბანყოფილების გამგის მოადგილეობა შემომთავაზა)... ოჲ, ახლა, ძალიან მკაცრად არავის სჯიან, ორ-სამ წელიწადში ალბათ რეაბილიტაციას მიიღებს პაატაო»...

ჩემი ძმა, ბუღალათი კი, სამი შვილის მამა, რომელიც ფინანსთა სამინისტროში მუშაობდა (მამაჩემის მეგობრის, შევარდნაძის ძლიერი და გავლენიანი ოპონენტის, მინისტრის ფარნა პნანიაშვილის ხელქვეითი), ფ. პნანიაშვილის დაპატიმრებისთანავე დაითხოვეს სამსახურიდან „შავი ბილეთით“, ისე, რომ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში არსად იღებდნენ სამუშაოზე...

წლეულს, პაატა ბუგუშვილის სიკვდილიდან ლამის 30 წლის შემდეგ, ქართული მეცნიერული საზოგადოებრიობა აღნიშნავს მისი დაბადებიდან 110 წლისთავს, მის მორიგ იუბილეს. პ. ბუგუშვილის ოჯახის წევრები დიდად მადლობელი ვართ ჩვენი ოჯახის პატრიარქის არდავიწყებისა და მისი ღვაწლის დაფასებისთვის.

ბმ წიგნის გამოცემის თაოსნობისთვის მადლიერებით მინდა ვახსენო ბატონები — ვლადიმერ პაპავა და რამაზ ბბესაძე; აგრეთვე, პ. ბუგუშვილის ყველა ის კოლეგა, თანამშრომელი და მოწაფე, რომლებიც დავიწყებას არ აძლევენ მამაჩემის ხსოვნას და რომელთა სულიერ მხარდაჭერას სისტემატურად ვგრძნობ.

ჩემი „ზღადიატორის“ სიყვარულით
ბესარიონ პ. ბუგუშვილი
ფინეთი, პანტაა

მეცნიერები
მეცნიერები
საზოგადოებრივი მეცნიერებები
1926 წ. 10 თვე

უნივერსიტეტის დასრულება, 1926 წ. პ. ბუგუშვილი, ნეკო შუაში, მის
მარცხნივ პ. ჩანტლაძე; სხედან ივ. ჯავახიშვილი და ფ. ბოგიაშვილი

დღიურები

მეცნიერების ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ ხილულ მოვლენათა ზედაპირზე გამოჩენილი მოძრაობა შინაგან ნამდვილ მოძრაობაზე დაიყვანოს

3. მარქსი. კაპიტალი, ტ 3, ნაწილი 1, 1932, ტფ., გვ. 271

11.01.33

დაუსწრებელი პედაგოგიური ინსტიტუტიდან მისწერენ გამომცემლობა „ტექნიკა ღ შრომას“, რომ უკანასკნელმა გამოსცეს ჩემი ორი წიგნი:

1) „მეურნეობის ისტორია“ ეს იქნება მეორე შევსებული შესწორებული გამოცემა.

2) „ტექნიკის მარქსისტული ისტორია“, რომელიც წარმოადგენს პირობით 5-6 განაკვეთს ღ ამ სახით დამატებას ჩემი წიგნისა „ტექნიკის მარქსისტული ისტორიის შესახებ“

ბმ უკანასკნელზე ვმუშაობ ახლა მთელი დღეები. ეს კომპილაციური შრომაა, ის დაახლოებით 5-6 ფორმა იქნება. რაც შეეხება პირველს, ის იქნება დაახლოებით 15-17 სასტამბო ფორმა.

ხვალ დავდებ ხელშეკრულებას გამომცემლობასთან. ვფიქრობ, რომ ფორმაში 300 მანეთამდე უნდა მომცენ. თუ ეს საქმე ივლისის გასვლამდე მოვათავზე ღ მას შემდეგ ზაფხულის დასვენებაც შევძელი, ჯანმრთელობის აღდგენაც ძლიერ კარგი საქმე იქნება.

ბმ რამდენიმე დღის წინათ სახელმწიფო გამომცემლობასთან უკვე დავდე ხელშეკრულება ჩემი ნაშრომის – „მარქსიზმ-ლენინიზმის მემკვიდრეობა ფორმაციებზე“ ცალკე წიგნად გამოცემის შესახებ. ფორმაში 250 მანეთზე მეტი ბ.ბიგინეიშვილმა არაფრით არ ქნა: ციკპტში მისი საქმის შენჯღრევა რომ შემეძლოს, ისეთი კაცი ვიყო, 500 მანეთსაც

იოლად მომცემდა, მაგრამ სახელგამმა ჩვენს ხარჯზე უნდა გაასწოროს ის ზარალი, რომელსაც ასეთი ხალხი იძლევა. მაინც არაუშავს. ეს შრომა 8-9 ფორმამდე იქნება. მისი რეცენზია წარმოდგენილ იქნა ჯერ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტიდან, იმათგან ის გადაცემული ქონდა პროფესორ ზაჭაპურიძესა და დოცენტ ყალიჩავას, ხოლო ამის შემდეგ საჭიროდ დაინახეს, ის კიდევ გადასცემოდა სარეცენზიოდ პროფ. ივ. მაშაყმაძეს (ბანათლების სახალხო კომისიის მოადგილეს). უკანასკნელი დღეს შემპირდა, რომ ზეგისთვის მზად ექნება რეცენზია და დამიბრუნებს. ვნახოთ, თუ სიტყვა შეასრულა. მართი სიტყვით, მე ვფიქრობ, რომ ეს წიგნი ოქტებრვლის ბოლომდე მაინც სტამბაში უნდა წავიდეს.

ქრესტომათიის მეორე ტომის პირველი წიგნის ბეჭდვის საქმე ისევ და ისევ აირია. ოთხი თვეა, რაც სტამბაში იყო. ბხლა სახელგამს ისევ უკან გამოუთხოვია. იქ კიდევ ერთხანს ჯიჯგნეს და ატრიალეს წარამარა. მალეა ოდილაგაძემ (დირექტორის მოადგილე) მოინდომა მისი შემცირება. მისი აზრით, ის დიდია, მაგრამ არ გავაყვანიხე თავისი. ბხლა ისევ სასწავლო სექტორს გადაეცა, მაგრამ უკანასკნელი სასწავლო სექტორს მაინც არ აძლევს. ჯერ ცეკბიდან უნდა მივიღოთ ნებართვა მისი დაბეჭდვის, რადგან ქალაქის ეკონომიისა გამო, ყველა წიგნის ბეჭდვის ნებართვას იქიდან გიღებთო. რა იქნება, არ ვიცი. მე კი უკვე 3500 მანეთი ჰონორარი მიმიღია თურმე იმ წიგნის ანგარიშიდან, ხოლო პირველი ტომის მეორე წიგნი კი ჯერ მზად არ მაქვს. ბეგმაც კი არ შემიდგენია, რაც, ცხადია, ისევ მათი ბრალია, მუშაობის სტიმული დამიკარგეს, ისე აჯანჯლებენ საქმეს. ბგერ თითქმის ერთი წელია, რაც ის წიგნი დასაბეჭდად გამზადებული ჩავაბარე და ჯერ კიდევ 10 ასოც არ აუწყვიათ.

ბსე რომ, მიმდინარე წელს 4 წიგნი უნდა დავბეჭდო. იუ ქრესტომათიის უკანასკნელი ტომიც მოვასწარი, მაშინ 5 წიგნი იქნება. ეს საქმე თუ კარგად დაბოლოვდა, შედეგად და შედეგად თუ ერთი მაგრა არ დამცხეს, ხომ კარგი! ყოველ შემთხვევაში, ამის შემდეგ მე ვაპირებ ერთხანს ხელი ავიღო

წერისაგან და ვიშუშავო თავის თავზე, კარგად შევისწავლო უცხო ენები. ჩემი ასაკისთვის, რაც დავწერე, ისიც საკმარისზე უფრო მეტია. ყოველივე ამის შემდეგ მე რაიმე ღირებული შრომა უნდა დავწერო, რომელმაც ქართულ ისტორიულ ლიტერატურაში ეპოქა უნდა შექმნას, თუმცა თამამად შემოძლია ვთქვა, რომ ინსტიტუტში ისტორიის, როგორც მეცნიერების, სწავლება პირველმა მე დავიწყე. ამას უკვე დღეს ხვდება თითქმის ყველა, განსაკუთრებით, მოწინავე სტუდენტები, რომლებიც, როგორც ირკვევა, ჩვენ ისტორიკოსებზე მაღლა მაყენებენ.

13.01.33

მე და ოპარა ბ-ბი მარჯანიშვილის ოქტრში მივდივართ. მინ იცის და იქნებ მე მას დავუმეგობრდე. ოქტრის ის ძლიერ მეტიარა ვინმეა და გვარიანი მეშინიც, მაგრამ ამავე დროს ძლიერ კარგი და მეტად კულტურული, იცის ევროპული ენები და აგრეთვე თავის თავის ფასიც. წრეულს ათაგებს უნივერსიტეტს. ამას წინათ მელაპარაკებოდა, რომ ისტორია მიყვარსო. ოქნებ მოწაფედ გავიხადო ისტორიაში. რაც შეეხება მარი ფ-შვილს, ამ ქალს აშკარად ვუყვარვარ. ყველგან, სადაც ვხვდები, სულ ჩემი წიგნები დააქვს ხელით და თანაც მიჩვენებს, თქვენს წიგნებს ვსწავლობო. შ-ო მ-ჩი მეტად სანდომიანია, ცდილობს ჩემთან ჭკვიანი ქალის როლში ითამაშოს, ფილოსოფოსობს. მითხრა, რომ აინტერესებს ჩემი ნახვა, ოთახში როცა ვზივარ და ვმუშაობ. მაგრამ მე ყველაზე უფრო მაინტერესებს, რას მოიტანს 13/1 - საღამო, ოპარასთან რომ უნდა გავატარო. დღეს ტელეფონით ვურეკავდი და მის მაგიერ ვიღაც სხვა მელაპარაკებოდა, რომ ის სახლში არ არის, ხოლო შემდეგ იმავე ხმამ მითხრა, რომ ოპარა გთხოვთ თქვენ, სახლში გამოუაროთო. მე დღეს მას ღია ბარათი გავუგზავნე იმის შესახებ, რომ ბილეთი ვიყიდე და მას ტელეფონით ვერ დავურეკე და რომ 13/1 - ში საღამოს 8-ის ნახევარზე გავუვლი.

პ. ბუგუშვილი, 1926 წ.

14.01.33

გამომცემლობა „ტექნიკა და შრომასთან“ დღეს დავდე ხელშეკრულება „ტექნიკის მარქსისტული ისტორიის“ (განაკვეთი 3-5) გამოცემის შესახებ. შალვა ბფხაიძე მწყალობს, ფორმაში 300 მანეთი მომცა. ზვალ პირველ ავანსს მივიღებ. დღეიდან მთელი დღეები ამ შრომაზე ვიმუშავებ. ის პირითაღში უკვე მოთავებულია. ბმ თვის ბოლოსთვის უკვე საბოლოო რედაქციას მოვასწრებ ალბათ.

ბუშინ საღამოს მარჯანიშვილის თეატრში ვუყურე წარმოდგენას „მზის დაბნელება საქართველოში“ ის პირველად დაიდგა ტფილისში 1853 წელს. პარგი იყო ინტერმედია „ძველი და ახალი ტფილისი“ მას მსახიობი ბომიაშვილი ასრულებდა. ეს უდავოდ უნარიანი კაცია. ჩემთან უნდა ყოფილიყო თ. ბ-ბი, მაგრამ იმის გამო, რომ მე მას დროზე ვერ შევატყობინე, ის თავის დობილთან წასულიყო საავად-

მყოფოში. პიდეუ ერთხელ შევეცდები მასთან ჩათეატრებას. იქ იყო ე-რი შხ-ძე, ის კარგი ტუგრუნტელაა. თუ მომიხვდა სადმე, ერთი უნდა გავათამაშო.

22.01.33

პროფ. ივ. ვაშაყმაძემ დასწერა სახელგამისათვის ჩემი წიგნის რეცენზია:

„ბმხ. ბუგუშვილის ნაშრომი „მარქსიზმ-ლენინიზმის მოძღვრება საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციების შესახებ“ აუცილებლად საინტერესო ნაშრომია ზღერსია ის საჩქაროდ გამოცემის. პეტორი იცნობს ყველა საჭირო ლიტერატურას ამ საკითხზე ზღერსი სარგებლობს მით. დიდძალი ციტატებია მოყვანილი მარქსიზმის კლასიკოსებიდან, რომელიც ნაშრომს, ნახევრად ქრესტომატიულ სახეს აძლევს,... მრავალი საკითხი ორთოდოქსალურ მარქსისტულად არის გაშუქებული, მაგრამ ზოგიერთ ძირითად საკითხებში, ჩემის აზრით, ავტორი მოიკოჭლებს: პირველი საკითხი — ეს არის პრობლემა საწარმოო ძალებისა ზღერსი ურთიერთობების. რა არის მამოძრავებელი საზოგადოებისა? კითხულობს ავტორი ზღერსი პასუხობს: საწარმოო ძალები. მაგრამ, რა ამოძრავებს საწარმოო ძალებს? — ამაზე პასუხს ის ვერ სცემს. ის ყურადღების გარეშე სტოვებს საზოგადოებრივი განვითარების დიალექტიკაში საწარმოო ძალებსა ზღერსი საწარმოო ურთიერთობათა შორის წინააღმდეგობას, რომელიც საზოგადოების ძირითად მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს. მართალია, ის ვრცლად აშუქებს კლასებსა ზღერსი კლასთა შორის ბრძოლის როლს, მაგრამ ვერ აკავშირებს კლასების საკითხს ამ ძირითად წინააღმდეგობასთან, რომელზედაც ჩვენ მივუთითებთ. ბქ საჭიროა ავტორმა შეიტანოს შესწორებები, რაც, ჩემის აზრით, შეიძლება ძალზე იოლად, თუ ავტორი დაგვეთანხმება. თუ ავტორი ამას არ იზამს, მას შეიძლება მიენეროს მექანისტური, ანდა მენშევიკური თვალსაზრისი. მეორე საკითხი, ეს არის საკითხი აზიური წარმო-

ების წესის შესახებ. ბევრი სამართლიანად აკრიტიკებს ბზიური წარმოების წესის მოძღვრებას, მაგრამ მის მიერ თითქმის გაიგივება ხდება პირველყოფილი კომუნიზმისა და აზიური წარმოების წესის. ბქ საჭიროა, ჩემის აზრით, შესწორება, ანდა უფრო გარკვეულად და საფუძვლიანად მისი გაშუქება. ჩემის აზრით, აქ ბევრი მიდის თითქმის პირველყოფილი კომუნიზმის უარყოფამდე, ანდა კიდევ თუ წვრილმანებზე გავჩერდებით, იგი ეთანხმება კ. პაუცკის შეხედულებას პირველყოფილი კომუნიზმის მოხმარებით ხასიათზე, რაც, ვფიქრობ, არასწორია. ნაშრომში არის ბევრი წვრილმანი ხასიათის ფორმულირებები არასწორად, მაგრამ ძირითადად საკითხები სწორად არის გაშუქებული. საჭიროა შრომის სახელწოდება შეიცვალოს ასე — „ნარკვევები საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციებზე“. სასურველია, ბევრმა შეიტანოს აღნიშნული შესწორებები თავის ნაშრომში. ისე, ვფიქრობ, რომ, მიუხედავად ყოველივე ამისა, შრომა დაუყოვნებლივ უნდა დაიბეჭდოს, როგორც სახელმძღვანელო“.

19.01.33 წ. *0. პაშყმაძე*

16.02.33

ბამიჭირეს საქმე სახელგამში. ორი წიგნი მაქვს გადაცემული და ორივეს კანცელარიაში ამუშავებენ. ქრესტომათიის იმედი მაინც არ არის დაკარგული, მაგრამ ყველაზე უფრო ნარკვევები (ფორმაციებზე) მაფიქრებს. სასწავლო სექტორს უნდა დაებეჭდა, აქედან შალვა ოდილავაძემ (გამგის მოადგილე) გაიხსენა დადგინელება, რომ ისტორიის, ფილოსოფიისა და ეკონომიკის წიგნები, გარდა საშუალო სკოლების სახელმძღვანელოებისა, პარტსექტორში უნდა იბეჭდებოდეს. პარტსექტორის გამგე ვინმე მიქაძე ყოფილა, რომელსაც, როგორც ჩანს, ჩემი სიფათი იმთავითვე არ მოეწონა და პირდაპირ მითხრა, ეს წიგნი არ დაიბეჭდებაო, მაგრამ რისთვის, ამას ხომ განმარტება სჭირია — ბოლშევიკურ, პირ-

დაპირ სიტყვას ლაპარაკობს ეს ვიღაც რეგენი. მერე მითხრა, ქაღალდი არ არისო, თითქოს მისი შეტანა საერთო გეგმაში არ შეიძლებოდეს. ბრა, ის ვიღაც აშკარად ლ.ოსანლოვის ახალი შესწორებული გამოცემა უნდა იყოს. ისე მეტყევა, თითქოს ის ბატონი ღ მე ყმა თუ არა, ნაყმევი მაინც ვიყო. ბი გიდი, რა დრო დადგა?!

მ.ბ-ბი თანდათან მიახლოვდება, მაგრამ ჯერ კიდევ ვერ ვატყობ გარკვეულ პოლიტიკას, თავს იკავებს. ეტყობა, ძალიან თავმოყვარეა, მაგრამ ისიც ეტყობა, რომ ეს თავის დაჭერა არც ისე ადვილად გამოუდის. ბმ დღეებში კიდევ ერთს შევუტევ იმ ანგარიშით, რომ აპრილის ბოლომდე ან ასე, ან ისე გავათავებ. ჟ.ჩ-მე მიახლოვდება. ბუშინ ს.ყ-მ მასზე ცუდი ჭორი მითხრა, თუ ეს მართალია, მას პირდაპირ მისვლა მოუხდება...

11 თებერვალს გუყურე „ტირანოს“, პლიერ კარგი დადგმა იყო. მამარ ბმირეჯიბი მახლდა. მრთ ლოჟაში ვიჯექით. იმ საღამოს ეტყობოდა, უნდოდა მას, ძალიან უნდოდა, რომ სიყვარული ამეხსნა. მეც კინაღამ დავაპირე, მაგრამ სულ სხვა რამეზე მომიხდა ლაპარაკის დაწყება. ჯობდა, მომხდარიყო მოსახდენი. „ჭაჩალებმა“ საერთოდ კარგი შთაბეჭდილება მოახდინა, მაგრამ ნაკლებ დროშიაც შეიძლებოდა ასეთივე ეფექტის მიცემა, ზოგიერთი ადგილების შეკვეცით. ღამის 3 საათზე გათავდა. სცენა უკეთესი იყო, ვიდრე აქტიონები. ზორავა ვირტუოზულად თამაშობდა, მასაძე ფუჭდება – მონოტონური ხდება.

01.03.33

სტალინი: «Великое значение колхозов в том именно состоит, что они представляют основную базу для переделки крестьянина, для переработки его фсихологии в духе пролетарского социализма» (იხ. «Большевик», 1933, № 1-2, стр. 24).

მაგრამ იქნება ბლესობამ, როგორც სახალხო მეურნეობის უდიდესმა მასამ, რომელსაც, სასოფლო მეურნეობის წარმოების თავისებურებისა გამო, არასოდეს მიუღწევია მჭიდრო, ორგანიზებულ კლასად ჩამოყალიბებამდე, შესაძლებელია, სწორედ ესაა მიაღწიოს ამას ღ ამით შექმნას საშიშროება „პროლეტარული სოციალიზმისათვის“?

მეტად რთული პრობლემაა: სოფლის მეურნეობა კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე ძირითადად წარმოადგენდა წარმოების ისეთ დარგს, რომელიც, წარმოების ორგანიზაციის თავისებურებებისა გამო (რაც უმთავრესად წარმოების წვრილ-წვრილად დაქსაქსულობაში გამოიხატება), შეუძლებელს ხდიდა უშუალო მწარმოებელთა - გლეხობის მასიური კავშირის შექმნის შესაძლებლობას. წარმოების ორგანიზაციის ფორმა, რისგანაც გამომდინარეობდა გლეხობის შეუკავშირებლობა საერთო მიზნისათვის, მთელი ისტორიის მანძილზე გასდევდა გლეხთა მოძრაობების დამარცხებებს. „ბლესი“ - ამ სიტყვის გაგებით, დღეს ყველა ცოცხალ კლასებზე უფრო ძველია, ის, როგორც სოფლის მეურნეობაზე დამყარებული უშუალო მწარმოებელი ღ სხვადასხვა ვარიაციით, მეტნაკლები ზომით, მეპატრონე წარმოების საშუალებებისა (ნომინალურად კი ყოველთვის ასე იყო), წარმოიშვა ჯერ კიდევ პირველყოფილი ფორმაციის უკანასკნელ სტადიაზე. იმ დროიდან დღემდე არც ერთი, ანდა, ყოველ შემთხვევაში, თითქმის არც ერთი სოციალური კლასი (თანამედროვე საზოგადოებაში, ანდა სამრეწველო კაპიტალიზმის დამყარების შემდეგ) არ მოღწეულა ღ არ არსებობს. მხოლოდ ბლესობა არის დღესაც ასე მძლავრად ჩვენშიც ღ განსაკუთრებით კი სხვა (ე.ი. ბურჟუაზიულ) ქვეყნებში. იქნებ ჩვენს ქვეყანაში კოლექტივიზაციის საფუძველზე, პირველად ისტორიაში (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ადმოსავლეთურ დესპოტიებში გრანდიოზული საზოგადოებრივი სამუშაოებისათვის თავმოყრილ „ბლესობას“, რასაც ეპიზოდური ხასიათი ქონდა), მოხდეს გლეხების დიდი მასების გაერთიანება ერთი წარმოების ორგანიზაციაში,

კოლექტიურ-კოოპერატიულ შრომაში. ამ გარემოებას კი მოჰყვეს გლეხობის ორგანიზირება როგორც კლასისა. თუ ეს ასე მოხდა, მაშინ ვინ იტყვის, რომ ბლეხოზა, როგორც თუნდაც დაჩაგრული, მაგრამ მაინც ორგანიზებული კლასი, არ დაუპირისპირდება „პროლეტარიატს“, რომლის ხელში იქნება ხელისუფლება ზ მთავარი საწარმოო ძალები?

„პროლეტარიატი“ ხომ მაშინ დაკარგავს იმ შინაარსს, ამ სიტყვას მარქსის ხელში რომ ჰქონდა?

ისტორიის განვითარების თვალსაზრისზე შემდგარ ადამიანს დღეს შეუძლია ასეთი დასკვნა გააკეთოს.

მაგრამ, მეორე მხრივ, ამასვე ხომ არ შეუწყობს ხელს ის გარემოება, რომ ჩვენში დღეს, როდესაც მთლიანი კოლექტივიზაცია ტარდება, ასე დაბალია ტექნიკის განვითარების საერთო დონე ზ შესაბამისად დაბალია ხალხის, გლეხობის, პროლეტარიატის უდიდესი მასის შეგნება, ცოდნა, გამოცდილება, პულტურა და, მათგან გამომდინარე, მისწრაფება სოციალისტური იდეისადმი?! ვინ იცის?! ან იქნებ ყოველი ეს დაბრკოლება დაძლიოს პროლეტარიატის ავანგარდმა პომუნიტურმა პარტიამ ზ მისი დღევანდელი რკინისებური დისციპლინით გადალახოს მთელი ის დაბრკოლებანი, რაც საერთო სირთულით ჩვენი დაბალი, მეტად დაბალი ტექნიკურ-ეკონომიკური განვითარების დონიდან გამომდინარეობს ზ მთელ რიგ სიძნელეთა შედეგად, რომლის მსგავსი მრავალი ყოფილა გადალახული, დაამყაროს ნამდვილი პომუნიზმი?! იქნებ ასეც მოხდეს...

« « . » »

ჩემ წინაშე ერთი რთული პრობლემაა, აგერ მესამე წელია, ის მინდა გადავჭრა, მაგრამ ვერ მოვახერხე. ამ წლის გასვლამდე ან უნდა მოხდეს, ანდა შემდეგ არასოდეს არ მოხდება — ეს ისაა, რომ მე ცოლი უნდა შევიერთო — მომდევნო წლის განმავლობაში. სამს მივცემ წინადადებას. ამ სამიდან ერთი თუ მაინც არ მოხდა, მერე ამ საქმეზე საერთოდ ხელს ავიღებ ზ ბრმა შემთხვევას მივუტოვებ მასზე ზრუნვას.

პირველი სამიდან ერთი უკვე გათავდა. ოურმე ნუ იკითხავთ, მას ვუყვარდი, მაგრამ რადგან თითქმის სამი თვე ერთმანეთს ხშირად ვხვდებოდით ზეწინადადება არ მივეცი, ის უკვე სხვაზე თხოვდება. ბუშინწინ შემატყობინა ეს ამბავი, რადგან, როგორც ჩანს, შენგან ხეირი არ გამოვიდაო. ეს იყო ო. ბ-ი.

30.04.33

მღეები, დღეები, როგორ გარბიან, როგორ მიდიან ზეწმოვებენ მე. ოუმცა იქნებ ჯერ კიდევ არ მისწრებენ წინ, მაგრამ ვატყობ, საცაა, უკვე ჩამოვწრები. მე ამალამ თუ ბილეთი ამიღეს, ვაპირებ დასავლეთ საქართველოში წასვლას. ეს ჩემთვის ამ მდგომარეობაში ძალიან კარგი იქნება, ასე ვფიქრობ მე. ბმ დღიურის უკანასკნელი გვერდებიდან გაკეთებულია პარკი, რომელშიც ინახება ჩემი კიდევ ერთი რომანის დოკუმენტები, რომელიც საბოლოოდ გუშინწინ დამთავრდა. მივიღე შედეგი — ჩემთვის მეტად არასასიამოვნო ზეწმად საზიანო. ეს მხოლოდ იმან გამოიწვია, რომ მე სითამამე მაკლდა, თავის დროზე ვერ ვსთქვი სათქმელი, ადრევე არ მივიღე სათანადო ზეწმადამჭრელი ზომები — ყოველივე ეს კი, როგორც ირკვევა, მთლიანად ზეწმადსავსებით ჩემზე ყოფილა დამოკიდებული, მაგრამ ყოველივე ამში მე ხელს მიშლიდა მატერიალური პირობები. ბრ მქონდა ზეწმად არცა მაქვს ბინა, რა უნდა მექნა, სად წამეყვანა. 26 მეტრიან ფართობში სამი სული ვცხოვრობთ, კიდევ მეოთხის მიმატება, ეს ხომ პირდაპირ შეუძლებელი იქნებოდა. ერთი ახალი რომანი შეიძლება დაიწყო, ეს იქნება ქ. კ-ლი. ის ერთ დროს მომწონდა, მაგრამ ახლა შეიძლება მას მეტად გულგრილად ვუყვარდე ზეწმად არ ვიცი, რიდან რა გამოვა.

უკვე დაიწყეს ჩემი წიგნის „ტექნიკის მარქსისტული ოსტორიის“ (კაპიტალისტური ეპოქის ტექნიკა) — აწყობა. მას კორექტორად ო. ბ-ი ყავს დანიშნული, თუ მან აწი იმუშავა.

20.01.34

ოსე გავიდა 1933 წელი, რომ მან ბევრი საგულისხმო რამ დამიტოვა, თუმცა მას ჩემს დღიურში მცირედი ადგილი ერგო. „სიყვარულის“ ფრონტზე სრული დამარცხება, რადგან არ ყოფილვარ ამ საკითხში მომზადებული...

სამეცნიერო ზედადგოგიური ფრონტი მდიდარი იყო თავ-გადასავლებით. მწი წიგნი გამოვეცი. მივემ დიდი ხმაური გამოიწვია, განსაკუთრებით „ეკონომიკური ფორმაციების“ გამოსვლამ...

1934 წლის 7 აგვისტოს დილით კონსტანტინე მამსახურ-დია, ბიორგი მამყრელიძე ზე მე ტფილისიდან მ. მგალობ-ლიშვილის ავტოთი გავდივართ ზევსურეთისაკენ. ზევსუ-რეთში წასვლის იდეა ჩვენში მნიფდებოდა თითქმის ერთი წელიწადია ზე გარემოებათა განვითარებამ აღნიშნული დრო ყველაზე ხელსაყრელი სახით ახლა წარმოადგინა.

პირველი პუნქტი, სადაც ჩვენ დავისვენეთ, ე. ი. ვისადი-ლეთ, იყო სოფელი დუშეთსა ზე ტფილისს შორის სამხე-დრო ბზაზე. ნაშუადღევს უკვე დუშეთში ვიყავით, თუმცა ადგილობრივი ხელისუფლება შეგვპირდა, რომ მეორე დღეს, დილით, ავტოს გვიშონიდა ბარისახოსკენ, ე. ი. პირაქეთა ზევსურეთში ჩასასვლელად, მაგრამ ეგ არ მოხერხდა. 8 აგვისტო ჩვენ გავატარეთ დუშეთში. დუშეთში ჩემზე ადა-მიანთა შორის აღსანიშნავი შთაბეჭდილება მოახდინა ნეს-ტორამ. ეს არის ოსი, დღეს დუშეთის კოოპ. სასადილოს გამგე. ტკბილი სიტყვა, უფრო ტკბილი საჭმელ-სასმელი — აი მისი იარაღი და, მაშასადამე, არსებობის საშუალებაც. მეორე ადამიანი კი არის ბრიგოლა ბპრილოვი, სომეხი, სასტუმროს ყოფილი პატრონი, ამჟამად კი გამგე. ბოლშევი-კებმა მითხრეს, რომ ჩვენებურად სახლის პატრონს კომენდანტი ქვიაო ზე მეც კომენდანტი გამზადესო. მერე მივ-ხვდი, რომ კომენდანტი დარაჯი ყოფილა ზე ე. ი., მეც დარაჯი

გავუხდივართო, ოხუნჯობდა ბრიგოლა ჩვენთან საღამოს. როცა გაიგო, რომ ზევსურეთში მივდიოდით, ძალიან გაუკვირდა, თავს წად იწუხებთ, ისინი ისეთი ველური ხალხია, თქვენ ნახვადაც არ ღირანო. მერედა მეტად საშიში ადგილებია გასავლელი, ქურდობენ, კაცს კლავენო ღ სხვა. საერთოდ, ჩვენი იქ წასვლა მას შეცდომად ღ თავზე ხელის აღების მაგვარ მოვლენად მიაჩნდა. ბვითხნა, თავი მოგპულებიათ, დედის ბუბუს მოწყვეტილხართო. ბმან ბევრი გვაცინა. ეს განსაკუთრებით მოეწონა პონიას. 9 აგვისტოს დილაადრნიან ერთი ცხენით გავდივართ ღუშეთიდან. ცხენზე ჩვენი ბარგია ღ პონია ზის. ბია, მე ღ გამყოლი სანდრო ფეხით მივდივართ, თან მიგვაცილებს ადგილობრივი, ე.ი. ღუშეთის რაიონის კომკავშირის პირველი მდივანიც. ღლით ღუშეთიდან წავედით ყვავილში ღ ღ. ზონქაძის სახლი ღ ხმალი ვნახეთ, შთაბეჭდილება წარსულის ზეპირ მოგონებებს უდრიდა. ბმ დღეს მაღაროსკარში მივედით ღ იქ ადგილობრივი ექიმის სახლში მიგვიღეს. ღილას, 10 ბგვისტოს, ჩვენ მაღაროსკარში შევხვდით ხევსურეთის „მთავრობას“, ე.ი. ჩვენი მთავრობის წმუნებულს ხევსურეთში ბ. შვენიერაძეს. მან ჩვენზე კულტურული კაცის შთაბეჭდილება დატოვა. ეს სწავლობს თანამედროვე ზევსურეთს ღ როგორც გადმოგვცა, რაღაცას წერს კიდევ ზევსურეთზე. მან მიგვინერა პირიქითა ზევსურეთის, ესე იგი ბარისახოს აღმასკომთან, რომ ჩვენ შესაფერი პატივისცემით მივედეთ. ბზაზე გავიარეთ ჩარგალში, ეს მაჟა-ფშაველას სოფელია, ვნახეთ მაჟას სახლი. ვვარაუდობდით, რომ იქ დაგვხვდებოდა მისი შვილი მახტანგი, მაგრამ ჩვენ ღარიბულ სახლ-კარში ერთი დაბებული ძაღლის მეტი ცოცხალი არსება არა გვინახავს წა.

მრთ სოფელში ვისადილეთ, ცხენი დავიქირავეთ, რომელზედაც მე ღ ბია რიგრიგობით ვჯდებოდით, სანამ საღამო ხანს ბარისახომდე (პირიქეთა ხევსურეთის ცენტრია) არ მივედით. ბარისახოს არაუშავდა. ბქ არის ცალი თვალით ღ ფეხით შემოსული კულტურა. ბქ ჩვენ კარგად მიგვიღეს. სამკითხველოში დავბინავდით. მეორე დილას სურათები გადა-

ვიდეთ. სოფელში შევიარეთ და დავათვალიერეთ ადგილობრივი ყოფაცხოვრება. მე აქ გავეცანი ადგილობრივი საოჯახო მრეწველობის თავისებურებებს, საფეიქრო მრეწველობის ინვენტარს.

ბეჭილი - ქსოვილი (იქ ჩანერილი განმარტებები - რედ.); *ტიბჟირი* - თითისტანი; *ჯალატარი* - ისარი; *ქიტი*, *ქიტურა* - კოვზი; *თხორი* - ძაფის მორგვი; *პურსაქცევი* - პურის გადასაბრუნებელი; *ჩიკა* - სამფეხი სკამი, ჯორკო; *ბუნი* - ხანჯლის ქარქაშის ბოლო; *თბე* - ფურცელი; *ატრათი* - ქაღალდი; *ქიმური* - ტყავის მოსაქნელი დაზგა; *ქიმურის ენა* - ამ დაზგაზე ტყავის მოსაქნელი დიდი ჯოხი, რომლის მოძრაობით ქიმურზე მოიქნება ტყავი; *ცულქარცა* - „კირკა“.

მეორე დილას ბარისახოდან ახალი ცხენებით სანდრო უკან გავისტუმრეთ, გამოვემართეთ პირიქითა ხევსურეთში. ბარისახოდან ჩვენი გამყოლი იყო ბარისახოს აღმასკომის ყოფილი თავმჯდომარე ჩაჩაური ლიქოკელი, რომელსაც მესისხლეები ყოლია შატილში და რომელიც ამიტომ მიდიოდა მხოლოდ ლებაისკარამდე, მაგრამ შემთხვევამ სწორედ ისე მოაწყო, რომ მისი მესისხლე მას აქ შეახვედრა და ჩვენ კინაღამ შევიქენით ამ პატრიარქალური სიბნელის მონათა საზარელი შეჯახების მოწმე, რომ არ მოგვეხერხებინა მათი ერთმანეთისაგან აცილება. ჩაჩაური აქედან უკან, ე. ი. ზახმატში დავაბრუნეთ, საიდანაც ის მერე მის სოფელში წასულა და მეტი აღარ შეგვხვედრია. ლებაისკარიდან ჩვენ გზაზე ერთი მაგარი წვიმის შემდეგ, რომელმაც რიგიანად გაგვწუნა, მზის ჩასვლის ხანს შევედით ზახმატში. ზახმატში ცხოვრობენ ბლუდაურები. ბეჭების გაყოფა ხდება შინაურულად. ოუ უთანხმოება დაიბადა, მაშინ იწვევენ სოფლის საპატიო პირებს. ქალს ხშირად გათხოვებამდეც აქვს მიჩენილი მისთვის საკუთრება, რასაც თან წაიღებს ხოლმე, ხოლო ვაჟს გაყოფამდე საკუთრებად აქვს მხოლოდ საომარი იარაღი: ხმალი, სატევარი, ფარი და ტანისამოსი. უშირად შრომის იარაღებიც.

მეტი — წამდენიმე სოფლის თავმოყრა ხატში, სიტყვა საზოგადოება — არ იცინა, უცნობია. ყმები მხოლოდ ხატს ყავს; მონა — ფინთი (ხშირად საგანი).

მთელ პირიქითა ხევსურეთში ზე პირაქეთაშიდაც, თუ მხედ-ველობაში არ მივიღებთ ამჟამად რომ გაყავთ, იმ გზას, გარდა საცალფეხო ზე ცხენის გასავალი ხისფეებისა, რომ-ლებიც გზას ამშვენებენ (რითაც მდინარის ერთი ნაპირიდან მეორეზე გადაყავთ ცხენები), არ არსებობს, ე.ი. მთელი გზები წარმოადგენენ მხოლოდ ადამიანისა ზე ცხენის, თუ სხვა პირუტყვის, ფეხით გატეკვნილ ზე გაჩარხულ ბილიკებს. ბქ გზები წარმოგვიდგება თავისი ნამდვილი პირველყოფილი სახით. ყოველგვარი „ხელოვნური“ ზემოქმედება მხოლოდ იმაში გამოიხატება, რომ ის ჩვეულებრივ კლდე-ღრეებსა ზე ღრანტე-ხეუბნებში ერთგვარი ზოლივით მიემართება მდინარისა თუ რუს გასწვრივ, მაგრამ ამ „ბუნებრივ“ გზებსაც ახასიათებს ერთი ჩვენთვის, ტრანსპორტის ისტორიისათვის, საინტერესო მომენტი, ესაა ლიგანა. ის წარმოადგენს კლდის ქვებისაგან გაკეთებულ ერთგვარ დაბალ ბოძს ზე არის გზის მაჩვენებელი ზამთარში, როდესაც ბილიკები თოვლითაა დაფარული ზე ამის გამო გაგნება ძნელია, თუ არა ასეთი სანიშნე ბოძების მომსახურება. ლიგანას ხშირად აგრეთვე უძახიან „საელი-აოსაც“ (ელიაობას უწოდებენ დავ-ავდარის ღვთაების დღე-სასწაულს. ბმ შემთხვევაში მოიტანენ ლუდს, დაკლულ თიკანს), მასვე უწოდებენ ასევე მზის საბუდარასაც. ეს იმი-ტომ, რომ მზე მთაზე ამოდის ან ჩადის სწორედ იმ ადგილას, სადაც დადგმულია ეს ლიგანა. საინტერესოა ის ხერხიც, თუ როგორ აკეთებენ ამ ლიგანას. ჩვენმა მეგზურმა ჩაჩაურ ლიქოკელმა მიაბო, რომ ლიგანას ასაშენებლად ბავშვებს „შალომებენო“, ე.ი. შეაჯიბრებენო, თუმცა მას ხშირად დი-დებიც თვითონ აკეთებენ, როცა ამას ალბათ აუცილებლობა სასწრაფოდ მოითხოვს. ბარდა ამისა, მე შევამჩნიე მგზავრობის დროს, რომ როგორც ბრავკის, ისე ტერგის ზე მათი შენაკადების ხეობებში მრავლად არის ჩვენს დრომდე მოღწეული ციხე-კოშკები, რომლებიც თავის დროზე ემსახუ-

რებოდნენ არა მარტო სტრატეგიულ მიზნებს, არამედ კავშირგაბმულობის საშუალებასაც წარმოადგენდნენ, როგორც ეს გადმოცემულია ბკაკის კრებულის ერთ ნომერში. ბკკოშკების თავიდან საჭირო, საჩქარო ცნობების, მაგალითად, მტრის შემოსევის ცნობის გადაცემის მიზნით ისროდნენ თოფს, ანთებდნენ ცეცხლს ზე ამ ნიშანს ერთი კოშკიდან მეორეზე გადაცემით საბოლოოდ ატყობინებდნენ.

ოჯახის საკუთრებას განაგებს უხუცესი მამაკაცი, ვინც ყველაზე მეტი იცის.

მუშაობაში დახმარება — შველა, ხელის შეწევა; მუშა — ნადი (შეშაობა, თიბვა, მკა); *ჩხანჩხი* — ურთიერთდახმარება, ნადი ლუდის გამოხდაში; *დრამა* — გადასახადი დაჭრისათვის; *ძღვენი* — სანათლავე გადასახადი

ზატს აქვს თავისი მამული ზე რამდენადაც ხატი მთელი სოფლისაა (უკეთ ვთქვათ, მთელი სოფელი ხატისაა), ამდენად ეს მამული მთელი სოფლისაა. ბმ მამულს მთელი სოფელი ამუშავენს ზე მთელი მოსავალი მთელი სოფლის მიერ მოიხმარება ხატობის დროს. ზატის მამულს განაგებს ორი კაცი ორ-ორი წლით. მათ სოფელი ირჩევს. საბალახო საძოვარი საერთოა, სათიბი გაყოფილია, როცა მშები იყოფიან, თავიანთ შორის ინაწილებენ.

მამული, ე. ი. უძრავი ქონება, ქალზე არ გადადის. ოუ ის შეიქმნა „მემკვიდრედ“, გათხოვების შემდეგ მას მიაქვს მხოლოდ მოძრავი ქონება, უძრავი კი მისი გვარის კაცებს, ახლო ნათესავებს ან სოფელს რჩება, მაგრამ ქალს არ შეუძლია მოძრავი ქონებიდანაც ყველაფრის წაღება, ფარ-ხმალი ზე საერთოდ საომარი იარაღები მთელი გვარისაა ამ შემთხვევაშიც ზე მამასადამე, მას სხვა გვარში გათხოვილ ქალს არ გაატანენ.

მოვხელე — ვიპოვნე, დაკარგული მოვიძიე.

ბავშვები მუდმივად ფისის კევს ღებენ. ბმ კევს მოხევეებისგან ყიდულობენ. ოსინი მთელ დღეს ფეხშიშველნი ფუნაში დარბიან. მერთი ასეთი ბავშვი ბიძამისმა დაიჭირა, დატუქსა, რომ ფეხშიშველი დარბოდა.

ზახმატიდან ჩაჩაური მოგვაცილებს ლებაისკარამდე და შემდეგ ჩვენ უმეგზუროდ მივდივართ შატილში. საღამოს უკვე შატილში ვართ. აქ სოფლის საბჭოს თავმჯდომარეს მუცოელს გავეცანით და მან დაგვაბინავა ადგილობრივი სკოლის მშენებლობის ტექნიკოსის ბინაში, რომელიც წარმოადგენდა ერთი გლეხის წინკარში ფარდალადად მიდგმულ მიწურ ფაცხას, რომელშიაც უძრავად მიდგმული ლოგინის მერე მცირე ადგილია იყო დარჩენილი. ჩვენ აქ ვიწექით: პონია ლოგინზე, მე და ბია კი მიწაზე, ნახევრად ლოგინის ქვეშ, რადგან მეტი ადგილი არ იყო.

საფეხვნო — ფეხონი, სალაყბო, გაზეთის ჩანასახია.

სოფელ შატილში საფეხვნოს აქვს სპეციალური შენობა, რომელიც, როგორც სოფელელნი გადმოგვცემენ, უხსოვარი დროიდანაა აშენებული. აქ, სხვათა შორის, ცხვრის ნეხვზე ნაყავენ თოფნამალს. საფეხვნოში „იამბობენ ზოგ სამტროს, ზოგ საკეთოს, ვინა ვინ მოვა, ყველა იქ მივა, დასხდებიან, ილაპარაკებენ ზოგ სამტროს, ზოგ საკეთოს, უცხო ამბებს“. მესისხლეზე საფეხვნოში იამბობენ, მერე გაარიგებენ ცალკე. როცა ვინმე მოკვდება, მთელი სოფლის მამაკაცები მის დამარხვამდე არ მუშაობენ, არამედ თავს იყრიან, სხედან საფეხვნოში, მაშინ როდესაც დედაკაცები მიცვალებულს დასტირიან. საფეხვნოში ვისაც რა საქმე აქვს, თან მოიტანენ: თოკს გრეხენ, ტყავს გამოქნიან.

ზიმუნი — იარაღი, რომლითაც ტყავს ქნიან, საერთოა. ტყავის გამოქნაში ერთმანეთს ეხმარებიან.

შატილიდან ჩვენ მეორე დღეს, რაც ვნახეთ სოფელი მუცო, დავბრუნდით უკან ზახმატისკენ. ის ღამე ზახმატში გავათენეთ და მეორე დღეს ადრე ბინდისას გავუდექით გზას ყაზბეგისაკენ. ამ დღეს ყველაზე საძნელო შეიქმნა ჩვენთვის როშკის ყინულიან თოვლიან მთაზე გადასვლა. მიუხედავად დაბრკოლებებისა, საღამოს უკვე ყაზბეგში ვიყავით. იმავე საღამოს ჩამოვედით ფასანაურში, ხოლო 11 აგვისტოს დილით უკვე ტფილისში გავჩნდით ავტოთი.

ჩაინერა დღიურში — 14-15.08.34

11.03.36 ღამის 4 სთ.

მითქმის სამი წელია, რაც დღიური დავიწყო. სამი წელი ინტელექტუალური და ფიზიკური ზრდისა. სამი წელი მთელი ეპოქაა ჩემს ცხოვრებაში. ის ისე გავატარე, როგორც ქარიშხლის კუდს გამოობულმა. ბრ მეცალა ჩამეწერა დღიური განცდები. ცხოვრება სწრაფად ვითარდებოდა და მოვლენები ისე ჩქარა იცვლიდნენ ერთიმეორეს, რომ დღიური დამავიწყეს. უდიდესი დღეები, რომლებიც სავსე იყო განცდებით, ბრძოლებით, შემოქმედებით და მიღწევებით, ჩემს წინ ელაგენ, როგორც „წარსულ დროთა ხავსით მოსილი საუკუნეები“, ისე მომავალი ცხოვრების ადამიანთაგან უხილავი პერსპექტივები. ისტორია და პრაქტიკა, პრაქტიკის განვითარების გზები, მამოძრავებელი ძალები და შემოტყავი ბარიერები. მე არ ვწერდი დღიურებში, მაგრამ ბევრს ვწერდი დასაბეჭდად, როგორც ეხლა, ანდა ბევრს ვკითხულობდი შემეცნების გასაღრმავებლად. ბნეფოსა და მყოფადის, წარსულის შესწავლა და ახსნა სიტაბუკური გატაცებით მიზიდავდა. დღეს ვაღამებდი და ღამეს ვათენებდი მათზე ფიქრში.

მე ვასწავლიდი და ვასწავლი ისტორიული წარსულის ჭეშმარიტ მოვლენებს, ხალხთა წარმოშობისა და განვითარების გზებს. საზოგადოებრივ ფორმაციათა ევოლუციას და დაღუპვას. წარსული დროის ადამიანთა ცხოვრებასა და მისწრაფებებს, მიზნებსა და ამოცანებს და ამასობაში ძალიან ხშირად საკუთარი თავი მაგონებდებოდა, მე ვცხოვრობდი წარსულ დროთა ცხოვრების შესწავლასა და ახსნაში, მისი მამოძრავებელი მიზნების კვლევასა და განმარტებაში. ამასობაში საკუთარი ცხოვრების ჰასაკში 30-მა წელმა დარეკა. დღეს მივადექი გადამწყვეტ მომენტს ჩემი ცხოვრების განვითარებაში ახალი ფაზის დასაწყისისა.

ბმ საღამოს მამარის სახლში ვიყავი. იქიდან ღამის სამის ნახევარზე გამოვედი.

18.04.40

დიდი ხანია, რაც მარქს-ენგელს-ლენინ-სტალინის ინსტიტუტში უკვე გახსნილიყო ახალი სექცია მე-19- მე-20 საუკუნეების ისტორიისა, სექციის მუშაობის გეგმაც შემადგენინა ილ.თავაძემ. მერე თანამშრომლების შერჩევა დამავალა. რაღაცამ მთელი საქმე არია ზ სულ სხვა სახე მისცა. ბოლოს 19 ბპრილს გაიხსნა რაღაც სექცია. ჰქვია: „მუშათა მოძრაობის ისტორიის სექცია“. ჰერ კი სტალინის სექციაში შედიხართო ზ ამ სექციაში უფროს მეცნიერ თანამშრომლად მომინვიეს მეც. სექციის გამგე შეთავსებით არის ბ.ზაჭაპურიძე. მითქმის თვე გადის ზ ჯერ ერთხელაც არ შესულა სექციაში. მე დავდივარ დღეში 2-3 საათი, ხან მეტი ზ ხანაც ნაკლები დროით.

ბაკეთებით ბევრ რამეს ვერ ვაკეთებ. ყოველივე პირობაა შექმნილი, თუმცა სტიმული მაინც არ არის. რატომ? ინსტიტუტი არ გავს დაწესებულებას, რომელსაც ჰქონდეს თავისი საგამომცემლო ზ სხვა აპარატი ზ მატერიალური ფონდი. ბმიტომ ყოველივეს თვითნებურად ილ.თავაძე აკეთებს ისე, როგორც მას უნდა. წინასწარ კი არავითარი სანინდარი იმისა, რომ ამას სწერ ზ იბეჭდება, არა სჩანს ზ მე რად მინდა კიდევ ახალი ვწერო, როცა ოთხმოცამდე ფორმა დაწერილი დაუბეჭდავი მიყრია?! (მიწყვია).

16.06.40

ღავიცავი დისერტაცია ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მოსაპოებლად.

დიდი დავიდარაბა, შური, ჭორი, ამით გათავდა ერთის მხრივ. სექტემბრიდან ალბათ პროფესორად დამამტკიცებენ ზ ხელფასიც მომემატება.

19.01.40

პროფესორის ხელფასი მხოლოდ 1941 წლის სექტემბრიდან დამინიშნეს. ბმავე დროს ვარ პოლიტეკონომიის

კათედრის გამგედ. დოქტორის და პროფესორის დამტკიცების ცნობა დღემდე არ მოსულა.

18.11.1940

ბმ საღამოს, ხალხური ხელოვნების სახლში ლექციის კითხვის დროს, 9 საათსა და 35 წუთზე გარდაიცვალა თანამედროვეობის უდიდესი მეცნიერი, ისტორიკოსი, ფილოლოგი, ეკონომისტი, აკადემიკოსი ივანე ბლექსანდრეს ძე ჯავახიშვილი. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მთავარი დამაარსებელთაგანი, ჩემი უძვირფასესი და დავუწყარი მასწავლებელი და მეგობარი, გარდაიცვალა სახელოვნად და იდეალურად, თუ შეიძლება საერთოდ სიკვდილი იყოს იდეალური. ის მოკვდა მეცნიერული მოღვაწეობის პოსტზე — კათედრაზე, ლექციის კითხვის დროს.

23.06.41

დილის 4 საათზე დაიწყო ომი ბერმანიის იმპერიამ საბჭოთა კავშირთან. ეს იქნება ომი, რომელთანაც ყველა წინანდელი ომები და ახლანდელი ინგლის-ბერმანიის ომი ბავშვთა თამაშად გამოჩნდება. ომი ოქტრიდან შავ ზღვამდე, რომელიც მრავალ შავ დღეს დაატეხს კაცობრიობას, ასეულათასებსა და მილიონებსაც გაუშავებს თეთრ დღეს. ეს ომი განსხვავდება თითქმის ყველა წინანდელი დიდი „მსოფლიო“ ომებისაგან. ეს არა მხოლოდ ეროვნული და პოლიტიკური, არამედ უაღრესად სოციალური კლასობრივი ომია. წელიწადნახევრის განმავლობაში წარმოებული ბერმანიის ომები პოლონეთთან, საფრანგეთთან, ინგლისთან და სხვა, იყო, როგორც ჩანს, მხოლოდ ერთგვარი პრელუდია ამ დიდი ომისა, რომელიც გუშინ დაიწყო ბერმანიასა და სსრკს შორის.

ეს თავისი მასშტაბით, დაჯახებული ძალებითა და პერსპექტივებით, ისტორიაში უმაგალითო ომია, უმაგალითოა იმითაც,

რომ ასეთ გრანდიოზულ ძალთა ორი სამყაროს დაჯახება მოკლე ხანში უნდა დასრულდეს, მოკლე ხანში იმ დიდ კარდინალურ ღრმა ცვლილებებთან შედარებით, რაც მან უნდა მოუტანოს კაცობრიობას.

22 ივნისს იწყება ახალი ხანა ხალხთა დიდი ომების და ამ ომებით გამოწვეულ ცვლილებათა და გადატრიალებათა ისტორიაში.

ბხლა იქნებ წარმოდგენაც კი ძნელია, თუ რა უნდა მოყვეს ამ ომს. ღღეს უაღრესად განვითარებულია ხალხთა განადგურების საშუალებანი. ამდენად, ფრიად დიდი მსხვერპლია მოსალოდნელი, მაგრამ მე ყველაზე უფრო მაინც მეომარ დიდ სახელმწიფოთა შორის ყველაზე სუსტი — ოსმალეთი მაფიქრებს, ჩვენთვის ოსმალეთის ფრონტია ყველაზე უფრო საშიში, არა ოსმალეთი ძლიერების, არამედ სიახლოვის გამო.

გვირავს 03.11. 41 საღამოს 7-8 საათზე სადილ-ვახშმად ჩემთან შეიკრიბნენ: პროფ. ფ. ბოგოიმიშვილი, პროფ. შ. ნუცუბიძე, ბ. შანიძე, აკად. ს. ჯანაშია, დოც. ბ. ბამყრელიძე ცოლით, პონია ბამსახურდია ცოლით, ბ. ლეონიძე, ბლიო მაშაშვილი, ს. ჩიქოვანი, ბლ. ჭუთათელი, კარლო პალაძე, პროფ. ლ. ბოკიელი და სხვები. იშვიათი დროის გატარება გამოვიდა. იყო სიტყვები წარმოთქმული ქართული კულტურის, მეცნიერების, მწერლობის, ხელოვნებისა და სხვა საკითხებზე. კ. ბამსახურდიამ და შ. ნუცუბიძემ გრძელი სიტყვები უთხრეს ფ. ბოგოიმიშვილს. შალვა პირდაპირ ატირდა, თვალებიდან ცრემლები დაჰადუპით ჩამოსდიოდა, როდესაც გაიხსენა შნივერსიტეტის დაარსების ისტორია და მის დამაარსებელთა მოღვაწეობა, რომ მათგან ბევრი — ივანე ჯავახიშვილი და სხვა უკვე ცოცხალი აღარ არის, რომ მათი მოღვაწეობა, მათ შორის ფილიპესი იყო უმნიშვნელო, უანგარო და მხოლოდ და მხოლოდ ეროვნული კულტურის ინტერესებისათვის ამოძრავებულ ადამიანთა მოღვაწეობა.

შს ვახშამ-სადილი ერთგვარი ლიტერატურულ-მეცნიერული საღამო იყო. საღამოს მონყობის ისტორია წარმოიშვა კონსტანტინე მამსახურდიასთან შ.ნუცუბიძისა და ჩემი საუბრის დროს ერთ საღამოს, როდესაც ფეხნაღრმობ კონიასთან სახლში ვიყავით სანახავად, დიდხანს შევეყვით მასლაათს და სადაც შალვამ არაერთგზის გაიმეორა, რომ ლიტერატურული საღამოების ტრადიცია ლამის არის სულ გადავარდეს. მეც ამასვე ვამბობდი და ბოლოს გადაწყვეტეთ, ჩემთან, როგორც „კაც-ხიდთან“ (შალვას სიტყვით) მონყობილიყო ასეთი საღამო, რომელიც ჩემის წინადადებით უნდა ყოფილიყო არა მხოლოდ ლიტერატურული, ე.ი. აქ უნდა მომეწვია არა მხოლოდ მწერლები, არამედ მეცნიერებიც. ბმავე დროს, ეს უნდა ყოფილიყო მეცნიერ მუშაკთა და მწერალთა ინტიმური დაახლოების ერთ-ერთი დასაწყისიც, რომელსაც შემდეგ სხვა მოჰყვებოდა. მე ეს ლიტერატურული საღამო-ვახშამი, რომელიც ლამის 3 საათს გასცილდა, მოვანყვე (იგი 700 მანეთი დამიჯდა) და ვნახოთ, თუ აწი კიდევ ვინმე მოაწყობს. ყოველ შემთხვევაში, მე ძალიან კმაყოფილი ვარ, რომ მოვანყვე. ეფექტი ბევრად უფრო დიდი იყო, ვინც მოველოდი. ჩვენი მწერლები და მეცნიერები ერთმანეთს ძალიან ხშირად არც კი იცნობენ. მათი დაახლოება და ერთად ამოძრავება ქართული მეცნიერებისა და მწერლობის ინტერესებით უთუოდ ფართოდ მნიშვნელოვანი მოვლენაა და ხელს შეუწყობს ქართული ეროვნული კულტურის მრავალი მივიწყებული დარგისთვის ცხოველმყოფელი მრავალნაზნაგოვანი სულის ჩაბერვის საქმეს.

შალვამ წაიკითხა თავისი ნათარგმნი „მეფხისტყაოსანი“ რუსულად. წაიკითხა წამდენიმე ადგილი. სხვათაშორის ის ადგილიც, რომელიც სტალინს თვითონ შეუსწორებია. იყო მსჯელობა აგრეთვე ბევრი ქართული ფილოსოფიური მწერლობისა და, საერთოდ, ძველი მწერლობის შესახებ. სიმონ ჯანაშიამ მოგვითხრო მცხეთა-პრმაზის და შორაპნის ახლოს ერთ სოფელში ახალი გათხრების დიდად საინტერესო შედეგების შესახებ. ბლექსანდრე მაშაშვილმა ზეპირად წარ-

მოთქვა ერთ-ერთი თავისი უკანასკნელი ლექსი. ლ. ბოკიელმა ილაპარაკა ქართული მათემატიკური მეცნიერების მიღწევებზე, ფილიპე ბოგიჩაიშვილმა გრძელი სიტყვა თქვა ქართული მეცნიერებისა და ქართველ მწერალთა ხალხთან ურთიერთობის შესახებ ძველად — 50-30 წლის წინათ და ახლა, მოგვითხრო ბიორგი წერეთელთან და ი. ჭავჭავაძესთან გაცნობისა და თანამშრომლობის შესახებ. ილაპარაკეს (ლ. ბოკიელმა, ს. ჩიქოვანმა, ბლ. ჭუთათელმა, ბ. შანიძემ, ბ. ბამყრელიძემ) ჩემთან დაკავშირებით ქართული ეკონომიკური მეცნიერების შესახებაც. შალვამ გრძელი სიტყვა უთხრა სიმონ ჯანაშიას, როგორც ქართული მეცნიერების კერის — მეცნიერებათა აკადემიის ხელმძღვანელს და მოიგონა სტალინთან და ბერიასთან მოსკოვში შეხვედრების დროს ამ უკანასკნელთა აზრები ქართულ მეცნიერებასა და ქართველ მეცნიერებზე (მერე ეს ყველაფერი უფრო ვრცლად უნდა ჩავწერო).

01.09.42

დ. ყიფშიძე, თსუ რექტორი, გადამეკიდა სასტიკად და დაუნდობლად. ჩვენი გაცნობის პირველი დღიდანვე არ მოვწონდი. რაღაც ისე მოხდა, რომ მისმა უვიცობამ და პატივმოყვარეობამ იგი ჩემ მტრად გადააქცია. მიუხედავად, მე ყოველთვის ვცდილობდი არ მევნო მისთვის და არ გამეხადა იგი მტრად. ჯერ კიდევ მისი რექტორად დანიშვნის პირველსავე თვეს მან უნივერსიტეტიდან მომხსნა, როგორც 15 დღის გამცდენი, ნამდვილად მხოლოდ 2 საათი მქონდა გაცდენილი და ისიც დეკანისგან მიღებული თანხმობით. მივით მას იმ 2 კვირაში ოც საათზე მეტი გაეცდინა თურმე. იგი ლექციებს კითხულობდა, მარქსიზმ-ლენინიზმის საკითხებს ეხებოდა რაღაც, თუ არ ვცდები, საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციებზე, მისებური უმეცრული განმარტება მიეცა სტუდენტებისთვის. მრთი სტუდენტი კონსულტაციაზე ჩემთან მოვიდა და ეს კითხვა დამისვა, მე განვუმარტე, თურმე მას ეჭვი შეეატანა ყიფშიძისეულ განმარტებაში და ამიტომ მკითხა და ჩემი განმარტების

შემდეგ მითხრა, მე ასე ღ ასე მეგონაო. მეც ვუთხარი: ეს შეცდომაა-მეთქი. მერე გამომიტყდა: ყიფშიძემ ასე გვასწავლაო. მე ვუთხარი: ის სწორად გასწავლიდათ, ალბათ თქვენ ვერ დაიმახსოვრეთ-მეთქი. ამ დიალოგს ერთი ლექტორი ესწრებოდა ღ როგორც ჩანს, მან ეს ამბავი რექტორს მიუტანა, თითქოს მე მეთქვას, დ. ყიფშიძემ არაფერი იცისო. მინდოდა, მთელი ეს ამბავი ჩამეწერა, მაგრამ ღირს შნივერსიტეტის ამ უღირს რექტორზე ჩემს დღიურში ლაპარაკი?!

ბუშინ, 15.11.42 დავესწარი მწერალთა თათბირს საქართველოს მწერალთა სასახლეში. თათბირზე გამოვიდა რუსი მწერალი სილვანსკი. ის ფრონტზე ყოფილა, გაზეთის რედაქციაში უმუშავია. ბხლა კავკასიაში გამომგზავნესო, რადგან პავკასიის ფრონტის უდიდეს მნიშვნელობასთან დაკავშირებით, როგორც მთელ პავშირში, ისე ინგლისსა ღ ბმერიაში, ფრიად დაინტერესებული არიან კავკასიითო. იგი ამბობდა, რომ ახლა ყველა საბჭოთა მწერალი უნდა წავიდეს ფრონტზე ღ ვინც ფრონტს არ იცნობს, იქ არ ყოფილა, იგი უკვე მწერალი არაა, იგი ჩამორჩა ისტორიასა ღ ქვეყანას თავისას - კითხე მას ჭკუა!

13.11.43

როგორც იქნა, დაგვირგვინდა ჩემი 5 წლის ბრძოლა საქართველოში ეკონომიკის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის დაარსებისათვის. ამ საღამოს საქართველოს პომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკთა) ცენტრალური კომიტეტის ბიურომ გამოიტანა დადგენილება: დაარსდეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიასთან ეკონომიკის ინსტიტუტი. შეანასკნელ ხანებში ამ საქმის განხორციელებაში დიდად დაამხმარა პეტრე შარია, ურომლისოდ, უნდა ვიფიქროთ, კიდევ არ

გვექნებოდა ჯერ ინსტიტუტი, რამდენადაც ილ. მავაძე, რომელსაც ამხ. პ. ჩარკვიანმა მიანდო, ჩემი განცხადების თანახმად, ინსტიტუტის ორგანიზაციის საკითხის შესწავლა, არსებითად საქმეს ფუშავდა, რადგან პირადად მე არ მოვწონდი, ხოლო ჩემთვის გვერდის ავლა კი მას არ შეეძლო. დიდად უშლიდა საქმეს ხელს ს. დონაძეც, რომელმაც 5 წლის განმავლობაში, ჯერ როგორც პაჭრობის სახალხო კომისარმა, ხოლო შემდეგ როგორც ცენტრალური კომიტეტის ბიუროს ბანყოფილების გამგემ, უდიდესი ზიანი მოუტანა ჩვენს ეკონომიკურ მეცნიერებასა და განათლებას, ყოვლად უნიათი და ქლესა, საქმესთან პირდაპირი კავშირისა და ინტერესის არმქონე, მხოლოდ მატერიალურად დაინტერესებული დეკანის ფაქულტეტისთვის პირდაპირ მიტმასნებით.

პ. გამსახურდია და პ. ბუგუშვილი
1942 წლის სექტემბერი, იყალთო

დღეიდან უკვე მოცემულია ძირითადი პირობა ეკონომიკის ინსტიტუტის ორგანიზებისა და მე ვფიქრობ, რაკი ცენტრა-

ლურმა პომიტეტმა დირექტორად მე ამირჩია, ამით უკვე დააფასა ჩემი დამსახურებაც, რომ ესოდენი ბრძოლა ზე დაბრკოლებათა გადალახვა დამჭირდა ამ საქმის სრულყოფისათვის.

25.11.43

დღეს ბკადემიის პრეზიდიუმი ჩატარდა. ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებისა ზე შტატების საკითხზე. შეიქმნა კომისია, რომელსაც ევალება წარუდგინოს პრეზიდიუმს მომავალ სხდომაზე შტატების პროექტი: აკად. ს. ჯანაშია, მე ზე მაჭავარიანი. ზეგ ჯანაშიასთან უნდა გამოვცხადდე გარკვეული მასალებითა ზე მოსაზრებებით ამის შესახებ. როგორც ეტყობა, ეკონომისტებში ძლიერი დულილია. ბ. ბოკიელმა, მაგალითად, დღეს მითხრა, მაინცდამაინც არ მინდა იქ მუშაობაო. როდესაც მე ვუთხარი, მხოლოდ ისინი იმუშავებენ, რომელთაც მთელი მონდომებით სურთ ზე თავის მონორდებად მიაჩნიათ აკადემიაში მუშაობა-მეთქი, მიპასუხა, ჩემსავით თავგამოდებული სხვა ვილა არის მაგ საქმისთვისო. მნახოთ, საბოლოო შედეგი როგორი იქნება. ბმ დღეებში შტატებს შევარჩევ.

11.10.43 ღამის 12 საათი

მს არის, ჩემგან გავიდა პონსტანტინე ბამსახურდია. ჩემთან დაახლოებით ერთი საათი იყო. მრთი ბოთლი ღვინო დავლიეთ ხილით. იგი ძლიერ მძიმე განწყობილებაზეა. მჯახსური მდგომარეობა ძლიერ აღელვებს. თებერვალში ცოლი გაეყარა, ეჭვიანობდა წინათ ცოლი. ახლა, თუმცა არ ამხელს, მაგრამ, როგორც ეტყობა, ეგეც ეჭვიანობს. მე ორიოდე თვის წინათ გავიგე მილიციის თანამშრომელისაგან, თითქოს მის ცოლს, მიწანდას, მართლაც ყოლოდეს საყვარელი {იგულისხმება თაყვანისმცემელი - რედ}, რომელიც პონსტანტინეს სახლში მისულიყოს მიწანდასთან. პონია სახლში დახვედრია ზე უცემია. მიწანდას უთქვამს, ეს სტუდენტი გადამეკიდა ზე არ მეშვებაო.

13.12.43

ნ-კას. (წინიჩკა, წინო მიქაბერიძე — შაატას მომავალი მეუღლე, 12 წლით უმცროსი, მისი ყოფილი სტუდენტი იყო — რედ.)

ბანა არ ვიცი, რომ გამეპარე
და კიდევ ერთხელ გამაყმანვილე!
ნეტავივც ვაყოთ ცაპეტ-ცხრაპეტის
და გვიღიმოდეს წინ სინამდვილე.

მაგრამ დრო მიჰქრის დაუდევარი,
მე შევასრულე ოცდათვრამეტი.
ბაძითანადრდა გული შედგარი..
და შენც იქნები ან ოცზე მეტი

მე რამ გამლია, შენ რომ იცოდე,
ჩემს ნატვრას რითმე გამოიცნობდე..
ჩემსას რას იტყვი, .. შენი იცოდე —
ჰერ მიატოვე... კვლავ შეიცოდე.

მე არასოდეს ის გზა არ მინდა,
სხვას რომ გაეცლოს თუნდ
ფეხშიშველა.

პურიც არ მინდა მე არანაშინდა —
ჩემმა სახელმა თუ არ მიშველა.

ღვინის მაგიერ წყალს დავფრუდები,
ყანნიც არ იყოს თუ გინდა ტყუპი,
ოდონდ ავიგან ტუჩმინადები —
ბრც წრუპი ექნას ვისმეს, არც ყლუპი.

ბროლის ჭიქითა მიჭირავს ღვინო-
წინანდალია, წმინდა კახური,
მე მართლ ვარ ღ მინდა ვისმინო-
ბქ შენი სიტყვა ღ ხმა ქალური...

შენ გააქეცი, მეც გააქეცი
და ისევ დავრჩი ან კვალად ერთი,
თურმე, ნუ იტყვი, ვყოფილვარ ბეცი-
თურმე შენ ჩემთვის ხარ ერთადერთი.

ზვალ დაბადების დღე დამიდგება
და როგორ მინდა, აქ ჩემთან მყავდე!
იმედი მქონდეს... რა დამიდგება —
შენთან გავჩნდები... ჩემებრ გიყვარდე.

მაგრამ შენ სხვა გყავს გულის მურაზი,
დაფრუფლილია ჩემი ოცნება —
ჩემს გულს ერევა თნება ღ ბრაზი,
რომ თვით არ იცი შენ შენი ნება.

მე რამ გამლია, შენ რომ იცოდე,
დამიჯერებდე, გამოიცნობდე:
ჩემსას რას იტყვი, შენი იცოდე —
ბამიგონებდე, გამოიცნობდე.

შა. ერთხელ კიდევ გამაყმანვილე,
ბანა არ ვიცი რომ გამეპარე!
მეტი რა გინდა, რითმაც ვაწვალე
და ალბათ ლექსიც ვისმე მოვპარე.

1944 წლის 15 აპრილიდან გატარებული ვარ მეცნიერე-
ბათა ბკადმიის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორად ღ
ხელფასიც დამენიშნა. ბხლა დღეიდან — 18 აპრილიდან,
უკვე შევუდექი შტატის შერჩევას ღ საქმის ორგანიზებას
საერთოდ. ბინა "იმეღში" მოგვცა ამხ.პ.შარიაბ. შტატში

სულ 16 კაცი დაუმტკიცებიათ, დასაწყისისთვის ამასაც არა-
უშავს რა, მომავლისათვის ალბათ უფრო გაფართოვდება, თუ
მოხერხდა ზეელსაყრელი პირობები შეიქმნა, ჩემი შრომის
ნაყოფიერება ამიერიდან ერთი ორად უნდა გაიზარდოს.

15.94.44

მართა ჩემმა მეგობარმა ქალმა (მერი სუბათაშვილმა)
მითხრა კონიაზე «Он вечно влюблен»-ო. მართალია,
კონიას უსიყვარულოდ არ შეუძლია. როგორც მე და, თუ არ
ვცდები, ყველა მამაკაცს, რომელსაც აქვს ძლიერი ინტელექ-
ტუალური ზეესობრივი პოტენცია, მე კონიას მაგალითზე
მჯერა, რომ მისი ქალებისადმი ესოდენ დიდ მიდრეკილებას
ამოძრავებს უფრო ინტელექტუალური, ასე ვთქვათ, რომა-
ნების დამწერი მწერლის მოთხოვნილება, ვინემ სქესობრივი
აღტკინება ზეესრავა.

17.04.44

დღეს წავიდა ნინიჩკა ბაკურიანში. უწინარეს საბოლოოდ
გამარკვია მისი „პოზიცია“: ყველაფრის თანახმაა. მოვიდა ზე-
მკითხა, როგორ მოვიქცეო, ე.ი. როდის დავიწყებთ ერთად
ცხოვრებასო. მეც ვუთხარი მალე-მეტე. ვინ იცის, იქნებ,
მაისიდან ის შეიქნეს ჩემი ცოლი. შეიძლება კიდევაც, თუ
თვითონ რაიმე არ იუკუდმართა. ყოველ შემთხვევაში, მაისის
10-ისათვის რომ ჩამოვა, საჯაროდ გამოვაცხადებ, როგორც
საცოლეს ზეეს იქნება.

1944 წლის 25 ივნისს ქმართან საცხოვრებლად გადმო-
ვიდა ნინიჩკა, ხელი კი 23 ივნისს მოვანერეთ. ვინაღამ ჩაი-
შალა იმ დღეს, რადგან სარეგისტრაციო ბიურო სადაც მეგუ-
ლებოდა, იქ არ ყოფილა. სიცხე იყო ზეეს მეთი სიარულიც შემე-
ზარა. ბოლოს, როცა შემატყო, რომ შეიძლებოდა გადამედო
(არსებითად სამუდამოდ, რადგან მერე უკვე უდავოდ

გადავიფიქრებდი), თვითონ დატრიალდა ზე მონახა, თურმე აქვე, რაიალმასკომის შენობაში ყოფილა.

ბგერ უკვე მეხუთე თვე გადის. იგი უკვე ორსულია, როგორც თვითონ ამბობს, მეოთხე თვეა ზე მე ძალიან მეფიქრება ჩვენი „ტკბილი ოჯახისათვის“, თუმცა ჯერჯერობით, როგორც ეტყობა, ყველაფერი რიგზეა.

1944 წლის 26 ოქტომბერს საქ. სსრ მეცნიერებათა ბკადემიამ მიმავლინა მრევანში სომხეთის სსრ მეცნიერებათა ბკადემიის სექტორის სამეცნიერო სექციაზე, თან წავიყვანე ჩვენი ინსტიტუტის სოფლის მეურნეობის სექტორის გამგე დოც. ნ. იაშვილი. 27 ოქტომბერს საღამოს უკვე მრევანში ვიყავით. მს ჩემი პირველი მგზავრობა იყო სომხეთში, საერთოდ ზე კერძოდ, მრევანს. სომხებმა კარგად ზე გულახდილად მიგვიღეს. უკვე წინასწარ ქონდათ ჩვენთვის „ინტურისტის“ სასტუმროში ნომერი ლუქსისა აღებული ზე მისვლისთანავე იქ დაგვაბინავეს იმავე საღამოს. ჩვენის დაგვიანებით ცოტა შეგვიანებულად დაწყებული სესიის პირველ სხდომას დავესწარიით. დღის წესრიგზე იდგა ეკონომიკის სექტორის მიერ შედგენილი სამხრეთის ეკონომიკური რუკის განხილვა. ბმ საკითხის გარშემო მოსმენილი იქნა სამი მოხსენება. სესია ორ დღეს გაგრძელდა. იაშვილი ორჯერ გამოვიდა სიტყვით, რამდენიმე შენიშვნა მეც გავაკეთე. საერთოდ, ჩვენმა გამოსვლებმა კარგი შთაბეჭდილება დატოვა, რაც იქედანაც ჩანს, რომ ჩვენს შემდეგ გამოსული ადგილობრივი მუშაკები ხშირად აღნიშნავდნენ საკამათო პრობლემის გარშემო: „სამწუხაროდ, ამ საკითხს ობილიისელი ამხანაგები არ შეეხნო“, ანდა „როგორც სამართლიანად მიგვითითეს ობილისელმა მეცნიერებმაც“ და სხვა ასეთები.

მეორე დღეს სადილად წავიყვანეს ბ. კ. მანამიანის სახლში. დიდებული მასპინძლობა ჰქონდათ. სუფრაზე თხუთმეტიოდე კაცი ვისხედით. მრთი იქაური მხატვარი ქალი ზე ერთიც სომხეთის ოპერის მომღერალიც იყო. უკრავდნენ პიანინოზე, მღეროდნენ, ცეკვავდნენ ზე საერთოდ, ძალიან მხიარული კამპანია შედგა. ბმ სუფრაზე ზე საერთოდ ამ

სადამოს ჩემთვის კიდევ უფრო აშკარა შეიქმნა, თუ როგორ უყვართ სომხებს ობილიისი. თითქმის ყველა, გარდა ერთისა, მათი აკადემიის ეკონომიკის სექტორის თანამშრომლები, თბილისელი სომხებია – მათ არ იციან ან ცუდად იციან სომხური, ოჯახში ლაპარაკობენ უფრო რუსულად. ბარამიანის ოჯახი სულ გარუსებულია, ცოლიც რუსი ჰყავს, ბავშვები ხომ პირწავარდნილი რუსები არიან, რუსულ სკოლაშიაც სწავლობენ, თითქმის ყველა მეცნიერ მუშაკმა იცის ქართული, ცოტაოდენი მაინც. ოუ ლაპარაკი თვითონ არ შეუძლია, ესმის მაინც. მეორე დღეს სხდომის დარბაზში აკადემიის დარბაზში, აკადემიის შენობაში, სესიის დამთავრების შემდეგ, როდესაც ჩვენს გარშემო დაჯგუფდნენ ზეკრძო ბაასი გაიმართა, აღმოჩნდა სომეხთა უმრავლესობა სიამოვნებით არჩევდა მასლაათი ენარმოვებინა ჩვენთან ქართულად ზევაშამზედაც სულ ობილიისის სადღეგრძელოს სვამდნენ ზე როდესაც მე მრევნის სადღეგრძელო ავსნიე, ამ სადღეგრძელოს ისე, სხვათაშორის, გულგრილად გამოეხმაურნენ.

მე შემოვიარე თითქმის მთელი მრევანი. ბე ასე ცხადად ჩანს ახალი ქალაქი. ბრსებითად მრევანი, როგორც ქალაქი, ახალია. საბჭოთა პერიოდში გაშენებული. შირდაპირ გაკვირვებას იწვევს ის გულმოდგინება, რაც სომხებს გამოუჩენიათ თავიანთი დედაქალაქის გაშენებაში. ბმას ხელს უწყობს ის გარემოებაც, მათ მოეპოვებათ მშვენიერი სამშენებლო ქვების მარაგი, მაგრამ ცხადია, მარტო ქვა არაფრის მაქნისია. ოს ქვა ასეული წლების წინათაც იქ იყო, მაგრამ უხმარად. სომხებს ერთი დიდებული თვისება აქვთ – ერთმანეთის გატანა. მროვნული სოლიდარობის განვითარებული გრძნობა, რაც უთუოდ უკეთილშობილესია მათს გრძნობათა ზე შეგრძნებათა შორის. ოსინი ცდილან, ერთმანეთი გაუტანიათ ზე ამ გზით მეტი სარგებლობა მოუტანიათ თავიანთი ქვეყნისათვის. მხოლოდ ის შემთხვევა რად დირს, რომ მათ არ ყავთ არც ერთი დოქტორი ეკონომიკური მეცნიერებისა, ყავთ მხოლოდ ერთადერთი უხარისხო პროფესორი ეკონომისტი ზე სამი თუ ოთხი ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდი-

დატი ზე ამ ბაზაზე აქვთ უნივერსიტეტში მონომიკის ფაკულტეტი ზე პკადემიაში ჩამოაყალიბეს მკონომიკის სექცია 27 კაციო, მაშინ, როდესაც ამ სექციას არ ჰყავს თანამშრომელთა შორის არც ერთი ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატიც კი ზე მხოლოდ ერთს აქვს დოცენტის წოდება. როგორ შეიძლებოდა ამ საქმის გაყვანა ისე, რომ სომეხი მეცნიერები ერთმანეთს არ დახმარებოდნენ. ჩვენ სამი დოქტორი ზე ოთხი პროფესორი, ოცდაათზე მეტი დოცენტი ზე ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი გყავს ზე როდესაც ჩემი 5 წლის განუწყვეტელი ცდისა ზე დავიდანაბის შემდეგ მკონომიკის ინსტიტუტი შეიქმნა პკადემიის სისტემაში, მოგვცეს 16 კაცი, მხოლოდ 16 ზე წელს აქ არც ერთი კაციო არ გაგვიდიდეს შტატი ზე მხოლოდ მოსკოვში მოგვიმატეს 3 კაცი. მსგავსი მაგალითები მრავალია.

1945 წლის 6 მაისს საღამოს ექვსის ნახევარზე დაიბადა ჩემი ვაჟი ბესარიონი (ბესიკი). ვაჟის შეძენა განსაკუთრებით გამიხარდა, მით უმეტეს, რომ წინიკაც კარგად მოწრა, თუმცა მშობიარობა საკმაოდ მძიმე ჰქონია.

მახსენდება, პირველი ცოლ-შვილის დაღუპვის შემდეგ არც კი ვიფიქრებდი ხელი მომეკიდა ისევ ამ საქმისთვის, მაგრამ ახლა კმაყოფილი ზე კიდეც მეტიც, გახარებული ვარ, რომ კვლავ მყავს ცოლიცა ზე შვილიც. ყველა ჩემიანს დიდად ესიამოვნათ. ეს მეორე-მესამე დღეა, რაც განუწყვეტლივ მილოცავენ. მთელი ეს სიამოვნება, რასაკვირველია, გამართლებულ უნდა იქნეს მხოლოდ გვიან, როცა ვაჟი წამოიზრდება, მაგრამ დაბადება ხომ აუცილებელი წინამსწბოლია ამისა ზე ალბათ ამიტომაც, რომ დაბადებას ზეიმობენ.

წინიკაც ძლიერ კმაყოფილია ზე გახარებული. მისი წერილები ჯერ თვითონ არც კი მინახავს — ამჟღავნებს მის გულითად განწყობილებას დედობისადმი. უკვე ტრაბახობს კიდევაც, ვაჟის დედა ვარო.

6 მათს ძველებურად ქრისტიანულად ბდდგობა. ასე რომ, ცრუმორწმუნეთაც ყოველგვარი საფუძველი აქვთ იწინასწარმეტყველონ ჩემი გაუის კეთილი მომავალი. ის დაიბადა საღამოს ბ როდესაც ტელეფონით დამირეკეს, გარეთ რომ გავხედე, ჭექა-ქუხილი იყო ბ მალე ძლიერი წვიმა დაუშვა, რამაც გასწმინდა ბ გაასუფთავა ჰაერი ბ მიწა. წანვიმარში მალე გზაზე ცოტათი შესველებული, „ლეჩკომბინატის“ სამშობიაროში ვიყავი. ცოტა ხნის შემდეგ ბავშვი გამოიყვანეს. როცა გამოყავდათ, ისე დასტყვილა, რომ „თურქები თვით სტამბულამდე დააფრთხო“. როდესაც პონიას ვუთხარი, ასე მაგნად დასტყვილა-მეთქი, მაშინ ეს იმან განმარტა, ვაჟკაცი იქნება ბ აქედანვე ეტყობა, რომ დასტყვილა: მით თვით თურქები დააფრთხო თვით სტამბულამდეო.

ბხლა ჩვენ ამ დიდი სამხედრო გამარჯვების შემდეგ მურქეთისლა ინტერესი შეგვრჩენია, რომ იმასაც გამოვგლიჯოთ ჩვენი ტერიტორია ბ ხალხი, რომელთაც საუკუნეებია, რაც მაჯლაჯუნასავით აწვება ბ ხუთავს.

26.01.46

ბკადემიკოსმა ბიორგი ბხვლედინმა გუშინ დამირეკა: თუ დრო გექნება ბ კარგადა ხარ, ხვალ 2 საათზე შრეზიდუმში გამოიარე, ქართული ინტელიგენციის მეთაურებთან რაღაც სერიოზულ საქმეზე შესვედრა მაქვს მონყობილიო. დამაფიქრებელი იყო ეს მონვევა ბ მეც არ შემეძლო არ მივსულიყავი, თუმცა ძალიან ბევრი საქმე მქონდა.

მივედი. მისი კაბინეტი უკვე სულ სავსე იყო ხალხით: ბერონტი ჭიქობე, ბ.ბბაშელი, ბ.პასაბე, პროფ.ბ.წულუკიბე (ექიმი ქირურგი), შალვა ღამბაშიბე, მედო სახოკია (თავმჯდომარეობდა), ვ.მოფურია, ბ.ჩიტაია, ბ.ჯიბლაბე, ბ.ნატროშვილი, რ.პგნატაშვილი, შ.ბფხაიბე, შჩა ჯაფარიბე, ზ.იმედაზე, ბკ.წაღავა ბ კიდევ ერთი ამდენი მწერლები, მსახიობები, მხატვრები, ტექნიკისა ბ მეცნიერების მუშაკნი.

მე დაგვიანებით შევედი. ბ.ბხვლედიანს თავისი დილის პათოსით დაწერილი სიტყვა შუამდე გაეთავებინა, მაგრამ შინაარსის გასაგებად მეორე ნახევარიც ჩემთვის საკმარისი გახდა: დღეიდან ქართულმა ინტელიგენციამ ყოველი ღონისძიება უნდა იღონოს, რათა ხელი შეუწყოს ქართველი ხალხის გამრავლების ტემპის დაჩქარებას. ჩვენ შემოგვემატა ახალი ტერიტორიები (ჩრდილოეთით), კიდევ უნდა შემოგვემატოს ახალი (სამხრეთით) და მათ ათვისება უნდა, მით უმეტეს, რომ სამამულო ომში ქართველმა ხალხმა ფრონტზე გაგზავნა 500000 კაცი (რომელთაგან ბევრი შინ არ დაბრუნებულა).

შემდეგ გაიმართა აზრთა გაცვლა-გამოცვლა. ილაპარაკეს: მ.სახოკიამ, ფ.მგნატაშვილმა, ბ.ჭიქოძემ, ბ.ბაბაშვილმა, ბაკაკი მასაძემ, იმედაძემ, ბაკაკი ფალავამ. იმთავითვე დაისვა საკითხი, რომ ამ საქმისათვის აუცილებელია წინასწარ სტატისტიკურ-ეკონომიკური მიმოხილვა იყოს მოცემული და სხვა, რისთვისაც ყველამ მოითხოვა ჩემი აზრიც მოესმინათ საკითხის ამ მხარის შესახებ. მეც არ შემიძლო რაიმე არ მეთქვა, ვინაიდან ეს პრობლემა თავადაც ძლიერ ხშირად მანუხებდა ხოლმე. ჩემს გამოსვლაში იყო აღნიშნული, რომ მე-12 საუკუნეში ქართველთა რაოდენობა 5 მლნ-ს აღემატებოდა, მერე რატომ, რა მიზეზით ეგზომ დავეცით, რა არის მიზეზი, რომ სომხობა უფრო ჩქარა მრავლდება, რა ადგილი გვეჭირა და გვიჭირავს რაოდენობის მხრივ ბმეირკავკასიაში და სხვა. ეს პრობლემები გადაიქცა ჩემთვის ერთგვარ საკითხებად, რომელთა გასლა-განმარტებაც დავინწყე.

შინაარსად აღვნიშნე, რომ 1800 წელს ბმეირკავკასიის მთელ მოსახლეობაში ქართველთა წონა პროცენტი უდრიდა 43-ს, თურქ-აზერბაიჯანელთა — 47-ს, ხოლო სომეხთა — 7-ს, ხოლო 1865 წელს კი ეს შეფარდება შეიცვალა ასე — იმავე თანამიმდევრობით — 37, 35, და 20. ბმგვარად, ძლიერ გამრავლდა სომეხთა რაოდენობა. ბქ მექანიკური ზრდაც იყო (მიგრაცია მურქეთიდან და მრანიდან), მაგრამ ისედაც უფრო ჩქარა მრავლდებიან სომეხები, ვიდრე ქართველნი.

ქართველი ხალხის შედარებით ნელი გამრავლების მიზეზთა შორის შეგვიძლია დავასახელოთ:

ჰაატა გუგუშვილის გამოსვლის ტექსტი:

„ბქ აღინიშნა, რომ 1. ქართველთა რაოდენობამ მე-12 საუკუნეში 5 მლნ-ს აღწევდა. ბხლა კი მრავლდება ან სულ არ მრავლდება. 2. დამუშავებულია თუ არა სტატისტიკა ამიერკავკასიის ხალხებისა ჭ კერძოდ ქართველთა რაოდენობისა ჭ გამრავლების ტემპების შესახებ ჭ სხვა.

მე ახლა მიხდება ექსპრომტად შევეხო მათ ჭ, ცხადია, ჩემი ცნობებიც მხოლოდ დაახლოებითი იქნება. ამიერკავკასიის მთელ მოსახლეობაში 1800 წელს შეადგენდნენ — ქართველნი — 42%, „თურქნი“ (ძირითადად აზერბაიჯანელები) — 47%, სომეხნი — 7%. 1865 წელს კი ქართველნი — 35%, „თურქნი“ — 35%, სომეხნი — 20 %. შკანასკნელთა სწრაფი ზრდა აიხსნება 1828-1831 წლებში ირან-თურქეთიდან 150000 სომხის გადმოსახლებით, თუმცა სომეხთა ბუნებრივი მატებაც რამდენადმე მაღალი უნდა იყოს, ვიდრე ქართველთა. 1921 წლისათვის ამიერკავკასიაში ქართველნი შეადგენდნენ 33, ხოლო სომეხნი უკვე 24 პროცენტს.

საერთოდ გამრავლებას განსაზღვრავს ეკონომიკა ჭ ერის გამრავლების ძირითადი წყაროა სოფელი ჭ არა ქალაქი, მაგალითად, უკრაინელებთან შედარებით ქართველთა ნელი ტემპით გამრავლება სხვა ფაქტორთა შორის იქნებ აიხსნებოდეს იმით, რომ ჩვენი სოფლის ეკონომიკაში, სასტიკი მცირემიწიანობის პირობებში, დიდ როლს თამაშობდნენ მრავალწლიანი კულტურები, რაც წინათ ნადგურდებოდა ჭ ხშირი სამხედრო-პოლიტიკური გარდატეხების პერიოდში, ძნელად აღსადგენი იყო, მაგალითად, ვენახის აღდგენას 5-6 წელი სჭირდება, პურის მეურნეობას კი თითქმის იმდენი თვე ჭ ბევრად ნაკლები კაპიტალდაბანდება.

მრომატევადი ჭ მექანიზაციის მხრივ ნაკლებად ათვისებულ მრავალწლიან კულტურათა როლი კოლოსალურად გაიზარდა დღევანდელ სოფლის ეკონომიკაში, მაგრამ ჩვენს პირობებში მათი ამ მხრივ მნიშვნელობაზე საუბარი უფრო

გააზრებულ და ჩაკვირვებულ მსჯელობას მოითხოვს, ვიდრე ახლა მე აქ შემოძლია. ყოველ შემთხვევაში, უდავოა ის დიდი ეკონომიკური წარმატებები, რაც მათი მეოხებით ჩვენმა სოფელმა მოიპოვა.

მაგრამ ჯერ გავათავოთ წარსულზე. დაცემული სოფლის ეკონომიკური აღორძინების სიძნელე განსაზღვრავდა ჩვენი მოსახლეობის გამრავლების ტემპს. მით უმეტეს, რომ მაღალციფილიზაციური ორბიტის ერის გამრავლებას ეკონომიკური დაჩიავების და, მაშასადამე, კულტურული დაქვეითების პერიოდებში მორალური და ეთიკური ხასიათის ფაქტორებიც შესამჩნევად აფერხებენ.

მითარება კარდინალურად შეიცვალა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებით. ჯერ მიწაზე კერძო საკუთრების მოსპობამ, მერე კოლექტივიზაციის საფუძველზე სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაციამ და მექანიზაცია-მაშინიზაციამ განუზომლად აამაღლა სოფლის მატერიალური კეთილდღეობა და, მაშასადამე, გამრავლების ტემპიც. ბმისათვის, თუ 1897-1921 და 1921-1939 წლებს შევადარებთ, დავინახავთ, რომ უკანასკნელ პერიოდში საქართველოს მოსახლეობის საშუალო წლიური მატება დაახლოებით ორჯერ უფრო ინტენსიურია, ვიდრე წინათ, მაგრამ ამით გაიზარდა საქართველოში მოსახლეობის სიმჭიდროვეც. 1 კვ კმ-ზე 1921 წელს ცხოვრობდა 34, 1939 წელს - 51, 1952 წელს - 57,8 კაცი. ასე რომ, მიწის სიმცირე მაინც კვლავ თავს იჩენს. როგორც მახსოვს, სხვა საბჭოთა რესპუბლიკების კოლმეურნეობებში კომლზე ბევრად მეტი სათესი და საერთოდ სახმარი მიწა უნდა მოდიოდეს, ვიდრე საქართველოში. ჩვენ მოგვემატა ჩრდილოეთით ახალი ტერიტორია, მაგრამ ეს საკმარისი არაა. დასავლეთ საქართველოში მიწის სიმცირის მეოხებით უკანასკნელი 40 წლის განმავლობაში თანდათანობით ისპობა კოინდარი(ეზო), რაც სიმინდით ითესება და რაც (უეზობა) უარყოფითად მოქმედებს ჯანმრთელობაზე, აფერხებს რა ჰაერის მოძრაობას საცხოვრებელი ბინის გარშემო.

მაგრამ ჩვენ კიდევ ველით ახალ, ოდითგანვე ქართულ ტერიტორიას სამხრეთიდან, სადაც უნდა გავრცელდეს ჩვენი მჭიდროდ დასახლებული სოფლის მოსახლეობა. მანუელილი ომით გამოწვეული სიძნელები სულ მალე იქნება აცილებული. სოფლად ბლომად შევა ახალი მაღალი ტექნიკური შეიარაღება, უფრო აინევს შრომის ნაყოფიერება, რაც საწინდარია ეკონომიკური კეთილდღეობის ზრდას, მაშასადამე, გამრავლების ტემპის შემდგომი ამადლებისა.

მაგრამ თავისთავად არაფერი მოდის. იმ გრანდიოზულ ღონისძიებებს, რასაც ამ მიმართულებით ჩვენი პარტია ზეელისუფლება ახორციელებს, რასაკვირველია, ურიგო არ იქნება საზოგადოებრივი ნაკადიც შეუერთდეს, რათა კიდევ უფრო იქნეს გააქტიურებული მოწალური ხასიათის მომენტებიც, რომლებიც უმნიშვნელო როლს როდი თამაშობენ მოსახლეობის გამრავლების საქმეში, რაშიაც ჩვენ, ქართველები, თუ არ ვცდებით, ბევრ მოძმე რესპუბლიკას ჩამოვრჩებით. ჩვენი შეკრების აზრი უნდა იყოს: ამ მხრივაც არ ჩამოვრჩეთ სხვა საბჭოთა რესპუბლიკებს ზე თუ შეიძლება ასე ითქვას, შევეჯიბროთ მათ ყველაზე ძვირფას კაპიტალს — თავით ადამიანთა, სოციალისტური საზოგადოების მოქალაქეთა გამრავლებაშიც.

ბმ მხრივ, მე მგონია, აკად.ბ.ბზვლედინის ინიციატივა დიდი გულისხმიერებისა ზე საყოველთაო ყურადღების ღირსია ზე ჩვენც მას მადლობა უნდა გამოვუცხადოთ.

11.02.47

ბრ ვიცი, როდის ჩამოვიყვანო ბაკურიანიდან ცოლ-შვილი ქალაქში. შეჩქარება ბიჭიკოს ნახვა. თანაც აქ მეშინია ჩამოყვანა, შეშა კიდევ არა მაქვს ზე ვაითუ გამიცვიდეს. ბმ დღეებში შეშას მპირდებიან. თუ 2 მეტრი მაინც სადმე ვიშოვნე, მაშინვე ჩამოვიყვან. მითხრეს, ჩემი ბიჭიკო თურმე უკვე ფეხზე დგება, ოღონდ კედელს მიყრდნობილი. მალე იქიდან

ის გადმოსდგამს ფეხს ზე წავა წინ, წინ... ბხალი ზე მაღალი ცხოვრებისაკენ.

1947 წლის 15 იანვარს, დღის 12 საათზე დაიბადა ჩემი ბუღბაათი, მეორე ვაჟი. ღედამისმა მშობიარობა კარგად გადაიტანა. ბუღბაათი კი, ცოტა არ იყოს, გულშეღონებული მოვლენილა ამქვეყნად, მერე ბებიას ხელი უტყაპუნებია მისთვის ზე ბოლოს წამოუკნავლია, ეს სიცოცხლის ნიშანი იყო, წაც ბუღბაათს ხანგრძლივად ზე თავისი ქვეყნის სასახელოდ ეტარებინოს.

ზვალ, 1947 წლის 6 ივლისს, დღის 6 საათზე მივფრინავ მოსკოვს, სადაც უკვე მერვე წელიწადია, წაც არ ვყოფილვარ, ფრენითაც პირველად მივფრინავ ზე ისიც ასე შორს დისტანციაზე, რისთვისაც ძლიერ შეინტერესება, თუ როგორ ავიტან ფრენას. თუ გულმა, ჩემმა ჩემზე მოხუცებულმა გულმა არ მიღალატა, სხვა მხრივ, კარგად უნდა ვიფრინო. ზვალ შუადღეს ან ნაშუადღევს მოსკოვს ვიქნები. იქ მივდივართ პოლიტიკურ ზე მეცნიერულ ცოდნათა გამავრცელებელი სრულიად საკავშირო საზოგადოების თათბირზე. ეს თათბირი არის საზოგადოების დამფუძნებელი, ე.ი. საორგანიზაციო თათბირი ზე ამიტომაც მოწვეულნი არიან მხოლოდ დამფუძნებელი წევრები ზე ორგანიზაციის წევრები. ორივეს წევრი ვარ ზე თანაც ეკონომიკის სექციის ხელმძღვანელი.

ძლიერ შეინტერესება როგორც ახლანდელი, ომის შემდგომი მოსკოვის, ისე იქაური სამეცნიერო ლიტერატურული წრეების ნახვა ზე გაცნობა, რამდენადაც ახლა ეს წრე სულ ახალი ხალხისაგან შედგება.

02.04.53

ბხალი, მორიგი შემოტევა.

ბასული წლის სექტემბერს მოსკოვიდან დასკვნისათვის მომივიდა ბ.ო. ჟანცხავას სადოქტორო დისერტაცია. იგი

გამოთხოვილი იყო ჩვენი აკადემიის მიერ იმ მოტივით, რომ რეცენზენტ-ოპონენტთა შორის არ იყო არც ერთი სპეციალისტი საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის საკითხებიდან.

დისერტაცია ჯერ კიდევ არ მქონდა მიღებული, რომ ბ. ჭანცხავამ დაიწყო ჩემთან სიარული და შემომიყენა მთელი ნაცნობ-ნათესავები, თვით აკად. ნ. მუსხელიშვილით დამთავრებული, რათა მალე და აუცილებლად დადებითი დასკვნა მიმეცა.

მე დატვირთულობის გამო მალე 10-15 დღეში, ცხადია, ვერ შევძელი რეცენზიის დაწერა. ბ. ჭანცხავა იწყებს ეჭვიანობას. ბძლიერებს ნაცნობობის მხრივ დანოლას, ახშირებს ჩემთან სიარულს და თავს უფრო და უფრო მატყმრებს, წინადადებას მაძლევს, მე დაგიწერო და შენ მხოლოდ ხელი მოაწერეო, როდესაც წამოდენიმიჯერ გამიმეორა ასეთი თხოვნა, მე ვაგრძნობინე, რომ ჩემთან ასეთი წამ არ გამოვა — „მე თვითონ უნდა წავიკითხო დისერტაცია და რეცენზიაც, ცხადია, მე დავწერო“. ბმის მერე კიდევ უფრო გამიხშირა სახლში სიარული, ახლა სულ მთხოვდა, იმის პირობა მაინც მომეცი, რომ დადებითი იქნებოდა ჩემი დასკვნა. მე ვუთხარი, რომ ეს მის შრომაზეა დამოკიდებული, რაც ჯერ ბოლომდე არ წამიკითხავს და პირობას ვაძლევდი, რომ აუცილებლად შეღავათიანად მოვეპყრობოდი, თუ მთლად წყალწადებული არ იქნებოდა მისი დისერტაცია და მეც ვფიქრობდი, რაკი ასე დიდი დრო იმუშავა, დამაკმაყოფილებელი დისერტაცია იქნებოდა.

ბ. ჭანცხავამ უმატა ეჭვიანობას და ერთხელ კიდევ გარკვევით განმიცხადა, შენ ჩემზე რომ ცუდი დანერო, მეც შემიძლია შენზე და შენს დისერტაციაზე ცუდი წამ დავწეროო. მე ვუთხარი, ასეთი „შთაგონებით“ ჩემზე ვერ იმოქმედებდა და ჩემი რეცენზია იქნებოდა ისეთი, როგორსაც იმსახურებდა მისი დისერტაცია, თუ კარგი აღმოჩნდებოდა — კარგი, თუ ცუდი — ცუდი. მეორე დღეს ნ. მუსხელიშვილმა დამირეკა სახლში ტელეფონით (იგი თვით ინსტიტუტის საქმეზე რომ მჭირდებოდა, თითქმის ყოველთვის უდროობას მიჩიოდა,

ხოლო ბ. ჴანცხავას საქმისთვის ყოველთვის ქონდა დრო. ზან მე გამოძიებაზედა თავისთან, ზ ხანაც მიწეკავდა სამსახურში თუ ბინაზე) ზ წინადადება მომცა, რათა სულ მალე გამეგზავნა დასკვნა ჴანცხავას დისერტაციაზე. ეტყობა, მაშინ ჴანცხავა მასთან იჯდა სახლში, რადგან მუქარაც მოაყოლა, თუ მალე არ გაათავებ, იცოდე, ჴანცხავას, ბრიკოს (ის მას ასე უძახის), ძალიან შორს მიუწვდება ხელი ზ კარგი რამ ამას არ მოყვებაო — ეს უკვე აშკარა მუქარა იყო! ეტყობა, ბ. ჴანცხავა უფრო ზ უფრო წმუნდებოდა — რაკი მის შრომას მე გვითხულობდი ზ ხშირი მოსვლის დროს ჩემს შენიშვნებს შეცდომებზე ზ გაუგებრობათა შესახებ, რაც მის შრომებში იყო, ვესაუბრებოდი, ჩემი დასკვნის დადებითი ხასიათი საეჭვო იყო. მით უმეტეს, თვითონ ხომ კარგად იცოდა, რომ მისი შრომის რიგი ძირითადი დებულება გადაღებული იყო ჩემი ზ სხვა ქართველ მეცნიერთა შრომებიდან. იაგად შრომაც თურმე გამოკვლევის ხასიათს ნაკლებად ატარებდა. ბსეთ სიტუაციაში იგი, სხვათა შორის, ხშირად დადიოდა ვ. მელქაძესთან ცეკბში, რომელსაც უჩიოდა, რომ მე ვაგვიანებ მის შრომაზე რეცენზიის გაგზავნას. მან, როგორც ვ. მელქაძემ მითხრა, თურმე ამხ. ბ. მგელაძეს მიმართა, რომ მე მოსკოვში დავიცავი დისერტაცია ზ მუგუშვილს ჩემზე რა ხელი აქვსო. ბქ უფლება არ აქვთ, ჩემი შრომა გაარჩიონო ზ მისთანეები.

ჩემთვის უდავოა, რომ მასში ვ. მელქაძემ ნახა კაცი, რომლის გამოყენებაც ჩემს წინააღმდეგ შეიძლებოდა ზ შთაავონა, რომ მისი იდეა (რაკი ბ. ჴანცხავა მასთან თურმე მემუქრებოდა) კარგია, ე. ი. მან გაგზავნოს მოსკოვში, ცეკბში მალენკოვის სახელზე ჩემ წინააღმდეგ წერილი — „დანოსი“. ჴანცხავამ ეს ეტყობა უკვე ოქტომბერში თუ არა, ნოემბერში მაინც გააკეთა. იანვრის პირველ რიცხვებში ვ. მელქაძემ უკვე დაიწყო მუშაობა ჩემ წინააღმდეგ გაშლილი ფრონტით. ბმ დროს ჩანს, მოსკოვიდან ის დანოსი უკვე გამოგზავნილი იყო ჩვენს ცეკბში და, ცხადია, გადაეცა შესამოწმებლად თვით ვ. მელქაძეს, რომელიც ტერმინოლოგიისა ზ საერთო

შურიანობის ნიადაგზე ჩემ წინააღმდეგ საკმაოდ დიდი ხანია, რაც ირავებოდა. ბხლა მე თვითონ ახალი ბენზინი გადავასხი: 2-3-ჯერ მომიხდა მასთან ღ ჰ.რატთანთან ძალიან მაგარი შეტაკება 0.სტალინის შრომის თარგმანში ახალი ტერმინების გამოყენების გარშემო. 3.მელქაძემ, მოსკოვიდან რომ დაბრუნდა, შეაჩერებინა სტალინის შრომის ბეჭდვა ღ ყველასი არა, მაგრამ რიგი ახალი ტერმინის ამოგდებას მაინც მიაღწია.

ბმის შემდეგ მან კიდევ უფრო მეტად იგრძნო თავი შეურაცხყოფილად, განზილებულად და, ცხადია, ყოველივე ამის მიზეზი მე ვიყავი.

ყოველთვის იმის ცდაშია ამიერიდან 3.მ. ღ 3.რ., რათა სახელი გამიტეხონ ღ აგროვებენ ჩემ წინააღმდეგ სულ ახალ მასალებს. მიყავთ უხერხემლო ეკონომისტები, უცხადებენ, რომ 3მ3ბ ამ ტერმინების წინააღმდეგია. მერე „შთაგონებული“ ავალევენ, გამოთქვან თავიანთი „თავისუფალი აზრი“.

ჩემ წინააღმდეგ ერთხანობით დაშლილი დაჯგუფება კვლავ ძლიერდება ღ მას სათავეში ჩაუდგა 3.მ. ცხადია, ამის შემდეგ მდგომარეობა ძალიან რთული შეიქმნა. მაგრამ 3.მ.-მ მაინც შეძლო ჩემთვის თვალის ახვევა, რამდენადაც ისე მაჩვენებდა, რომ თვითონ ყოველთვის ჩემ მხარეზე იყო.

ბხოვრებოდა ცენტრალური კომიტეტის ბიუროზე ეკონომიკის ინსტიტუტის საქმის გატანის დრო. მელქაძე რაზმავს ჩემ წინააღმდეგ ხალხს ღ გაფაცვიცებით აგროვებს ახალ მასალას, რითაც „ამდიდრებს“ მოსკოვიდან გადმოგზავნილ ბ. ფანცხავას მიერ გაგზავნილ „დანოსის“ „მონაცემებს“.

უკვე იანვარში 0ებერვლისათვის ყველაფერი მზად აქვს. მიძახის, მაცნობს ზოგიერთ წამოყენებულ ბრალდებებსა ღ შენიშვნებს ჩემი ბიოგრაფიისა ღ მეცნიერული მუშაობის, ნაშრომების შესახებ. 0ს შენიშვნები ღ მათზე პასუხი ასახულია ორ ოკუმენტში: 1. ბ.მგელაძის სახელზე ჩემ მიერ დანერვილ განმარტებაში (რუსულად 31.01.53) ღ 2. 3.მელქაძის სახელზე დანერვილ განმარტებაში (ქართულად 03.03.53) ღ

ამიტომ მათ შინაარსს აქ არ ვიმეორებ (იხ. ჩემი პირადი მიმოწერის საქმე # 4).

20 მარტს, სავსებით მოულოდნელად, ჩემი საქმე ვ.მელქაძეს გააქვს ბიუროზე ისე, რომ მე არამცთუ წინასწარ არ მიმიღო ამხ.ბ.მგელაძემ, არამედ, რაც ყველაზე უკანონოდ უფრო მიმაჩნია, მელაძემ არც კი გამაცნო დადგენილების კონსტანტაციური ნაწილი.

ბიუროზე ვ.მელქაძეს ხალხი უკვე დარიგებული ჰყოლია. მახარაძე, ვ.ბალავაძე, სხვანი, როგორც თვითონ იგი, ყიზილბაშებივით ზღუდობლად დამესხნენ თავს ღ ისეთი ბრალდებები ღ ცილი დამწამეს, რომ ბ.მგელაძის მიერ ზოგიერთი მხრივ შემამსუბუქებელი განმარტების შემდეგ მომიხსნეს სასტიკი საყვედურის პუნქტი ღ თითქმის ყველა დანარჩენი მერე ჩაწერილი აღმოჩნდა დადგენილებაში ეტყობა ისე, როგორც ეს მელქაძემ წარადგინა, თუმცა, თავად ბიუროზე ბ.მგელაძის განცხადებებიდან ჩანდა, რომ მან ბრალდებათაგან ამოშალა ყველა, გარდა ერთი განმაზოგადებელი ფორმულისა — „ბურჟუაზიულ-ობიექტივისტური ხასიათის შეცდომები“, მაგრამ მერე გაზეთებსა ღ თვით დადგენილებებშიც, რაც კი ვ.მელქაძემ წამოაყენა, ყველა ბრალდება ამოტივტივდა ალბათ იმის გამო, რომ დადგენილების ტექსტის წედაქცია (საბოლოო) ისევე, როგორც საგაზეთო მასალათა ტექსტის მომზადება, ვ.მელქაძის შემოქმედებას წარმოადგენდა. მომანერეს ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური ანტიმეცნიერული ღ ვინ იცის, კიდევ ყოველგვარი იდეოლოგიური დამახინჯებანი. მერთი სიტყვით, გამაჰამჰულეს, სახელი გამიტეხეს, თვითრეკლამური სტატიის ავტორად გამომაცხადეს ღ ყველა ბრიყვსა ღ უმეცარს საშუალება მისცეს ეძიებნა ჩემი მეცნიერული თავმოყვარეობა ღ სხეული — ჩემი ნაშრომები. მელქაძე-წანაცხავას კოალიციამ მიზანს მიაღწია, მე როგორც უუნარო ხელმძღვანელი ინსტიტუტისა ღ როგორც „იდეოლოგიურ შეცდომათა სისტემის“ ავტორი, გამლანძღეს, მომხსნეს ჩემ მიერ დაარსებული ინსტიტუტიდან, რომელსაც 9 წელიწადი ვხელმძღვანელობდი, მომხსნეს

ცილისმნამებლური ბრალდებების საფუძველზე ისე, რომ საშუალება არ მომცეს თავი მემართლებინა, ბრალი დამდეს რა უმძიმეს პოლიტიკურ ბოროტებაში — საზღვარგარეთ გაქცევის ცდა ღ სხვა, კავშირი ბარამიძის ჯგუფთან ღ სხვა. მას მერეც ათჯერზე მეტჯერ ვთხოვე, მაგრამ ბ.მგელაძემ დღემდე არ მიმიღო.

09.04.53.

დამამუშავეს კათედრაზე. ბუშინ, 8 ბპრილს, ფაკულტეტის საბჭოს სხდომაზე ბ.ფანცხავამ საჯაროდ გამოაცხადა: „პროფ.ბუგუშვილი დაეცაო“. ბრაფრის მაქნისი შრომები დაწერა, სულ შეცდომებით სავსეაო, მე არ წამიკითხავსო, მაგრამ ვიცით, რომ ანაფრად არ ღირანო.

30.05.53

30 ბპრილს, 1 თვის წინათ, გამომიძახა ცენტრალური კომიტეტის მდივანმა ვ.მ.ჩხიკვაძემ ღ გამომიცხადა, რომ ცენტრალურ კომიტეტში გადაწყვეტილია ჩემი აღდგენა ინსტიტუტის დირექტორის თანამდებობაზე. ბქამდეც უნდოდათ გაეტარებინათ, მაგრამ უდროობის გამო ვერ მოახერხეს ღ 5 მაისს დღის 2 საათზე ბიუროზე გახვალთ ღ აღგადგენთო. წინა დღით, 29 ბპრილს, იგი გამოსულა შნივერსიტეტის პარტკონფერენციაზე ღ აღუნიშნავს, რომ ბველი ხელმძღვანელობა პროფ.ბ.ბუგუშვილს მეტისმეტად უხეშად მოეპყრა, უსამართლოდ მოხსნა, რომ მას მართლაც აქვს შეცდომები, მაგრამ ეს შეცდომები მეტად გააზვიადეს, მათი გამოსწორება ბუგუშვილს თვითონვე შეუძლია. მან ბევრი გააკეთა ღ ბევრსაც გააკეთებს. ის ფრიად ნაყოფიერი ღ მსხვილი მეცნიერიაო ღ სხვა.

ბსეთი გამოსვლები სხვა უფრო მცირე ყალიბის ადამიანების მხრივაც მოხდა. ბმ პარტიული ყრილობის მომზადების პერიოდში. სხვათაშორის, პრეზიდენტმა ნ.მუსხელიშვილმაც

არაერთგზის აღნიშნა ჩემი კრიტიკისა და მოხსნის უსამართლობა და ა. შ.

5 მაისი გავიდა, კიდევ 4-ჯერ 5 და ბოლოს გამოძიებასაც ცენტრალური კომიტეტის ბიუროზე, სადაც იდგა ჩემი რეაბილიტაციის საკითხი.

მოხსენებით გამოვიდა ბ. ჯიბლაძე, რომელიც ჯერ მკაცრად შეეხო „შეცდომებს“, ახლა მთავარ შეცდომად გამოცხადებული იქნა ისინი, რომელთა ხსენება თვით მგელაძეც კი აღაშფოთა, სომხების და თურქების საკითხი. მაგრამ საბოლოოდ ჯიბლაძემ დადებითად შეაფასა ჩემი მეცნიერული მოღვაწეობა კადრების აღზრდის დარგში, აგრეთვე ქართული ეკონომიკური ტერმინოლოგიის შემუშავების დარგში და წამოაყენა წინადადება ჩემი აღდგენის შესახებ.

მერე ბ. ი. მიწახულავამ სიტყვა მომცა მე. მე დავეთანხმე ზოგიერთ შენიშვნას ბ. ჯიბლაძისა, ზოგი, რაც არ იყო სწორი, არ მივიღე. პრცლად ვილაპარაკე, კერძოდ, სომეხთა გადმოსახლებისა და თურქეთის საკითხებზე, ბოლოს ჩერქეზიშვილისა და წულუკიძის, აგრეთვე ბოგიჩაიშვილის საკითხებზე და სხვა. მერე გამოვიდა ვრცელი სიტყვით ცენტრალური კომიტეტის მდივანი ბ. ჩხიკვაძე, რომელმაც მიუთითა ჩემს შეცდომებზე, დამსახურებებზე და სხვა და რომელმაც, სხვათა შორის, აღნიშნა ერთი უცნაური ამბავი, რაც პირველად მაშინ გავიგონე: თურმე ძველ ხელმძღვანელობას, რომელიც ასე სასტიკად მღევნიდა მე, ის გეგმა ჰქონია შემუშავებული, რომ ე. წ. მეგრული ნაციონალიზმის მოღვაწეთა შორის პაატა მუგუშვილიც მოექცია. სახელდობრ, ამ მოძრაობის „თეორეტიკოსი და იდეოლოგი“ თურმე უნდა ყოფილიყვნენ ბ. ჩიქობავა და პ. მუგუშვილი, რადგან ეს ისეთი მოძრაობაა, რომელსაც გარდა პრაქტიკულ-პოლიტიკური ხელმძღვანელებისა, არ შეიძლებოდა არ ჰყოლოდა იდეური ხელმძღვანელი, ე. ი. თავისი იდეოლოგი და თეორეტიკოსი.

ბედის ირონია: მთელი ჩემი სიცოცხლე, მთელი ჩემი მეცნიერული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა ქართველი ხალხის ერთიანობის, ერთგული კონსოლიდაციის, ქართული

კულტურის შესწავლისა და მისი განმტკიცებისათვის შემო-
ღვება და ვიღაც ვიგინდარები მე წაღაც მათ მიერვე მოჭო-
რილი ე.წ. „მეგრული ნაციონალისტური მოძრაობის“ იდეო-
ლოგიად და თეორეტიკოსად მაცხადებენ.

მერე ილაპარაკეს ნ.სტურუამ (თბილისის კომიტეტის
მდივანმა), ბ.ჯავახიშვილმა (მინისტრთა საბჭოს თავმჯდო-
მარის მოადგილე) და ბოლოს შეაჯამა ბ.მირცხულავამ (პირ-
ველმა მდივანმა).

მან უწინარეს აღნიშნა ჩემი მონაწილეობა პოლიტიკური
ეკონომიის სახელმძღვანელოს განხილვისადმი მიძღვნილი
ე.წ. ეკონომიკურ დისკუსიაში. იქ ჩემი სიტყვით გამოსვლა,
მერე სარედაქციო კომისიაში მუშაობა და სხვა, რასაც საერ-
თოდ თვით მალენკოვი ხელმძღვანელობდა და აქ შაატა
ბუგუშვილის მუშაობა დადებითად იქნა შეფასებული.

მერე საერთოდ დადებითად შეაფასა ჩემი მეცნიერულ-
პედაგოგიური მუშაობა, აღნიშნა, რომ ამ დარგში ამისთანა
სპეციალისტი სხვა არა გვყავსო და მას კი დიდი ხნის წინათ
გამოქვეყნებული შრომებისთვის და თანაც მეტად უხამსად
აკრიტიკებდნენ და სხვა და სხვა. და ბოლოს შემოიტანა წინა-
დადება ჩემი აღდგენის, რეაბილიტაციის შესახებ, რასაც ყვე-
ლა დაეთანხმა და რაც ამგვარად მიღებულ იქნა.

მეორე დღიდანვე დამაწყებინეს ინსტიტუტში მუშაობა,
რადგან ბმეორკავკასიის ეკონომისტთა საკოორდინაციო
თათბირი იწყებოდა, რომლის ხელმძღვანელობა დირექტო-
რის მოვალეობის დროებით შემსრულებელს ბპ.ნუცუბიძეს
არ შეეძლო.

ბუშინ და დღეს ეს თათბირი ჩავატარეთ, მრევნიდან და
ბაქოდან ჩამოსულ სტუმრებს პატივიც ვცეთ. მომხსნეს 20
მარტს, აღმადგინეს 27 მაისს 1953 წლის, 67 დღე ვიყავი
მოხსნილი.

პ.ბუგუშვილი, 1953 წ., პისლოვოდსკი

ჩემი ჯანმრთელობის ისტორიისათვის:

დავიბადე 1905 წელს. ს.პოდორში, მდ. რიონის ნაპირას., მალარიიან ადგილას, სადაც ზე ზოთში ვცხოვრობდი 1914 წლამდე. ბავშვობის დროს 1908-1910 წლებში ვიყავე მძიმედ ავად მუცლის ტიფით, მალარიით, ციებით, ფილტვების ანთებით, მქონდა პლევრიტი, დაჩრდილვა.

1910-1914 წლებში ყოველ ზაფხულს მამას დავყავდი ბაზმაროში ზე გამოვმჯობინდი ზე გამოვჯანმრთელდი

1915 წ. - ვიყავი ძლიერ ავად დიზენტერიით, ციებით.

1916 წ. - გარდამეცვალა დედა

1914-1918 წწ — ვცხოვრობდი ღ ვსწავლობდი ბბბბბში.

1918-1920 წწ — ვცხოვრობდი ღ ვსწავლობდი ქ. ჴოთში.

1920-1922 წწ — ვცხოვრობდი ღ ვსწავლობდი ქ. ჴუთა-
ისში.

1922-1923 წწ — ვცხოვრობდი სოფელ კოდორში, სანამ
თბილისში წამოვიდოდი ღ უნივერსიტეტში შევიდოდი.

1923 წ. სექტემბრის შემდეგ ვცხოვრობ სულ თბილისში.

1926 წ. — დამემართა სუსუნატი, შეიქმნა ქრონიკული.
მოვირჩინე 1928 წელს, მერე ისეგ განმიახლდა ღ საბოლო-
ოდ მოვიმორე 1936 წელს.

1924-1928 — ვსწავლობდი თბილისის უნივერსიტეტში.

1926-1927 წწ — ზამთარში (დაიწყო მოსკოვში) დამე-
მართა ძლიერი სურდო, გადამექცა ქრონიკულ სურდოდ ღ
მრავალი წლის მანძილზე მანუხებდა. შენელდა მხოლოდ
1947-1948 წლებში. შემდეგ ახლაც ადვილად მემართება
სურდო ღ მანუხებს, რაკი დამემართება ძლიერ.

1936 წ. — შევირთე ცოლი — თამარ თოდაძე.

1936 წ. — გარდამეცვალა ღ — ლიუბა, ნაწლავების ტუბე-
რკულიოზით.

1937 წ. — გარდამეცვალა მამა (58 წლისა) ფილტვების
ანთებით.

1937 წ. — გარდამეცვალა ვაჟი (სამი თვისა) დეზინტე-
რიით.

1939 წ. — გარდამეცვალა ცოლი ფილტვების ტუბერკული-
ოზით.

1941 წ. — იანვარში გარდამეცვალა ღ — ბლექსანდრა,
ფილტვების ტუბერკულიოზით.

1939 წ. — ექიმებმა მითხრეს, რომ ავად ვარ:

1. მარჯვენა ბარძაყის ნევრალგია

2. რევმატიზმი ქრონიკული

მიწყებ სისტემატურ ზრუნვას ჟანმრთელობისათვის.

1939 წ. — ვიყავ წყალტუბოში ივნისში, ბორჯომში ივ-
ლისში, ციხისძირში აგვისტოში.

1940 წ. — ბგვისტოში დავისვენე ციხისძირში.

1940-1941 წწ — ძლიერი დატვირთვით ვმუშაობდი ისე, როგორც ყოველთვის, მაგრამ უფრო დამაბუღელ ვითარებაში: დისერტაციის დაცვა, წიგნების ბეჭდვა და სხვა.

1941 წ. — ზაფხული განსაცდელისა, მძიმე მსოფლიო ომის უკამო. გამანადგურებელ ბატალიონში სიარულმა ძლიერ მომქანცა და დამთენთა. ექიმთა დასკვნა:

1. ტულის გაგანიერება, მიოკარდიტი

2. ქრონიკული პოლიართრიტი

1941 წ. მარტში — შიგა ყურის ანთება. მას მერე ყელ-ყურ-ცხვირის ავადმყოფობა ქრონიკული გახდა და არ მეშვებოდა დიდხანს, თითქმის 10-15 წელიწადი.

ომის პირობებში ცივ ოთახში, ცუდი კვებისა და შიშინანობის ვითარებაში ასეთი ავადმყოფობის სერიოზულობაზე არავინ ფიქრობდა და არც მე. სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხი იყო მხოლოდ პირადიც და ეროვნულიც.

1942 წ. — თებერვალში ვიყავ ბაკურიანში. ძლიერ კარგი იყო ჯანმრთელობისთვის.

1942 წ. — სექტემბერში კონსტანტინე ბამსახურდიასთან ერთად ვიყავ ჰახეთში: თელავი, იყალთო, წინანდალი, ნაფარეული, ბღვანები — ომის შიში, ქეიფი, სიამოვნება და საბოლოოდ კარგი შედეგებით დავბრუნდით თბილისში, დავისვენე.

1943 წ. — თებერვალში ისევ ბაკურიანში, კარგი ფორმა დასვენებისა თხილამურებზე.

1943 წ. — 4 ივლისი, 76 კგ ვარ. ომის მანძილზე 12 კგ დამიკარგავს, მაგრამ მთავარია, თვით სიცოცხლე — არა.

1944 წ. — თებერვალი, ისევ ბაკურიანი. პარგად დავისვენე, სპორტსიამოვნებაც არ მაკლდა.

1944 წ. — ზაფხული — შევირთე ნინო მიქაბერიძე.

17.01.61

კონსტანტეინე გამსახურდიაზე

ბუშინწინ ჩემთან იყო ცოლიანად მთელი საღამო, წინობაზე მოვიდნენ. სულ მალე დათვრა, თანაც სულ სცლიდა ჭიქას. ლიმონათი შევაპარე. „შენ აქ ვის ატყუებ! ბრ მინდა ლიმონათიანი ღვინო, წმინდა ღვინო დამისხიო“ მიწანდა შეწუხდა, მეც, წინოც. უკვე ერეოდა ღვინო. სულ შინაურები ვიყავით — ბ.ხასია ცოლით, დ.პეტრიაშვილი ცოლით. მსენი წავიდნენ. კონია არც დაჯდა, არც დაწვა, არც მიდიოდა. ბოლოს, როგორც იქნა, ცოლმა სძლია ზე ჩავიყვანეთ, მანქანაში ჩავსვით ზე წავიდნენ.

ბევრს მსჯელობდა დასაწყისში ზე საღადაც. ბგინებდა {აუგად მოიხსენიებდა — რედ.} ბ.წერეთელს, რაღაც ანტი-მეგრული დაუწერილო. უფრო მეტად ლიტერატურის ინსტიტუტს ზე გამომცემლობას, რედაქციას. იმან თუ დაწერა, ამათ როგორ დაბეჭდესო.

21.02.62

დღეს კ.გამსახურდიას გადავეცი საპასუხოდ რიგი კითხვებისა. პნახოთ, როგორ შეავსებს ზე რამდენ ხანში.

26.12.63

ბნალოგიური კითხვები გადავეცი ბოგლა ლეონიძეს.

26.01.63

პიყავი პ.პ.მუგანაძესთან ჟურნალ „საქართველოს მკონომიკის“, ქართული შრიფტისა ზე სხვა საკითხებზე. მკონომიკის ინსტიტუტს რაღაც საოცარი გაუგებრობის ნიადაგზე წართვეს 3 განყოფილება (24 კაცი) ზე გადასცეს საგეგმო პომისიასთან ახლად დაარსებულ ინსტიტუტს. ამის შემდეგ მკონომიკის ინსტიტუტის მრეწველობის მკონომიკის განყოფილება

ფილების გამგე პ.ჩარკვიანი უმუშევარი რჩება და როგორ მოვიქცე — მეთქი. სხვა რა საკითხზე გინდა შელაპარაკო. ეს საერთოდ მრავალმხრივ საინტერესო საუბარი იყო და ვრცლად უნდა ჩავწერო ამ დღეებში, როგორც კი მოვიცლი.

25.04.63

ჩემში მეცნიერმა გამოღვიძება დაიწყო ჯერ კიდევ 1926 წელს. 1927-1928 წლებში მე დაუინებით ვეძებდი თავის თავში მეცნიერის საკუთარ მეს და 1928 წლის გასულს ვიპოვნე იგი მე და დავწმუნდი, რომ მკვლევარი ვარ, რომელსაც შეუძლია ფართოდ გაშალოს ფრთები (პირველი წიგნი). კიდევ 2 წელი და მე უკვე ვგრძნობდი, რომ პაექრობა და კამათი მინდოდა და შემეძლო კიდევ ჩემი დარგის ყველაზე გამოჩენილ მეცნიერთან. პრიტიკულად ვუყურებდი მთელ ახალ საზოგადოებრივ წყობილებას, პოლიტიკურ წესრიგს, ეკონომიკურ სტრუქტურას. და აი აჲ, განვითარების ამ ეტაპზე ვიგრძენი და შევიგრძნე, მე თუ არ შემიძლია შევიქმნე დიდი მეცნიერი, გამოჩენილი მოაზროვნე, მხოლოდ იმის გამო, რომ არ შეიძლება ვიყო ჩემი თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების ნორმებისა და ფორმების კრიტიკოსი, მისი გაუკეთესების მესიტყვე და მისი გაუმჯობესებისათვის მებრძოლი.

11.05.64

ბულბაათი მოვიდა სკოლიდან, თან მოიყვანა ამხანაგი — რობერტ ძხანახაძე. მოვიდა დიდის ფახით, შემომხედეთ, საგანი ჩავაბარეო, მგონი, 4 მივიღეო და დაიწყო: გამიშაღეთ სუფრა, მაჭამეთ, დამისხით ბორჯომი, ლიმონათი და სხვა. შეუდგა და კარგად დანაყრდა და დაიწყო ტრაბახი. ვნახოთ, მართლა კი ჩააბარა ოთხზე?

ბუშინ, 1965 წლის 15 სექტემბერს შემისწულდა 60 წელი. 15 სექტემბერი ძველი სტილითაა, მე თითქმის ყოველთვის

ახლით აღვნიშნავდი. ნამდვილად სრულდება 28 სექტემბერს ახალი სტილით.

ბუშინ ეს თარიღი სრულიადაც არ გამსხენებია. მაშინაც კი, როდესაც სწავლულმა მდივანმა შემომიტანა მოსკოვიდან სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის მანყოფილებისაგან გამოგზავნილი მოლოცვის დეპეშა, რომელიც ისე შევაგდე უჯრაში, ზედაც კარგად არ დამიხედია: იაპონელ მეცნიერთა დელეგაციას ველოდი და ის-ის იყო, უნდა მოსულიყვნენ. წინა დღით, 14.09 კი რუმინელი ჟურნალისტი ბუქარესტის "ეკონომიკური პრობლემების" მთავარი რედაქტორის და მასთან ჩამოსულებს ველოდი და მათი მიღება მქონდა.

მხოლოდ დღეს 16 სექტემბერს წინიჩკა მეუბნება, ეს რა მოხდა. არც მე და არც შენ ჩვენი (მისი დაბადების დღეც 15 სექტემბერია) დაბადების დღე არ გაგვახსენდა, გამოგვეპარაო. ეს მითხრა მას მერე, რაც ბაღიდან სახლში შემოვედი. ბაღში კი ლელვის ხეზე ვიყავი და ამ დილას მოწყვეტილი გრილი და ტკბილი ლელვი ზედ ხეზე ვჭამე. მე წინიჩკას ვუთხარი — აღსანიშნავად ისიც მეყოფა, რომ 60 წლისას შემოძლია ხეზე ავიდე და ნაყოფი დაგვკრიფო მეთქი. მეტი დრო არა მაქვს. მძღოლი ქუჩიდან სიგნალს იძლევა. დანარჩენები მერე საღამოს უნდა ჩავწერო.

ბუშინ, 1965 წლის 7 ივლისს იყო აკადემიის საზმეცნიერების მანყოფილების საერთო კრება, 1965 წლის მუშაობის ანგარიშგებათა მოსმენა.

დასაწყისში ბ. წერეთელმა თქვა: ძლიერ მოკლედ აღნიშნონ დირექტორებმა ინსტიტუტის უმთავრესი მიღწევები დადებით მხარეებსა და თავის თემატიკაზე, შემსრულებლებზე ლაპარაკი საჭირო არაა, აღნიშნეთ, თუ რამ ნაკლოვანებები არისო. ყველა ინსტიტუტს უნდა მოვეუსმინოთ და ვერ მოვასწრებთ სხვაგვარადო.

პირველს მე მომცა სიტყვა. პილაპარაკე სულ 5 წუთი. თანამომხსენებელმა პროფ. დუმბაძემ იმდენივე, მერე აკად. წერეთელმა ჩვენ გაგვაკრიტიკა და სამართლიანადაც.

ჩვენს თხოვნაში, რომ ინსტიტუტის სტრუქტურა უნდა შეცვლილიყო, ძლიერ მოკლედ იყო ზუსტად განყოფილების სახელწოდება. ჩვენგან არ იყო სათანადო დასაბუთება ინსტიტუტის სტრუქტურის შეცვლაზე.

14.11.66

ბაგეთგან წარმოთქმული სიტყვა გასწოლილ ტყვიაზე უარესია. ათასი გასწოლილი ტყვია მხოლოდ ათასი ტყვიაა, ხოლო ყოველი სიტყვა მთელი მოვლენაა. ადამიანის მოღვაწეობის, ბრძოლისა ზე მისწრაფებათა აზრია ზე ისტორია.

ათასი ტყვია შეიძლება ასცდეს მიზანს, ხოლო არც ერთი სიტყვა არასოდეს არ ასცდენია მიზანს, რომელსაც ის თუ დღეს არა, თუ წელს არა, ოდესმე აუცილებლად მოხვდება.

საქმე ისაა, რომ გასწოლილი სიტყვა მიზნისკენ მხოლოდ მისი მცირეხნიანი მოძრაობის პერიოდში მიისწრაფვის, ხოლო გასწოლილი სიტყვის მოძრაობა უსასრულოა. ის დღენიდაგ მოძრაობს ზე მიისწრაფვის მიზნისაკენ წლების, საუკუნეების, ათასი წლების განმავლობაში, ამიტომ ერთი ტყვია მხოლოდ ერთხელ შეიძლება მოხვდეს მიზანს, ერთი სიტყვა დღენიდაგ შეიძლება ხვდებოდეს მიზანს ათასი წლების განმავლობაში, ამიტომ სიტყვის თქმას ტყვიის გასწოლაზე მეტი დაკვირვება ზე ჩაფიქრება და, მაშასადამე, დამიზნებაც უნდა. სიტყვით შეიარაღებული თოფით შეიარაღებულზე უფრო ძლიერია ზე ბედნიერიც, ხოლო თოფით შეიარაღებული, უსიტყვო (სიტყვის უფლებას მოკლებული) თვითონაც უბედურია ზე ქვეყნისთვისაც უდიდესი ბოროტებაა.

02.06.65

ბ.ბუნიას მოხსენებითი ბარათის გამო ვ.პ.მუავანაძემ გამომიძახა ცენტრალურ კომიტეტში. ფრიად გაბრაზდა, თუმცა დამშვიდებულმა დაიწყო. ი.მიქელაძეს ფრიად უარ-

ყოფითი დასკვნა მიუცია, ისე გამოუყვანია, რომ საქართველოში მრეწველობის განვითარების ტემპების შენელებას ჩვენი რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას აბრალებს. იგივე აზრები მრეწველობის ტემპების შენელების შესახებ, რაც თვით ი.მიქელაძეს თავის სტატიებში უწერია, ახლა ბ.მუნიას მტრულ გამოსვლად ჩაუთვალა. ვ.მჟავანაძეც აღელდა და ძლივს დავამშვიდე, თუმცა მეც საკმაოდ შემეშინდა. მერე ბევრი ვილაპარაკე, ეკონომიკის ინსტიტუტის შტატებითა და სხვა გაძლიერებისათვის, დახმარებისათვის და სხვა, მაგრამ, ცხადია, ყოველივე უშედეგოდ, რადგან ახლა მას ამის თავი აბსოლუტურად არ ჰქონდა.

21. 03. 57

ბამათავისუფლეს ჟურნალ „საქართველოს ეკონომისტის“ რედაქტორობიდან. საერთოდ ჟურნალი წაართვეს ინსტიტუტს, შეუცვალეს სახელი, მიმართულება და გადასცეს საგეგმო კომისიას.

მტრებმა გაიმარჯვეს. შეცდომაში შეიყვანეს ცენტრალურ კომიტეტში რამდენიმე წამყვანი ადამიანი, უკეთ მხოლოდ ერთი — დ.სტურუა. ბლბათ დამაბეზღეს მასთან და მან ანას-ნორი ინფორმაცია მიაწოდა პირველს. ეს ძლიერ დიდი დარტყმა მაგემეს. ვინ იცის, თუ ოდესმე შევძლებ უკვე 62 წელს მიტანებული ამ ჭრილობის მოშუშებას, ახლა დრო არა მაქვს, მერე ვრცლად უნდა ჩავწერო ყოველივე. საინტერესო იქნება შთამომავლობისა და თვით ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიისათვის.

26.12.66 წლის ცენტრალური კომიტეტის ბიუროს სხდომაზე, სადაც მეცნიერებათა აკადემიის საზმეცნიერების ინსტიტუტების მუშაობის საკითხს იხილავდნენ და სადაც ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტი კარგად გავიდა, სულ მოულოდნელად ჩემთვის ვ.მჟავანაძემ, როდესაც საკითხზე მსჯელობას აჯამებდა, განაცხადა, რომ პ.მუგუშვილს ორი

თანამდებობა უჭირავს, დირექტორია დიდი ინსტიტუტის, რედაქტორია ჟურნალისა და კიდევ სხვა დატვირთვაც აქვს. ეს ძნელია მისთვის. ბქამდე თვითონ უნდა ეთხოვა განცხადებით განთავისუფლება და არ უთხოვია და საერთოდ ამაზე უნდა მოვიფიქროთ. შემდეგ დასძინა: ჟურნალს კრიტიკა არ აქვს მაღალ დონეზე დაყენებული, თანაც მუგუშვილი სტატიებს არ უბეჭდავს მისთვის არასასურველ პირებს. მერე კიდევ თქვა: ის ბევრს წერს, მართალია, მაგრამ ეს სქელტანიანი წიგნები ხარისხით არაა საჭირო სიმაღლეზეო. საერთოდ ლაპარაკობდა ხან ი. მლოდიძეზე, ხან ჩემზე, ამავე დროს, ძლიერ ხმადაბლა და კარგად არც მესმოდა... რას ლაპარაკობდა. მერე, როდესაც დ. სტურუასთან ვიყავი, იმან მითხრა, სქელტანიანი წიგნების არასაკმაო ხარისხზე რომ ლაპარაკობდა, ის შენ კი არა, არამედ აკად. ი. მლოდიძეს შეეხებოდა, რომელიც კიდევაც გაათავისუფლეს შიცუპრეზიდენტის თანამდებობიდანო.

ბმის შემდეგ მე ვიცოდი, საერთოდ კარგი არ მომელოდა. ჯერ კიდევ 2 წლის წინათ ტერმინოლოგიაზე დ. სტურუასთან კამათის დროს ჩემთვის ნათელი შეიქმნა, რომ დ. სტურუა უკვე გარკვევით მხარს უჭერდა ირ. მიქელაძისა და ვ. მელქაძის ჯგუფს, რომელთაც, როგორც ჩანს, მასთან მე ძლიერ დამაბეზღეს, რადგან სტურუა წინათ ჩემთან კარგ განწყობილებებში იყო და სხვა რას უნდა აემხედრებინა ასე?

ირ. მიქელაძემ და ვ. მელქაძემ ამასობაში მთლიანად ხელში ჩაიგდეს საგეგმო პომისიის თავმჯდომარე ე. ჯაფარიძე (ინჟინერი), საერთოდ გაუნათლებელი და ღრჯუ კაცი, მით უფრო ადვილად აამხედრეს ის ჩემ წინააზრდევ, რაც უფრო უცოდინარი იყო გეგმიანობისა და საერთოდ თავის თანამდებობის საკითხებში და, მაშასადამე, დამოკიდებული იყო მთელ თავის საქმიანობაში მათზე, როგორც მოადგილეზე (ირ. მიქელაძე) და ინსტიტუტის დირექტორზე (ვ. მელქაძე), რომლებიც მას უმზადებენ მოხსენებით ბარათებსა და საერთოდ მრავალ მასალას თავის საქმიანობაზე.

ირ. მიქელაძე და ვ. მელქაძე, ცხადია, დიდი ხნის წინათაც მებრძოდნენ, მაგრამ საგეგმო პოლისიის ასეთი უმეტარი თავმჯდომარე ჯერ არავინ ყოფილა და ამიტომ ასე სავსებით არ ემორჩილებოდა მათ ზრახვებს ჩემ წინააღმდეგ.

ბახლა ამათ ისე მოაწყვეს, რომ რაკი დ. სტურუას (ცენტრალური კომიტეტის მდივნის) ჩემზე გადაკიდებაც შეძლეს, ჩემ წინააღმდეგ ერთდროულად ამხედრეს: 1. საგეგმო პოლისია, 2. მისი ინსტიტუტი და 3. ცენტრალური კომიტეტის მდივანი სტურუა, რომელთაც ყოველთვის ადვილად უერთდებოდა, როგორც ყოველ ჩემს მტერს, 4. ნ. მუსხელიშვილი, რომელიც 20 წელიწადია, რაც დაუცხრომლად მებრძვის, რადგან ერთ-ორჯერ ვამხილე მისი ანტიქართული საქმიანობა. ბახლა ყველა ესენი, ე.ი. (+5) აკადემიის პრეზიდიუმი, ამხედრდნენ ჩემ წინააღმდეგ. მათ უკვე მოახერხეს 26.12.66 წლის ბიუროზე ჩემ წინააღმდეგ ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის ვ. მუგვანაძის ამხედრება. ვინ უწყის, მასთანაც როგორღაც იქნებ დამაბეზღეს. მანამდვილებით ვიცი, რომ ერთნახევარი წელიწადია, რაც დ. სტურუაც ჩემ წინააღმდეგ ამხედრებს ყველას, ვისი გამოყენებაც კი შეიძლება ამისთვის. შარშან ნოემბერს იმელების შენობაში მიმდინარე იდეოლოგიური თათბირის დროს მან სთხოვა ჩემ წინააღმდეგ, კერძოდ, როგორც ჟურნალის რედაქტორის წინააღმდეგ, გამოსულიყო ვ. მუსხელიშვილი, მაგრამ ასე საჯარო გამოსვლაზე ის არ დათანხმდა, რაკი იცოდა, რომ მე ან ვინმე სხვა, ანდა საერთოდ აუდიტორიას შეეძლო მისთვის საწინააღმდეგო პასუხი გაეცა სწორედ ისე, როგორც ასეთ პასუხს ღებულობდნენ უნივერსიტეტში, რაიკომის კონფერენციასა და რესპუბლიკის პარტკონფერენციაზე დ. სტურუას ჩემ წინააღმდეგ გამოყვანილი ვ. ცქიტიშვილი და ვ. მელქაძე (მერე სტურუა თავად აქეზებდა ჩემ წინააღმდეგ ვ. მელქაძეს, რომელიც თავდაპირველად მე მახეზლებდა მასთან, რათა იგი ჩემ წინააღმდეგ თავის ავანტიურისტულ მაქინაციებში ჩაეთრია).

მე ჟურ კიდევ დეკემბერშივე ბ.წ.-ს ვთხოვე პ.მუავანა-
ქსთან მიღება, მაგრამ სტურუამ, ეტყობა, ჩამკეტა. დღემდე
არ მივსულვარ, თუმცა ამ ორიოდ დღის წინათ მისმა მდი-
ვანმა პ.ბოგლიძემ მითხრა, მალე მიგიღებსო.

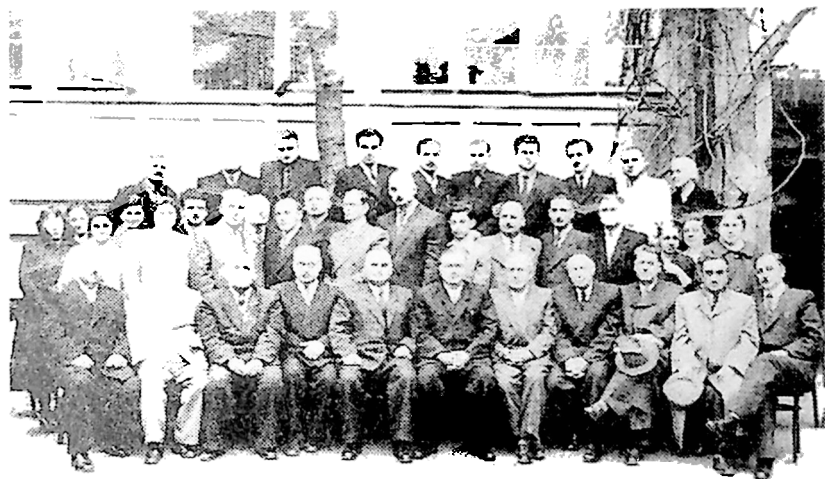
ბოლოს ისე დამთავრდა, რომ 21.03.67 ცენტრალური
კომიტეტის სამდივნოზე მე გამანთავისუფლეს „საქართვე-
ლოს ეკონომიკის“ მთავარი რედაქტორის თანამდებობიდან,
მაგრამ ეს მხოლოდ ნახევარია მთელი უბედურებისა. ჟურ-
ნალი მთლიანად გადასცეს საგეგმო კომისიას, შეუცვალეს
მას სახელიცა და, მამასადამე, მთელი მიმართულება, ტერმი-
ნოლოგია და სხვა, რის შექმნასა და დანერგვაზე თითქმის 20
წელიწადია, რაც ვიბრძვი და რასაც მთელი ჩემი ვაჟკაცობა და
მეცნიერულ-ლიტერატურული ენერგია შევწირე.

დავრჩი ცემულ-გვემული შედეგად დაბეზლებისა ხსენე-
ბული ჯგუფების მხრივ. ვერ შევძელი სიმართლე მეთქვა
პირველ მდივანთან, რადგან არ მიმიშვეს მასთან, ანდა ისიც
ისე გადამამტერეს, რომ არ მიმიღო მან.

რამდენი უსამართლობა, რამდენი სასჯელი, რაოდენ
ჯიუტი და გულქვაა პარტიული ბიუროკრატია, რომ ვერ შევ-
ძელი შემეღწია და სიმართლე მეთქვა და თუ ეს ვერ შევძელი
მე, ჟურნალის რედაქტორმა, ინსტიტუტის დირექტორმა, პრო-
ფესორმა, ცნობილმა მეცნიერმა, წარმომიდგენია, რაოდენ
საბრალოა ხალხი, თვით ინტელიგენცია ამგვარი ყრუ და
შეუბრალებელი პარტიული აპარატის ხელში. ზელში აპარა-
ტისა, სადაც საკმაოდ ბევრი, როგორც ჩანს, გახრწნილი,
თახსირი, გაუმაძღარი, მექრთამე, გარყვნილი სულიერად და
ხორციელად, დაუნდობელი, თვით საკუთარი ცოლ-შვილის
სხეულით მოვაჭრე და თხემით ტერფამდე ბინძური კარიერის-
ტული ზრახვებით აღვსილი ადამიანები, რომელთაც ანა-
ვითარი შემაკავებელი საზღვარი მონალის სფეროში არ
გააჩნია, რომელთათვისაც მოტყუილება — ხელოვნებად, შეც-
დენა — ოსტატობად, დაბეზლება — ჩვეულებად, მოსყიდვა და
მოქრთამვა — თანამდებობრივ საქმიანობად, უფროსთა წინა-
შე მლიქვნელობა — მოვალეობად, ხელქვეითთა აბუჩად აგ-

დება — ზნეობრივ კანონად, ქურდობა ზ კერძო თუ სახელ-
მწიფო დოვლათთა მითვისება — მოსაქმეობაში განწვრთნი-
ლებად, ცილისწამება — მჭერმეტყველებად, მოკეთის გალან-
ძღვა — ენამახვილობად, სხვისი ოჯახისა ზ სულიერი სიმ-
შვიდის დარღვევა — ვაჟკაცობად, სამსახურებრივი კარიერა
— უწმინდეს მისწრაფებად აქვთ გადაქცეული.

სულ ახლახან, გუშინ, კვირას, 26 მარტს, დღის 11 სთ-ზე
დამირეკა აკად. ბ. წერეთელმა. ბახლა ის ი. ღოლიძის ნაცვ-
ლადაც მუშაობს აკადემიაში. მითხრა, ჩემთან შემოიარეო.
მივედი მასთან ბინაში. წინა დღეებში ჩვენთან მოსკოვიდან
ჩამოვიდნენ სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი,
კელდიში, თავისი თანმხლები პირებით, რომელთა შორის
იყო აკად. ნ. პ. ფედოტენკო, ეკონომისტად აღიარებული
ინჟინერი, რომელსაც ახლა ამ სფეროში დიდი გავლენა
აქვს. ბ. წერეთელი ჯერ კიდევ ადრე აწრიალდა.

ეკონომიკის ინსტიტუტის კოლექტივი

31. 12. 67

საღამოს 11 საათია. მართი საათის შემდეგ 68 წელი
იწყება. 1967 წელი ჩემთვის საკმაოდ ქარიშხლიანი იყო.

ბევრი ასაღელვებელი ზე სადავიდანაბო ამბავი შემხვდა. შმათავრესად აკადემიაში არჩევნების და, განსაკუთრებით, ჟურნალის ხაზით. წედაქტორობიდან გამათავისუფლეს სულ მუხთალი ზე ვერავი მტრების მხრივ, ზურგიდან ჩაცემული დანების, დაბეზღებებისა ზე დასმენების შედეგად ისე, რომ თავის მართლების, სწორი ინფორმაციის მიწოდების საშუალება არ გამაჩნდა.

ბრჩევნები აკადემიაში წელს უნდა ყოფილიყო. იმდენი ხრიკები შეთხზა პრეზიდენტმა, რომ ჩაატარეს მხოლოდ წევრ-კორესპონდენტთა არჩევნები, რაც უშუალოდ არ მეხე-ბოდა მე, მაგრამ მაინც დიდი ჯაფა ზე განამანია დამჭირდა, რომ ჩემთვის სასურველი კანდიდატი გამეყვანა, ხოლო ნამდვილ წევრთა არჩევნები ვითომ 1968 წელს უნდა იყოს, მაგრამ უკვე მემუქრებიან, რაკი ბევრს ვაწყენინე ზე მრავალი მოვიმდურე, მათ შორის ყველაზე ძლიერნი ამა ქვეყნისათა. იქნებ სულაც არ გამოაცხადონ ვაკანსია ჩემთვის, ანდა თუ გამოაცხადებენ, ხელი შემეშალონ ზე მე ჩამომაცილონ. ჩემი საიუბილეო კრებული, რაც 1965 წელს უნდა გამოსულიყო, ახლაც გაჩერებულია. ბ.ზასიას მიერ დანერჩილ ჩემს ბიოგრაფიაში მეთისმეტი ქება დაუნახავთ ჩემი. ჯერ დაადგინეს, დიდიაო ზე 20 გვერდამდე შემცირდესო, ახლა რომ შემცირებული ზე სხვა მასალა წარადგინე, სულ უნდა ამოვი-ლოთო, ბიოგრაფიული მასალააო, უთქვამთ ზე ახალ ამზადებს ბ.ზასია შემავსებელ მასალას, რაც საბჭოთა საქართ-ველოს ეკონომიკური მდგომარეობის საკითხების სახითაა წარმოდგენილი ზე თუ ამით ყოველივე დამთავრდა, კიდევ კარგი.ოღონდ ისაა, რომ ძალზე შევცდი, რომ დავთანმხდი ასეთი კრებულის ჩემთვის მიძღვნას. ბმისთვისაც ისე მტკიცე უარი უნდა მეთქვა, როგორიც საზეიმო საიუბილეო საღამოს მონყობაზე ვთქვი. პაცი, რომელსაც იმდენი მტერი ყავს, რამდენიც მე, საჭიროა სულ ფიქრობდეს და ზრუნავდეს იმის-თვის, რათა რაც შეიძლება შეუმჩნეველი იყოს, თვალში არავის ერხირებოდეს, რაც მე მიძნელდება, რადგან ეგ ხომ ქურდებისა ზე მავნებელთა, ეროვნული ინტერესების გამყიდ-

ველთა ხვედრი უნდა იყოს. ბაბა რატომ უნდა ვიმალებოდე, ანდა როგორ შემიძლია ჩრდილში ვიყო, თუ მინდა ვიმუშაო, ვნერო, ვებჭდო და გავლენა მოვახდინო საზოგადოებაზე, ჩემს ქვეყანაზე მისი გაუკეთესებისათვის, მისი განვითარებისა და პროგრესისათვის?

მნახოთ ახლა, თუ გავუძელი საერთოდ ამდენ შემოტევებსა და ბრძოლებს, რაც რაღა დასამალია, ძნელი ხდება სულ უფრო მეტად ჩემთვის, რამდენადაც უკვე 62 წელი გადავავლო და სიბერე შემომეპარა, მუხთალი და აუცილებელი, რასაც ვერსაით ვერ გავექცევი, ოღონდ ის კია, უნდა გავუძე კლავდე, სანამ შესაძლებლობა მექნება.

მე ბედმა გამიმართლა და 1968 წელს მაინც მოხერხდა და აკადემიის ნამდვილ წევრად ამირჩიეს, მერე კი ცხადია, ყველაფრით შევეცდები უფრო მშვიდად და რამდენადმე მაინც დაწყნარებულ ცხოვრებაზე გადავიდე. საქმე ისაა, რომ ჩემს ოჯახს, ჩემს ბავშვებს სწორედ ახლა ჭირდება გამძლეობა და მარჩენალი, რათა მარჯვე გზაზე გამოვიდნენ და შეძლონ ჩემი კვალის თუ არა, შემდგომი გაფართოება, გაგრძელება მაინც და პირნათლად და მაღალ დონეზე ემსახურონ როგორც თავის თავს, ისე ქვეყანას, სამშობლოს, ქართველ ხალხს, რომელთანაც მე არასოდეს ვალში არ დავრჩენილვარ და რომლისთვისაც მთელი ჩემი არსებით, ენერგიით, ნიჭით, შესაძლებლობით გულსწრულად მიმსახურია.

ჩემს ოჯახს — წინოს და მე, ყველაფერი, რაც გაგვაჩნია, პირნათლად, კეთილსინდისიერი და თავგამოდებული შრომით შეგვიძენია და მთელი ჩვენი წარმატება საბოლოო ანგარიშით ჩვენი ქვეყნის წარმატების სახით გვაქვს წარმოდგენილი.

ბი, დღესაც, მეცა და წინოც მთელი დღე სახლში ვართ და ვმუშაობთ. ის რეცხავს, აუთოვებს, აცხობს, ხრაკავს, სწავს, ამზადებს სხვადასხვა საჭმელს და ამ წუთშიც ალაგებს და სუფრას, საახალწლო სუფრას შლის.

ბამ წუთში ბიჭები წყნეთში არიან. მისინი იქ თავის მეგობრებთან, ჭაბუკებთან ერთად ხვდებიან ახალ წელს. დეე ილაღონ, სანამ მე ფეხზე ვარ, ამის საშუალება მათ ყოველთვის¹⁴

ექნებათ ზე ჩემი წადილია, მერეც, ჩემს მერეც, უფრო ბედნი-
ერნი ზე წარმატებულნი იყვნენ, მშობლების სასიკეთოდ ზე
ქვეყნის სასარგებლოდ ზე საამაყოდ.

ბხლა უკვე 12-ის ნახევარია. რეკავენ უფრო ზე უფრო
ხშირად, ტელეფონით გვილოცავენ ახალ წელს. ბრც ჩემმა
მონაფეებმა დამივიწყეს ზე გულთბილ სიტყვებთან ერთად
სხვადასხვა სურსათ-სანოვაგე, ხორაგი გამოაგზავნეს —
გოჭები, ინდაურები, ღვინო, ხილი, მანდარინები, ჩურჩხელები
ზე სხვა. რა თქმა უნდა, ყოველივე ეს მეც არ მაკლია ზე
შემიძლია შევიძინო, მაგრამ ასეთი ძღვენი იმათგან, ვისაც
არავითარი დაქვემდებარება ზე ოფიციალური ვალდებულება
ჩემგან არ აკისრია, არც მათი უფროსი ვარ ზე სხვა, ვიყავი
მხოლოდ მასწავლებელი ზე კეთილისმყოფელი, სიმართლე
უნდა ითქვას, მსიამოვნებს. ოუნდაც ის იყოს სულ მცირედი
ზე მით უფრო, რაც მცირედია. მრთ-ერთ ასეთ ყოფილ
მონაფე მეგობარს რომ ვუსაყვედურე, მითხრა — რა ვქნა,
ბატონო, ეს ხომ ჩვენში ახალი წლის მილოცვის ფორმაა ზე
მეტი არაფერიო. ბლბათ ძველად, როდესაც მოლოცვის
წერილები ჯერ კიდევ არ იყო შემოსული ცხოვრებაში, ასე
ულოცავდნენ ზე ნუ დაგვიშლიო.

1969 წელს ვხვდები ახალი წიგნით «Развитие
сельского хозяйства в Грузии и Закавказье в XIX-XX Т.
I.». ზელნანერი გადაცემული მქონდა გამომცემლობისთვის
წელიწადნახევრის წინად. ბწყობა დაიწყო ჯერ კიდევ
ძაისში, მაგრამ ჯანჯალით მიდიოდა ზე მთელი სამუშაო თით-
ქმის ნოემბერ-დეკემბერზე მოდგა. ბსე რომ, ამ უკანასკნელ
თვენახევრში ორჯერ წავიკითხე მისი კორექტურა. მს მით
უფრო საჭირო იყო, რომ წიგნი რუსულად გამოდის ზე არც
ამწყობმა ზე არც კორექტორმა რუსული ხეირიანად არ
იცოდნენ, ორგზის საავტორო მრავალშეცდომიანი კორექ-
ტურის წაკითხვამ თვალები გამიფუჭა ზე ახლა ერთი კვირაა,
ვექიმობ, წვეთებს ვისხამ პიპეტით ზე ეტყობა, მშველის. მქიმი
მეუბნება, ერთი კვირა კიდევ ზე სულ გაივლისო. მს 4 დღეა,

კალამი ხელში არ ამიღია ზე ძლიერ ცოტასაც ვკითხულობ, თვალეხს ვასვენებ, უიმისოდ ხომ ჩემი ცხოვრება ჩამქრალი კერასავით იქნება. შეიმიც მიჩვევს ძლიერ დაბეჯითებით: სულ არ იკითხო ზე არ წერო. წელს 2 წიგნი მაქვს გადაცემული გამომცემლობისთვის, ორივე გეგმაში ზის. მართი გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოში“ — სოციალ-გოური მტიუდების პირველი ტომი ზე მეორე — გამომცემლობა „მეცნიერებაში“ — ჰ. მარქსი...

მე ორივე წლის ბოლომდე გამოვიდა, ცხადია, დიდი მიღწევა იქნება ზე წელიც არ ჩაითვლება მოუსავლიან წლად. მით უფრო, თუ აკადემიის მომავალ არჩევნებშიც არ მიმუხთლეს ჩემმა ძველმა „მეგობრებმა“ ზე კარტები არ ჩამინყვეს.

ჰანმრთელობაშიც არა მიმავს რა, თუმცა გული ისევ ხშირად მაშინებს. უნდა ვეცადო, როგორც ამ წიგნებისა ზე არჩევნების საქმე კალაპოტში ჩადგება, სადმე დავისვენო.

ბუშინ 10. 01. 69 ღამის პირველ საათზე ტელეფონით დავუკავშირდი პარიზს — პროფ. ჰ. სალიას ზე ნ. სალიას. მს გავაკეთე გამსახურდიების თხოვნით. მირანდა ძალიან მძიმედაა ავად საშვილოსნოს კობოთი. მანაც თრომბები ფეხისა ძლიერ აწუხებს. ბუშინწინ იყო კიდევ ახალი კონსილიუმი. მოსკოვიდან გამოიწვიეს ვიღაც გამოჩენილი სპეციალისტი ზე ყველამ ერთად თქვა, ავთვისებიანი სიმსივნეაო. ჰერჯერობით ჰონსტანტინეს ყველაფერს უმაღავენ. მსიც არაა კარგად ზე ემინიათ, რაიმე არ მოუვიდეს.

ჩემთან მოვიდნენ მამრიკო ზე ზვიადი ზე მითხრეს, დამერეკა პროფ. ჰ. სალიასთან, რადგან იქ შეიძლება შეძენილ იქნეს რაღაც სავსებით ახალი წამალი, რასაც დიდ მნიშვნელობას აძლევენ ამ ავადმყოფობასთან ბრძოლის საქმეში.

ბუშინვე ადრე ველაპარაკე საგარეო საქმეთა მინისტრს ბ. ბიგოშვილს, რომელმაც მასწავლა ამ წამლის სწრაფად გამოგზავნის გზა.

28.02.69

მივდივართ მოსკოვს მე 12 ნინიჩკა ათიოდე დღით, თან მიმაქვს 1900 მანეთი. 3-4 მარტს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკური მანყოფილების საერთო კრებაა, მერე საკოლონდინაციო თათბირი 12 დარგობრივი სამეცნიერო საბჭოების სხდომები.

სოტა არ იყოს, რთულ ვითარებაში მივდივართ, ხვალ-ზეგ გაზეთში ალბათ იქნება ჩვენს აკადემიაში ახალი ვაკანსიების შესახებ განცხადება. დაიწყება ახალი აკადემიკოსების არჩევა 12 უნდა იყოს ჩემთვისაც ადგილი. ეს იქნება ჩვენს აკადემიაში ეკონომისტის ნამდვილ წევრად არჩევის პირველი შემთხვევა, მაგრამ, ვფიქრობ, ახლა მაინც ყოველივე რიგზე იქნება. ყოველ შემთხვევაში, ასე მარწმუნებენ ყველანი.

11.04. 69

პარგა დრო გავიდა. დღიურებისთვის გელარ მოვიცალე. ბთასი რამე გადაება ერთმანეთს.

მოსკოვიდან კმაყოფილი დავბრუნდი. მგონი ერთი კარგი საქმეც გავაკეთე. სსრკ აკადემიაში 1970 წლის რედმომზადების გეგმაში ჩაჯდა ჩემი წიგნი – «Развитие промышленности в Закавказье» — 40 თაბახიანი. წელს, სექტემბერ-ოქტომბერში უნდა ჩავაბარო ხელნაწერი. ეტყობა, საქმეს ცუდი პირი არ უჩანს, თუკი მე მოვასწარი ტექსტის მომზადება.

ჩვენს აკადემიაში ვაკანსიები მართლაც გამოცხადდა 6 მარტს. მე კიდევ მოსკოვს ვიყავი. ბხლა ჩემი კანდიდატურა უკვე წამოყენებულია. ერთი ადამიანი მყავს კონკურენტად — ირაკლი მიქელაძე. იგი შარშან წევრ-კორესპონდენტობაზე გააშავეს 12 წელს ერთი ანეგდოტისა არ იყოს, უფრო დიდი მოუნდა. მნახოთ, შეუძლებელი კი, კაცმა რომ თქვას, ამქვეყნად არაფერია. მას კი, ეტყობა, ეს არჩევნები აკადემიაში

კამათლის გაგონებასავით წარმოუდგენია, იქნებ ღუმეში
დამიჯდესო!

03.05.69

ბმ დავიდარაბაში ჩემი ჯანმრთელობა ზნერვები კი პირ-
ველ რიგში ზნ გულის, მამასადამე, ძლიერ დაუძლუნდა. ბმ
ორიოდე კვირის წინ კინაღამ გზაზე მე ზნ პ.ჩანტლაძის
სეირნობისას, საღამოს შინისკენ წომ მოვდიოდით, კინაღამ
წავიქეცი, ფეხები გამიჩერდა ზნ მერე ის იყო, ძლივს ამოვალ-
წიე სახლში. ბუშინ კი საღამოს გულის შეტევა მქონდა ისევ
ისე. მუცლის არეში დაიწყე, მერე, უფრო წომ იმატა, ქეი-
მები, ნემსები, თბილი წყალი ზნ სხვა. ზნ ბოლოს, წოგორც
იქნა, მოვმჯობინდი. ღღეს არა მიშავს, ქეიმი არ გამომი-
ძახია, არც წამლებს ვღებულობ. ბსე მინდა ზეგამდე, ხოლო
მერე ანალიზები ზნ სხვა.

ბუშინ პ.ბამსახურდიასთან ვიყავით მე ზნ წინიჩკა,
ღიდხანს დავრჩით. მიწანდა ავადაა. კონია ჯახირობს. ვნა-
ხოთ, ღმერთმა ქნას, ერთხნობით მაინც ასე გასწიონ.

29.05.69

ღღეს ო.ბ.-მ დამირეკა (აკადემიის საზოგადოებრივ მეც-
ნიერებათა მდივანი), წომ მქავანაძესთან იყვნენ ზნ წოგორც
აპირებდნენ, სთხოვეს ორ.მიქელაძისთვის დამატებითი ადგი-
ლი ზნ მიუციათ. ბხლა კენტს ორივე იყრითო. ორი ადგილი
იქნება ზნ ასე უმტკივნეულოდ გაკეთდება ყველაფერიო.

30.05. 69.

მს ღღეები პ.ბამსახურდია ხშირად მირეკავდა ზნ ორიოდე
სიტყვით ათავებდა ღაპარაკს. შენი ნახვა მენატრება, ავად
ვარ, ვწევარო. ვერ მოვალ მეთქი, მეც დავარდნილი ვარ,
კბეებზე ამოსვლა არ შემიძლია მეთქი ზნ სხვა. ოპ, წოგორ
იფერფლება ეს ოჯახი, წომელიც თითქმის სულ მთლიანად

ჩემი თვალების წინ წარმოიქმნა ზე გაიზარდა, როგორ სიძლიერეს მიაღწია, როგორ გაიფურჩქნა ზე ახლა როგორ ჭკნება. ზყვილა როდი უთქვამთ ძველ რომაელებს, დაფნის გვირგვინიც ჭკნებაო. კონსტანტინე ძალზე ცუდად არის, მირანდასაც ხომ განუკურნებელი სენი ჭირს. ეს ხშირ-ხშირი ტელეფონით საუბარი იმით აღინიშნა, რომ თურმე მათ გადაუწყვეტიათ ფორმალურადაც აღადგინონ თავიანთი ქორწინება, რაც არც კი მახსოვს, როდის იყო. მეგი წულუკიძესთან კონსტანტინეს ამიკობის დღეებში ეს ქორწინება ოფიციალურად განწყდა. ბანქორწინებას მოითხოვდა ორივე მხარე. მე ვუშლიდი, მაგრამ ბოლოს მირანდამ მაინც თავისი გაიტანა, გააფორმეს განქორწინება, დაიწვია თვით პათალიკოსის მიერ შეკრული ცოლქმრული კავშირი. მერე ბევრმა წყალმა ჩაიარა. დიდი ხანი არ გასულიყო, რომ ფაქტიური ქორწინება აღდგა ზე ერთად კვლავ მეგობრულად ზე შეხმატკბილებულად დაიწყეს ცხოვრება. მას მერე 2 ათეულზე მეტმა წელმა გაიარა ზე აი ახლა ჩემთვის სულ მოულოდნელად, სულაც არ მახსოვდა ის ამბები, კონსტანტინემ მოინადინა, მითხრა, ჩვენი გაუქმებული ქორწინება უნდა აღვადგინოთ. მე გარეთ გასვლა არ შემეძლო, წინიჩკა წაიყვანეს. ბქ გამოიარეს ავტოთი ზე წავიდნენ. როგორც ახალდაქორწინებულთ, მოუწერიათ ხელი. წინიჩკას მისი ზე ჩემი გვარებით ზე სახელებით დაუმონებია, თანაც წინიჩკამ აქედან დიდი თაიგული წაიღო ზე ერთი საჩუქარი ("ჰენუარი" მირანდასთვის). ბევრი უცინიათ კონსტანტინეს ზე მირანდას, თითქოს მართლა ახალი დაქორწინებულები ყოფილიყვნენ ზე სხვა.

წინიჩკა დაღონებული დაბრუნდა, ეცოდება ორივე, ვის არ შეეცოდება. ზელმონერის ინიციატივა ეტყობა, მირანდასგან მოდის... ბქ მთავარია არა ეს აქტი, არამედ მისი გაკეთების მოთხოვნილება ზე დროულობა. ბმით ორივე ხელს აწერს რაღაც საოცარ ენით გამოუთქმელ ზე კალმით აღუწერელ აქტს ბღსასრულის მოახლოებისა. რა ბედენაა, რომ ორივე ამას გრძნობს, ხედავს. ბდამიანური გონება ზე გული

განიცდის და მაინც ყოველივე ამათა, ყოველი შეუბრუნებელი თავის გზით უნდა წავიდეს, ხოლო ჩვენ გულხელდაკრეფილი უნდა ვუყუროთ, ვუცქიროთ და უმოქმედონი, უსიტყვონი, მიუთხრობელნი უნდა ვიყოთ იმ საოცარი წამისადმი, რასაც ბღსასრული ჰქვია.

რა დიადია და რა საცოდავი ადამიანი!

საოცარია, რამ მომავლანა ახლა, რაც მეორე მსოფლიო ომის წინა წლებში იყო. მე მგონი 1939 წელს პონსტანტინემ მანქანა იშოვა ერთი დღით, მომავალ კვირას მანგლისში წასვლა გადაწყვიტეთ. ბიას (ბამყრელიძე) ქალების შოვნა დაევალა, მე — მანგლისში სადილის ორგანიზაცია. პვირა დილას ადრეიან შევიკრიბეთ. პონსტანტინე ავტოთი მოვიდა. ბიამ პირი შეირცხვინა და სამის ნაცვლად ორი ქალი მოიყვანა, მეტი მაინც ვერ ჩავსხდებოდითო. პონსტანტინემ იყვირა, აგერ მეორე მანქანა სადაცაა უნდა მოვიდესო, არც ის მოვიდა. უკვე 10 საათი იქნებოდა, რომ აქედან გავედით. ყველაზე მსხვილი, ბია, წინ დავსვით, რაც პონსტანტინეს ძალიან არ უნდოდა. ქალები ახალგაზრდები იყვნენ, კარგებიც. ერთი უკვე გაყრილი, ხოლო მეორე, უფრო ნაკლებ ლამაზი, ქალწულად ითვლებოდა. როგორც კი ქალაქს გავცდით, პონია წინ დაჯდა. ჩვენ, ოთხივენი უკან. ერთი ქალი რიგრიგობით მუხლებზე გვეჯდა ბიას და მე. მანგლისში უწინარეს ეკლესიის ეზოში შევედით. ზაფხული იყო და სიგრილე გვეამა. ბიას ეტყობოდა, ძლიერ მოწონდა ქერა „გოგონა“, ნაქმრევი. მე და ბია ცოტა ხნით წავედით სახლისა და სადილისათვის. სადილი სადმე სახლში გვინდოდა, სადაც მერე „დავისვენებდით“ და არა სასადილოში.

ბზაზე ბიას ვუთხარი, ქალები გავინანილოთ მეთქი. დათანხმდა. წილი ვყაროთო. დავეთანხმე. მაშინვე 2 თითი მიჩვენა, აირჩიეო, ავირჩიე. მითხრა, შავკვრემანი (გაუთხოვარი) გერგოო. ყაბულს ვარ მეთქი. როდესაც საყდრის ეზოში დავბრუნდით, პონსტანტინე ატრიალებდა ქერას. მისი ტუჩებში კოცნის ნებას არ აძლევდა, სხვაგან: ბაშ უსტა!

სადილად წასვლის წინ მია საბოლოოდ გაერკვა ვითარებაში. ქერას კონსტანტინე ეპატრონებოდა. მითხრა, ხომ ხედავ, იმას კონსტანტინე ისაკუთრებსო. მე ვუთხარი, სხვა გზა არაა, შენ მეორე იქნები რიგში მეთქი. მია შეცბა. მან იცოდა, წილის ყრაში მე რომ „მომატყუა“, მეც ვიცოდი ორ თითთაგან ნებისმიერი შეეძლო ნებისმიერ ქალად მიეჩნია და გამოეცხადებინა. ძხლა ისიც იცოდა, რომ მე სხვა ვარიანტზე უკვე ლაპარაკსაც არ გავმართავდი და თავი ჩაქინდრა. იმ სახლში 2 ოთახი იყო. წასადილეც მიას დიდხანს მოუხდა „სასარგებლო“ სეირნობა ქუჩაში, მხოლოდ საღამოსთვის იჯერა კონსტანტინემ გული და მერე მიუშვა მია. მზაზე სულ კონსტანტინე ოხუნჯობდა, მიას ისიც კი აკადრა, მძორის მოყვარული ხარო. მე თავს ვიკავებდი მეტისმეტი ხუმრობისაგან. ქალები სულ ხორხოცობდნენ. ობილისის მახლობლად გზაზე ერთგან შევჩერდით. უკვე დაბნელებული იყო. მიას ვუთხარი, ხომ არ გინდა მეორეც მეთქი. პასუხი არ გაუცია, დაცინვად მიიღო. კონსტანტინემ მაინც ნამეტანები უთხრა.

კონსტანტინეს მერე მიას ქვრივი — ოამარი — ძლიერ ეცოდებოდა და ეხმარებოდა.

1970 წელი

1969 წელმა, განსაკუთრებით მისმა დეკემბერმა გრიგალივით გადაიგრიალა ჩემს თავზე. 9 წელიწადია ვუცდიდი ბკადემიაში არჩევნებს და ბოლოს ისე მოეწყო, რომ ჩემმა მტრებმა მთელი თავისი სიავე ჩემზე გადმოანთხიეს. ჯერ იყო და მარტში გამოცხადებული ვაკანსიების შემდეგ არჩევნები 9 თვით გააჭიანურეს. წესდების თანახმად, ის მაქსიმუმ 3 თვეში უნდა გამართულიყო. გააჭიანურეს — სანამ არ შეძლეს ჩემ წინააღმდეგ ძლიერი დაჯგუფების შექმნა. მე ფრიად არახელსაყრელ სიტუაციაში მოვყევი.

ბამაშავეს 0,3 ხმით. 50 აკადემიკოსიდან კრებას ესწრებოდა 47. მე მივიღე 33 დადებითი და 14 უარყოფითი ხმა.

ბსე რომ, შავი ახალი წელი გამითენეს, ჩამამწარეს ყველაფერი, წამაქციეს, სახელი გამიტეხეს, ჩირქი მომცხეს და ეს დევნა წამდენი წელიწადია, რომ გრძელდება. ჟურნალ-გაზეთებს ფაქტიურად აკრძალული აქვს ჩემზე წაიშე დადებითი ინფორმაციის დაბეჭდვა. ბამომცემლობებში საგანდებოდ ჭიანურდება ჩემი წიგნების ბეჭდვა.

ბრ ვიცი, საბოლოოდ როგორ ავიტან ყოველივე ამას. ჯერჯერობით გული მიძლებს, მაგრამ ვატყობ, მეტად დაძაბული მდგომარეობის ატანას ჩემი ნერვიული და გონებრივი, ფსიქიკური სისტემა ძნელად თუ გაუძლებს. შფიქრობ, დავივინყო, მოვიშორე ეს შავი დარღები, მაგრამ ვერა. ძილი, რაც ჩემი ჯანმრთელობის დაცვის ერთ-ერთი საუკეთესო წამალი იყო, საბოლოოდ გამიტყდა. ღღე-ღამეში საშვილედ საათი თუ მძინავს.

ბრ ვიცი, წამდენ ხანს უნდა გაგრძელდეს ასე და არც ის, თუ წამდენ ხანს გაუძლებს ასეთ გაუსაძლის და უაღრესად დაძაბულ მდგომარეობას.

08.02.75

პ.ბამსახურდიასთან ვიყავი, შედარებით კარგად გამოიყურება, მეხსიერება კარგი აქვს, მაგრამ როგორც ადრე, მინორული განწყობილება იპყრობს. მითხრა, ეს ჩვენი ცხოვრება ზღაპარი და ჩმახიაო. ზომ გახსოვს ბრძნული ხალხური, ბინდისფერია სოფელი...

მავისი ახალი წმლის, მანანასი, კმაყოფილია, კარგად მივლისო. მზია რომ გააგდეს, რომელიც მისთვის ყველაფერი იყო, უკვე აღარ დარდობს. ჩანს, ამ ახლადშექმნილი მისი ოჯახის სიტუაციას შეეგუა.

16.05.75

ვიყავ პ.ბამსახურდიასთან, სულ 20 წუთით დავჩი. მილეულია, ინვის როგორც სანთელი, გონება მაინც საღი აქვს, ლაპარაკობს გასეირნებაზე, როცა დათბებაო.

მისაყვედურა: დიდი ხანია, რაც მასთან არ შემივლია. შენ მაინც ჩემი ყველაზე ერთგული მეგობარი ხარო, არ დამივიწყო, საყვარელოო... ბული მეტკინა, შემეცოდა ძლიერ. შერ ვუთხარი, რომ მე თვითონ საცოდავი ვარ და უიმედობით შეპყრობილი და ფიზიკური თვითგანადგურების გრძნობისა მეშინია ძლიერ.

01.06.75

თებერვლიდან მოსვენება აღარა მაქვს. დაიწყო აკადემიის საერთო კრებიდან (20.02). ე.ზარაძემ გამწირა. ბკადემიის მთელი თვითკრიტიკა ეკონომიკის ინსტიტუტზე გადაიტანა...

მერე გამოვიდა ე.შევარდნაძე, ჯერ ვითომ შემაქო, გაფასებთო, მთელი ცენტრალური პომიტეტი თქვენს დიდ მეცნიერულ ავტორიტეტს პატივს ვცემთო და დაიწყო მისთვის ე.სეხნ.-ის მიწოდებული არასწორი ინფორმაციის გადმოლაგება და საბოლოოდ გალანძლა ინსტიტუტი და ცხადია, მეც. მერე გაზეთში ეს ამბავი ბევრად უფრო მკაცრად დაბეჭდეს.

პითომ მიწელდაო და 16.03.75 გაზეთ „პრავდაში“ გამოქვეყნდა ბ.ლუბანისის „რეპლიკა“ მისი მიზანი ისევ ჩემი დაძაბუნების გაბიაზრება იყო. მერე ათასგვარი დევნა და შევიწროება. თურმე კიდევ ერთი დიდი მუხანათობა მოუმზადებიათ ჩემთვის აკადემიაში.

1974 წლის მაისს საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილებამ ამიწრია დირექტორად ახალი ვადით. თურმე ეს არჩევა საერთო კრებას აკადემიისა აქამდე არ დაუმტკიცებია. 31 მარტს საერთო კრებაზე ჩემი დამტკიცების საკითხი არ გაუტანიათ. ყველაფერი ისე, რომ მე ამის თაობაზე არავითარ ინფორმაციას არ მანვდიან, მიმაღავენ ყველაფერს. მერე შემთხვევით გავიგე სოხუმში... თურმე საზოგადოებაში ამაზე მთელი მითქმა-მოთქმა ყოფილა.

როდესაც თბილისში ჩამოვედი, ბკადემიაში მითხრეს, საბოლოოდ ამას ცენტრალური პომიტეტის ნებართვა უნდაო და სხვა. ბხლა 29 მაისს პრეზიდიუმში განიხილეს „პრავ-

დაში" ჩემზე „რეპლიკის“ საკითხი და კიდევ უფრო გამლან-
ძღეს, მითითება მომცეს (მერე შენიშვნით შეუცვლიათ).

ყოველივე უნდა ავითანო, რისთვის? მეცნიერების სიყვარ-
ულისთვის, იმ მეცნიერების სამსახურისთვის, რისი წაობა
და მნიშვნელობა ბევრს სრულებით არ ესმის.

მეგობრები და თანამებრძოლები პ. ბუგუშვილი, ბ. ზასია და ვ. ჩანტლაძე

03.06.75

შაბათს წყნეთში მოვიწამლე. ბამირთულდა ნაღვლის
ბუშტის ანთება და გულიც, ცხადია. იქიდან ღამის პირველ
საათზე ჩამომიყვანეს სასწრაფო დახმარებით, ძლივს მომაბ-
რუნეს. მონამვლის შედეგებმა მალე გაიარეს, მაგრამ ბოტ-
კინის შიშიც აქვთ.

ბადავჩი. ბოტკინი არ აღმომაჩნდა. მესამე დღეს სამ-
სახურში მივდივარ.

08.12.75

ბგვისტოს 29-ის „კომუნისტში“ გამოქვეყნებული წერილის
შემდეგ კიდევ გაძლიერდა ჩემი დევნა. დღეს კიდევ ერთი

საინტერესო რამ შევითქვე. ბკად. ს. ყაუხჩიშვილის 80 წლის-
თავის იუბილე იყო უნივერსიტეტის დაარბაზში. სხვათა
შორის, მეც მივართვი ადრესი და ორიოდ სიტყვა ვუთხარი
ჩვენი ინსტიტუტის თანამშრომელთა სახელით. მერე იყო
მხატვრული ნაწილი. უჩვენეს კინონარკვევი „ივ. ჯავახი-
შვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა“, რაც წინათაც უჩვენებიათ
და ზოგიერთ ჩემს მეგობარს — პროფ. ვ. ჩანტლაძეს, ბ. იოსე-
ლიანს და სხვას უნახავთ. ბუ ყოფილა ნაჩვენები ის ერთი
ნაწყვეტიც, სადაც ვ. ბამსახურდია და მე გამოვდივართ უნი-
ვერსიტეტის კინოსტუდიაში, რაც 1972 წელს გადაიღო ოპე-
რატორმა ბებლაშვილმა. ვასომ მითხრა, დარჩი, რაკი არ
გინახავს, ახლა ნახე და მეც დავრჩებიო. უჩვენეს, მაგრამ ის
ნაწილი, სადაც კონსტანტინე და მე ვართ, გამოვდივართ
ივ. ჯავახიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ —
უკვე ამოუღიათ.

1976 წელი

პირველი იანვრის დამდეგს, 31 დეკემბრის მიწურულს,
ჩემთან იყვნენ და ერთად შევხვდით ახალ წელს: ნონა, ლიანა
ბულო, ბესო, პაატა (პატარა), ბოგიკო და მკაკო და მე, 10
კაცი, მთელი ჩემი ოჯახი. პარგად ვიმხიარულეთ. ღავლიეთ:
ღვინო, კონიაკი, ლიმონათი, ბორჯომი და გიახელით მრავალ-
გვარი: ხაჭაპური, თევზეული, ხორციეული, ნამცხვარი და სხვა.

18.02.76

საუკ 33 25-ე ყრილობაზე მ. შევარდნაძემ მაგრად მიმა-
მუშავა — პარტიული პრინციპული კრიტიკის სახით, რაც სულ
ცილისწამებაზეა აგებული. ინფორმაციას ისეთი, განზრახ
გაკეთებულს, დაბეზღებითი ხასიათისა. მე ვიყავ ყრილობის
დელეგატი, რისთვისაც მადლობელი ვარ.

19.07.76

მღეს, 19 ივლისს, პირველად მივდივარ ინსტიტუტში, როგორც მისი განყოფილების გამგე. ჩემ მიერ დაარსებულ ინსტიტუტში, სადაც 1944 წლის ბპრილიდან აქამდე ვიყავ დირექტორი — 32 წლის მანძილზე. ჩემმა მტრებმა გაიმარჯვეს, რასაც ახლა ისინი ზეიმობენ, მაგრამ ეს გამარჯვება მხოლოდ პირადად ჩემზე გამარჯვება რომ იყოს, ბევრად უფრო ნაკლებად მტკივნეული იქნებოდა ჩემთვის, მაგრამ საქმე ისაა, რომ მათ დროებით მაინც გაიმარჯვეს იმ საქმეების წინააღმდეგ, რასაც მე აქამდე ვაკეთებდი, იმ საქმეების ნაწილზე მაინც ზე ამიტომაც ეს ჩემთვის უფრო სამწუხაროა, თორემ პირადად ჩემთვის 32 წლის დირექტორობის შემდეგ იქნებ უკეთესიც იყოს ადმინისტრაციული მუშაობისაგან განტვირთვა ზე განთავისუფლება, რადგან დარწმუნებული ვარ, საკუთრად მეცნიერული მუშაობის მხრივ ასე უფრო მეტს გავაკეთებ, თუნდაც უფრო იმიტომ, რომ მეტი დრო მექნება. მაინც ვნახოთ, როგორ იქნება. ჯერ კიდევ ვგრძნობ, რომ მუშაობა ერთხანს კიდევ შემეძლება.

03.10.76

მღეს, ამ დღელს ჩემთან მოვანწყვე გამსახურდის ხსოვნის შეხვედრა, რაც, თუ ცოცხალი ვიქენი, მინდა ყოველწლიურად აღვნიშნო. საქმე ისაა, რომ მისი გარდაცვალების წლისთავი არ აღნიშნეს. ჩვეულებრივ პატარა, ზოგჯერ სრულებით უმნიშვნელო მწერლის გარდაცვალების წლისთავს აღნიშნავენ, ვეებერთელა მწერალი, ქართული მხატვრული ლიტერატურის ნამდვილი მშვენიება ზე სიამაყე დაივიწყეს.

მე მაინც აღვნიშნე. „მნათობშიც“ სტატია გამოვაქვეყნე მისი გარდაცვალების წლისთავზე.

10.10.76

ბუშინდელი დღე მთლიანად ივ. ჯავახიშვილის 100 წლის-
თავის აღსანიშნავ ღონისძიებებს მოვანდომე.

სალამოს 5 საათზე ფილარმონიის დიდ დარბაზში საზეიმო
საიუბილეო სხდომა გაიმართა. რესპუბლიკის პარტიული და
საბჭოთა ხელმძღვანელობა მთლიანად იყო წარმოდგენილი.
პრეზიდენტში იყო საქართველოსა და სსრ კავშირის თით-
ქმის ყველა რესპუბლიკის მეცნიერთა საუკეთესო წარმომად-
გენლები.

12.14.76

ჩავატარე საკავშირო-სამეცნიერო კონფერენცია მიძღვ-
ნილი მოსახლეობის აღწარმოებისა და მიგრაციის რეგიონა-
ლურ თავისებურებათა საკითხებისადმი. ჩამოვიდა ტ.პ.რია-
ბუშკინი — ახლა იგი სსრკ-ში ითვლება სტატისტიკისა და
კერძოდ, დემოგრაფიის დარგში ყველაზე აღიარებულ სწავ-

ლულად. იგი სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტია.

22.12.76

5-11 დეკემბერს ვიყავი შვეციაში საბჭოთა და შვედ ეკონომისტთა სიმპოზიუმზე. ოსლოში ჩამოვედი 21 დეკემბერს. დიდძალი მასალა ჩამოვიტანე. დაუვინყარი შთაბეჭდილებები.

1977 წელი

ლამის 2 საათია. დაიწყო 1977 წელი ბანგლილი 1976 წელი ჩემთვის მრავალმხრივ მძიმე და მტკივნეული იყო. უკანასკნელ თვეს საკმაოდ სასიამოვნო რამეები მოხდა. ვიყავი შვეციაში — სტოკჰოლმში, საბჭოთა და შვედი ეკონომისტების სიმპოზიუმზე.

ამ საღამოს 11 საათზე თითქმის მთელი ოჯახი შევიკრიბეთ: ნინიკა, მე, ბესო, ლია, მულო, ნონა, პაატა და მკა. პირველ საათზე ვიზეიმეთ, ბედნიერად შევხვდით ახალ 1977 წელს. მერე ბიჭები თავიანთ მეგობრებთან წავიდნენ. შინ ნინიკა, პაატა, მკა და მე დავრჩით. ნინიკა ახლა ალაგებს სუფრას და დასადინებლად ვეშადებით, უკვე 3 საათი დაიწყო.

ბუშინ 30 დეკემბერს ინსტიტუტში ივ. ჯავახიშვილის დაბადებიდან 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი სხდომა ჩატარეთ. მოხსენება გავაკეთე. კმაყოფილი ვარ, რომ ახლაც, წლის ბოლოს მასწავლებელს ცოტა რამ პატივი მივაგე.

15.04.75

მე უფროსს სწყინს, რომ შენ თავს იმართლებ, რომ შეგიძლია დაამტკიცო შენი სიმართლე, მაშინ ის სჯობია პირადად შენთვის, რომ ბრალდება მიიღო, თუნდაც იგი მწვალებლობას ნიშნავდეს და მასთან შეწყალება (პატიება) ითხოვა — ამით ის უფრო იქნება ნასიამოვნები, ვინემ თავის მართლების ცდით, რასაც შეუძლია გააღიზიანოს და სხვა უფრო მძიმე

ბრალდებაც წამოგიყენოს, რაკი გადაწყვეტილი აქვს, გადაგ-
თელოს. რისგან თავის დაღწევა მხოლოდ მორჩილებისა და
პატიების თხოვნით შეიძლება. თუ ის განუკითხველი და დეს-
პოტი უფროსია, რომლის უფროსისადმი შენ ხელი აღარ
მიგიწვდება.

მაგრამ ღირს კია ასეთი მორჩილებით შენარჩუნებული
სიცოცხლე? ვფიქრობ, რომ არა.

04.01.78

ბასული 1977 წელი ჩემთვის განსაკუთრებით მძიმე იყო.
გრძელდებოდა 1975 წელს აშკარად გამოვლენილი დევნა და
შევიწროება, უგულებელყოფა და აუგად ხსენება. ყოველივე
ეს მძიმე იყო იმიტომაც, რომ ჩემი ასაკი და ჯანმრთელობა
ახლა ის აღარაა, რაც იყო. თუნდაც ათიოდე წლის წინათ.
ბესი ჩამ წამ ყოფილიყო, ვფიქრობ, სულ დავტოვებდი
აქაურობას და სამუშაოდ მოსკოვს ანდა რომელიმე მეზობელ
რესპუბლიკაში გადავიდოდი, მაგრამ ახლა! 73 წელს მიტანე-
ბული კაცისთვის ეს ძლიერ ძნელი აღმოჩნდა. მე კიდევ
ავიყრებოდი, მაგრამ ოჯახი?! ცოლს არაფრით არ უნდა,
სალაპარაკოდაც კი არ უნდა, რომ თუნდაც ორიოდ-სამიოდ
წლით წამოვიდეს, მაგალითად, ბაქოში, ხოლო მართლ მე იქ
რადღა გამაძლებინებს? მართალია, წიგნები, განუყრელი
მეგობრები იქაც ჩემთან იქნებიან, იქაც ჩემს საყვარელ
თემებზე ვიმუშავებ, მაგრამ... ბრძანანი ყველგან მხოლოდ
აღამიანია, არათუ შვილები და შვილიშვილები, ცოლიც კი არ
მეყოლება იქ. ბმასთანავე, ყოველ კვირა იქეთ-აქეთ რომ
ვიარო, ჩემ დარჩენილ დროს გზა წაიღებს და არა გამოვა რა.

19.06.78

დიდ ადამიანს, დიდ მამულიშვილს შეუძლია მთელი
თავისი სამშობლოს, მთელი ქვეყნის ჭირი და ღიზი,
დამარცხება და გამარჯვება, დაცემა და ამაღლება, სიბნელე და

სინათლე თავის საკუთარ სულსა და გულში გაატაროს და მთელი თავისი არსებით აენტოს და დაიწვას იმისთვის, რომ თავისი მამულის სიდიადე და სიბრძნე გამოაჩინოს და გამოაცხადოს, რათა თანამედროვეობას და მომავალს გადასცეს ყოველივე სიკეთე და ბედნიერება, რაც მისი ქვეყნის ყველაზე მოწინავე ადამიანებს ოდესმე შეუქმნიათ საერთოდ ადამიანებისათვის და კერძოდ სამშობლოსათვის.

დიდი ადამიანები მხოლოდ მოდიან და სამუდამოდ რჩებიან ადამიანთა შორის.

04.09.78

ბკადემიკოსად არჩევასთან დაკავშირებით ბკადემიის პრეზიდიუმში მოწყობილ შეხვედრაზე წარმოთქმული სიტყვიდან (29.03.74) ახლა რატომღაც მომაგონდა და ჩავწერე.

მთელ ჩემს ნიჭს, შესაძლებლობას, დროსა და ენერგიას მე ვანდომებდი მეცნიერული ჭეშმარიტების ძიებას და არა მფარველთა და პროტექტორთა პოვნას — მეცნიერებაში კარიერის გაკეთებისათვის, როგორც ამას ხშირად აკეთებენ ხოლმე. მიკვლეული და მიგნებული ჭეშმარიტების, მიღწეული სიმართლისა და სასარგებლო სიახლის მე ვიყავი და ყოველთვის ვიქნები ამიერიდანაც უკომპრომისო და ამიტომ ბევრი მტერი შევიძინე, რომლებმაც დიდი ზიანი მომაყენეს.

მე არასოდეს მიკადრებია შეუფერებელი სავარძლის დამპატრონებელი უფროსისათვის მეთქვა, რომ შენ ღირსეული ადგილი გიჭირავს მეთქი, რადგან ყოველთვის იმ აზრისა ვიყავი და ვარ, რომ უღირსი ადამიანის ქება, ესაა ყველაზე დიდი შეურაცხყოფის მიყენება მისთვის და იმ ხალხისა და ქვეყნისათვისაც, რომელსაც იგი განაგებს.

14.04.79

1979 წლის პირველმა სამმა თვემ ისე გაიარა, რომ ჩემი ასაკისთვის საოცარი დატვირთულობით და ინტენსიურობით ვიმუშავე. მასული წლიდანვე მოყოლებული, ეს მუშაობა

ახლახან დამთავრდა ზე ისიც არა მთლიანად, მაგრამ არსებობდა მაინც დამთავრდა.

მამომცემლობაში ჩავაბარე „ქართული წიგნი 1629-1979 წწ“ დაახლოებით 40 თაბახი ილუსტრაციების ჩათვლით. ამ დღეებში უკვე სასიგნალო ცალი მოვიღე მონოგრაფიების მექედსე ტომისა, რომლის ბეჭდვა ძლიერ გაჭიანურებულ-გართულებულ პირობებში მიდიოდა.

03.02.80

წელს აუცილებლად უნდა დავიწყო მოგონებების წერა. რაც დრო მიდის. უფრო აუცილებლობა ამისა საგრძნობი ხდება ჩემთვის. ვინ უწყის, ანუ საერთოდ რამდენს გავძლებ ზე ისიც კი საეჭვოა, მოვასწრებ კია მოგონებების მთლიანად დანერას. მინდა დავიწყო სულ პატარაობიდან, იმ დროიდან მაინც, როცა შვიდი წლისამ სკოლაში დავიწყე სიარული. ორიოდ კვირის წინ სოფელში ვიყავი ზე დავწმუნდი, ყველაფერი ბავშვობისა, 6-7 წლისა რომ გავხდი, მას შემდეგ კარგად მახსოვს. მაინც საჭიროა, თუ მოხერხდა, წელს რომ დათბება, ერთი-ორი დღით მაინც ჩავიდე, რათა იქაურობა უფრო დავათვალიერო, აგრეთვე ხანდაზმულებს — ჩემი ხნისა ზე უფროსებსაც, ზოგი რამ გამოვკითხო. ამ მოგონებების დანერა მით უფრო აუცილებელია, რომ ბევრი რამ სხვა რიგად სულ უკვალოდ ჩაიძირება დავიწყების მორეცში. მგონი ცალკე რვეულში ჯობია დავიწყო.

23.06.80

მივდივარ სვანეთის ექსპედიციაში ხალხთმოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემათა შემსწავლელი რესპუბლიკური სამეცნიერო საბჭოს (მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებული) გეგმით.

მახსენდება, ოციოდე წლის წინათ ბაკვი შანიძემ დამირეკა, ზუგდიდში რაღაც საინტერესო ნაწერები ყოფილა ზე ამ

დღეებში მინდა წავიდე. მე იქ არავის არ ვიცნობ და ამიტომ გთხოვთ, მიმიწეროთ ან დაურეკოთ, ვისთანაც სჭობია, რათა დამეხმარონო. მე ძალიან დავუშალე. იანვარი იყო. რად გინდათ იქ წასვლა, მოხუცებული ბრძანდებით, ძლიერი სიცხეებია და შეიძლება გაცივდეთ. მივწერ, ვთხოვ და აქ გამოავაზავნიან იმ მასალას მეტეი.

და ახლა მეცინება. მე 75 წლისა ვარ და სვანეთში მივდივარ, მაგრამ რა ვქნა. ფრიად საინტერესო და ეროვნული მნიშვნელობის პრობლემის შესწავლის აუცილებლობა მიმერეკება და მივდივარ.

05.06.81

ბუშინნინ მეზობლის მიერ გაფუჭებული სახურავიდან წყალმა ჩემს სამუშაო და წიგნსაცავ ოთახში გადმოხეთქა მთელ კედელზე და დიდძალი წიგნი გამინადგურა. რიგი უნიკალური ეგზემპლარი წამიხდინა. ფრიად მძიმე მდგომარეობაში ჩავვარდი. ერთხანს გამიელვა: თავს მოვიკლავ და ამით გათავდეს მეტეი. ასეთ სასოწარკვეთილებაში ჯერ არასოდეს ჩავვარდნილვარ. მით უფრო მძიმე იყო, რომ ეს თითქმის სწორედ ამგვარი მიზეზით მეორედ დამემართა. მაშინაც სახურავის უსწორო მოწყობის მიზეზით შემოვარდა წყალი, ჭერი ჩამოანგრია და გამიფუჭა წიგნები. ძალა ათიოდე წლის შემდეგ მანვე თავის სახლის ჭერი კიდევ ზევით აამაღლა და ისე მოხდა, რომ აუნაზღაურებელი ზიანო მომაყენა, თანაც ისეთი, რომელსაც ის ვერც გაიგებს, ვერც მიხვდება.

14.10.82

10 ოქტომბერს ბკადემიის პრეზიდიუმში წავიკითხე მოხსენება პრეზიდიუმთან არსებული ხალხთმოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემათა სამეცნიერო საბჭოს გუშაობის, მისი განახლებისა და ახალი წევრებით შევსების დემოგრაფიული კვლევის ცენტრის დაარსების შესახებ (არის ერთად შეკრული მთელი მასალა-საქმე).

1983 წლის საახალწლო შეხვედრაზე ამ საღამოს ჩემთან იყო თითქმის მთელი ჩემი ოჯახი: ნინიჩკა, დედამისი, შურა, ნონა თავისი სამივე შვილით. ბუღბაათი, ბესო და ლია ადრე წავიდნენ, რადგან პატარა პაატა ბესარიონის ძე ლიას დედის სახლშია ჯერჯერობით. ძლიერ მიხარია, რომ ბესოს ძე გაუჩნდა და მეც მეოთხე შვილიშვილი შემეძინა. ღიახ, მასაც მამამისმა პაატა დაარქვა. ბმჯერად ახლა ოჯახში სამი პაატა ბუგუშვილი ვართ. ლია, ბესარიონის ცოლი, ჩემი წძალი, ახლა, როგორც ჩემი შვილიშვილის დედა, კიდევ უფრო მომწონს. მტყობა, კარგი დიასახლისი და დედა დადგება. ღიახლოებით ერთი-ორი თვის შემდეგ ჩემთან გადმოვიყვანო.

31.12.84

მეთერთმეტე საათი დაიწყო. ეს 1984 წელიც გავიდა ახალ 1985 წელს, ცხადია, არც ისე, როგორც მინდოდა, მაგრამ არცთუ ხელმოცარული ვეგებები. ბარდა იმისა, რომ ერთი თვის წინათ გამოიცა კრებული „სოციოლოგიისა და დემოგრაფიის პრობლემების“ მეორე ტომი, რომელშიც მთელი მასალის დიდი ნაწილი ჩემი ნაწერებია, ამ დღეებში გამოცემლობა „მეცნიერებიდან“ მივიღე ჩემი მონოგრაფიის მერვე ტომი. დიდი ჭირნახული ტომი, რომელიც თავდაპირველი აზრით უნდა გამოცემულიყო 1979 წლის დასაწყისში. ესე იგი, 5 წლის წინათ და რომლითაც უნდა აღნიშნულიყო ქართული სტამბის წიგნის 350 წლის დიდი საიუბილეო თარიღი, რის წინააღმდეგ, ესე იგი ჩემ წინააღმდეგ აღდგა ბნელეთის მოციქულთა მთელი რაზმები. ჩაშალეს, მეც ჩამიშალეს და რესპუბლიკასაც, ქართველ ხალხსაც თავისი ეროვნული სიამაყის — ქართული წიგნის სტამბურად გამოცემის 350-ე წლის იუბილე.

მაინც მე მოვესწარი ამ წიგნის გამოსვლას, მრავალი აშკარა და ფარული წინააღმდეგობის დაძლევის გზით. ეს ერთი, მეორე კი ის არის, რომ ბუღბაათი აგერ 5 თვე არის

21.06.85

რადაც უნდა ჩამენერა. „ღლიურები“ აქეჩილი ბ დაგლე-
ჯილი ვნახე. პატარა პაატას შეუღწევია ჩემი მაგიდის
უჯრაში ბ „უმუშავია“

29.08.85

ბხლა ჩემში ბ ჩემ განშემო ერთი საკუთრად ჩემული
იდუა ტრიალებს. ესაა ის, რომ მე მისრულდება 80 წელი (28
სექტემბერი ახალი სტილით) ბ ამის შესახებ იძულებული
ვარ, ვიფიქრო ბ ვაკეთო რაღაცეები. 70 ბ 75 ადვილად
„გაველი“, ისე რომ, მიუხედავად იმისა, რომ მთხოვდნენ,
მათი აღნიშვნის ცდისაგან, რაშიც ზოგიერთები იყვნენ მოწა-
დინებული, თავი დავაღწიე.

ბხლა მეუბნებიან, 80 უკვე შენზე არაა დამოკიდებულიო,
გინდა თუ არა, ასე თუ ისე, მაინც უნდა აღვნიშნოთო. მე
თვითონ ფრიად უხერხულ მდგომარეობაში ვარ ზოგჯერ. ბრ
ვიცი, რა ვთქვა, როგორ მოვიქცე. ზოგი რამ ვითომ უკვე
კეთდება. ბკადემიას უკვე დადგენილებაც გამოუცია ისე, რომ
მე არაფერი ვიცოდი. მცდილობ, რაც შეიძლება ნაკლებად
განვიცდიდე ამ იუბილეს ბ ასევე ნაკლებად შევანუხო
მეგობრები ბ მოკეთები.

მინდა დავრჩე უბრალო ადამიანად, მაგრამ როგორ?! ეს
კი პრობლემაა.

ბდამიანი ოდითგანვე იყო მონა ბ თავისუფალი, თავისუ-
ფალი ბ მონა. მონა თავის თავისა ბ საკუთარი ბედის
მიმართ. ის იყო მონა: ხარი უღელში შებმული, ცხენი აღვირ-
ამოღებული, ძაღლი — კარებთან მიბმული, ის იყო ფრთებ-
გამლილი არწივი, მზისკენ მისწრაფებული, აღმამფრენი,
ლაღი ბ თავისუფალი, რომელმაც იმასაც მიაღწია, რომ
ხელებსა ბ ფეხებზე ბორკილი დაადეს, ადამიანის მიერვე
გაკეთებული, ბაგენი მისი მისსავე სიცოცხლეში დაადუმეს,
დააბოქლომეს ისე, რომ ამითვე ზრუნავდნენ მისსივე სიკე-
თისა ბ ბედნიერებისათვის.

მანა საოცარი არაა, რომ ადამიანი ადამიანს უმტკიცებდეს — ლაპარაკი, შენი სიტყვები შენივე მტრები რომ არ გახდნენ, ამიტომ შენი თავისუფლება უნდა მოიპოვო მდუმარებაში იმით, რომ დაემსგავსო მუნჯს.

საბოლოოდ ვნახოთ, რას მოამზადებენ, რა გამოვა.

როგორც იქნა, ჩემმა ბროშურამ — „ხალხთმოსახლეობა“ მიაღწია სტამბაში, ცხრილები უკვე იწყობა. ბუშინ, 28 ბგვისტოს, ვიყავი სტამბაში.

08.11.85

საერთოდ, იუბილემ კარგად ჩაიარა. ბრ დარჩენილა არც ერთი გაზეთი, ერთი წერილი მაინც არ ყოფილიყო ჩემ 80 წლისთავზე დაბეჭდილი ზე თითქმის ყველგან უაღრესად გულწრფელი ზე გულმართალი წამეები აღინიშნა ჩემი მეცნიერული, პედაგოგიური ზე საზოგადოებრივი მოღვაწეობის შესახებ. მართალია, შურსა ზე მტრობას აბა რა გამოლევს, მაგრამ ისიც ხომ ნათქვამია, რომ „...კაცი არ ვარგა უმტერო ზე არცა მტერმორეული“.

ცხადია, მტრები კიდევ დარჩნენ, მაგრამ ასეა თუ ისე, იმათ, როგორც კუზიანებს, დრო გაასწორებთ. საერთოდ, საზოგადოებამ, კერძოდ, მეცნიერულმა საზოგადოებამ, გულთბილად ზე მოწონებით, მაღალი შეფასებით ზე უკეთესი მომავლის სურვილებით მიმიღო, მომეფერა ზე შემიტკბო.

ბსე რომ, საერთოდ მე კმაყოფილი ვარ.

უფრო დაწვრილებით აქ ახლა არ ვიცი, რა დავწერო. მით უფრო, რომ დარჩა წარუშლელი დოკუმენტები: 1. გაზეთში ჩემ შესახებ დაბეჭდილი მასალა 2. მოლოცვის ადრესები, დეპეშები, წერილები, რაც ამ დღეებში მივიღე ზე რაც ერთად რომ შეკრიბო, მთელი წიგნი გამოვა 3. სურათები, რაც გაზეთების ფოტოგრაფებმა გადამიღეს 4. ჩემი ბიობიბლიოგრაფია მთელი წიგნი დაიბეჭდება ზე ვფიქრობ, 1986 წლის პირველ ნახევარში გამოვა, სადაც უფრო თანამიმდევრულად იქნება ასახული ის გზა, რაც დაბადებიდან, უკეთა ვთქვათ, მეცნიერული ზე პედაგოგიური მოღვაწეობის

სარბიელზე გამოსვლის დღიდანვე გამოვიარე. მრავალი სიტკბო და სიხარული წარმატებისა და სიმწარე და სიმძიმე იყო ცილისწამებათა და დაბეზღებათა შედეგად რომ განმიცდია. მაგრამ ეს სულ ერთი მთლიანი ცხოვრებაა.

02.12.85

ეს უკვე მგონი მეხუთედაა, რომ საღამოს ან გვიან ღამე დაწოლის წინ, ანდა ახალდაწოლილს მემართება დახუთვა, უკმარისობა, ჰაერი არ მყოფნის, ვიხუთები, შიში მიპყრობს. ვფიქრობ, რომ ესაა ვთავდები, კვვდები, უნდა დავტოვო ეს ქვეყანა. ეს ცხოვრება რაც უფრო რთულია და ტანჯვითაა სავსე. მით უფრო ტკბილია.

მით უფრო ტანჯვით, რომ ბრძოლის ანაკეთილშობილური გზა თუ სარბიელია გაშლილი, ძნელად თუ მიხვდები, ვინ და რატომ გებრძვის, ვინ ამზადებს და აძლიერებს იმას (იმათ), რომლებიც შენ გებრძვიან. მაშინ, როდესაც შენ გრძნობ და იცი, რომ შენი მტრები ესოდენ ძლიერი და შემტევია აღარ იქნებიან, რომ მათ ზურგს უკან სხვა უფრო ძლიერი ძალები არ იდგნენ, რომელთაც შეუძლიათ უხილავად დარჩნენ და ისე მოგაყენონ უზომო ზიანი, ტანჯვა და წამება.

28.02.86

დღეს წავიკითხე 2 ლექცია „დემოგრაფიის ბქტუალური საკითხები“

1. პუშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტის პროფესორ-მასწავლებელთა აუდიტორიაში. სავსე დარბაზში დაახლოებით 250 კაცი ესწრებოდა.

იყო მრავალი შეკითხვა. პირველ ერთხელ დავრწმუნდი, თუ რაოდენ დაინტერესებულია ქართული ინტელიგენცია ქართველთა მოსახლეობის გამრავლების საკითხებით. ინსტიტუტის რექტორმა როინ მეტრეველმა საზეიმო მიღება მომიწყო, მერე მაჩუქა საკმაოდ მოზრდილი ვაზა საჯაროდ,

მთელი აუდიტორიის წინაშე ზ ბოლოს დიდი მადლობა გადა-
მიხადა, რომ აქ წავიკითხე ესოდენ საინტერესო ლექცია.

2. პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში მბილისის უმაღლეს სას-
წავლებელთა კათედრის გამგეთა ზ საერთოდ პროფესორ-
მასწავლებლებისათვის.

მრავე დიდი ზ მრავალრიცხოვანი აუდიტორია, როგორც
ჩანს, ფრიად კმაყოფილი დარჩა, რასაც მოწმობდა ის, რომ
ბოლოს დიდი ოვაცია გამართეს, ტაშის გრილით დამა-
ჯილდოვეს.

29.04.86

დღეს 12 საათზე ჩემთან ბინაში მოვიდნენ დოკუმენტური
ფილმის სტუდიის (დირექტორი ჭაბუა ბმირეჯიბი) თანამშრო-
მლები: ნინო ნატროშვილი (რედაქტორი), დავით ბლლაძე,
ნიკო ბუიბეგიშვილი, გენადი რეხვიაშვილი ზ შმანგი ნიკ-
ლაური. მათ მოყვა ზ წინა დღითაც ამის თაობაზე გამაფ-
რთხილა ბლექსანდრე ჭლენტმა. მითქმის 2 საათი დარჩნენ
აქ, მესაუბრებოდა უმთავრესად ნინო ნატროშვილი, როგორც
დემოგრაფიის სპეციალისტს, მოსახლეობის აღწარმოების
საკითხებზე, განსაკუთრებით კი საქართველოს მოსახლე-
ობის გამრავლების ტემპების შენელების თაობაზე, მის მიზე-
ზებსა ზ შედეგებზე, დემოგრაფიულ პოლიტიკაზე, ქორნი-
ნების მინიმალური ასაკის შესახებ, განქორწინებათა გახში-
რებისა ზ შობადობის შემცირების მიზეზებზე ზ სხვა. ყოვე-
ლივე ეს საუბარი მიდიოდა ისე, რომ ფილმს იღებდნენ ჩემს
სამუშაო კაბინეტში ზ საერთოდ ბინაში, ოჯახში, ოჯახის
წევრებთან.

30.12.86

მიიწურა, უკეთ ვთქვათ, თავდება 1986 წელი. ძალიან
რთული ზ მრავალწახნაგოვანი პირადად ჩემთვის.

პარგად მოეწყო წელს ოქტომბერში ჩემი იუბილე. რაც
შეეძლოთ, პატივისცემა არ დამაკლეს. ბსევე დიდი პატივი
მცეს ზუგდიდშიც როგორც პარტიულმა, საბჭოთა, კომკავში-

რულმა ორგანიზაციებმა, ისე მთელმა ხალხმა. ბრსებითად მთელი რაიონის სტუმრად ვიყავი გამოცხადებული ღ თითქმის ყოველ ოჯახშიც კი მეპატიჟებოდნენ. მან მახლდნენ: წინიჩკა, შურა, ჯემალი, სხვა ჩემები ვერ წამოვიდნენ სამსახურებრივი საქმიანობის გამო.

მართალია, 80 წელს გადავადიჯე, მაგრამ გონებრივი მუშაობის უნარი და, მაშასადამე, მეცნიერული აზროვნების ნიჭი არ დამკლებია. ბევრი რამეების დაწერა მაქვს ჩაფიქრებული, რომელთა ნაწილი დაწერილიც მაქვს ღ საბოლოოდ მოვამზადებ გამოსაცემად, თუ ღმერთმა ინება, როგორც იტყვიან, არ დამეზარება კიდევ კარგა ხანს ვიმუშაო.

პ. ბუგუშვილი და შვილიშვილი პაატა ბესარიონის ძე

22 II 87.

109

1587 წელს იმდროს. პირველი,

საქართველოს სამეფოს

სამეფო - სამეფო, - სამეფო, სამეფო
 შიშის სიძინის : სიძინის, სიძინის

სამეფოს - სამეფო, სამეფო

სამეფოს : სამეფო, სამეფო

სამეფოს : სამეფო, სამეფო

სამეფოს : სამეფო, სამეფო

სამეფოს : სამეფო, სამეფო

სამეფოს : სამეფო, სამეფო

სამეფოს : სამეფო, სამეფო

სამეფოს : სამეფო, სამეფო

სამეფოს : სამეფო, სამეფო

სამეფოს : სამეფო, სამეფო

სამეფოს : სამეფო, სამეფო

3. ბუგუშვილის დღიურების ბოლო ჩანაწერი - ხუთი დღის შემდეგ იგი გარდაიცვალა...

உறுப்பினர் சபை
2000-2001

laughing = 哈哈

1/2 page 2/3 page 3/4 page 4/5 page 5/6 page 6/7 page 7/8 page 8/9 page 9/10 page 10/11 page 11/12 page 12/13 page 13/14 page 14/15 page 15/16 page 16/17 page 17/18 page 18/19 page 19/20 page 20/21 page 21/22 page 22/23 page 23/24 page 24/25 page 25/26 page 26/27 page 27/28 page 28/29 page 29/30 page 30/31 page 31/32 page 32/33 page 33/34 page 34/35 page 35/36 page 36/37 page 37/38 page 38/39 page 39/40 page 40/41 page 41/42 page 42/43 page 43/44 page 44/45 page 45/46 page 46/47 page 47/48 page 48/49 page 49/50 page 50/51 page 51/52 page 52/53 page 53/54 page 54/55 page 55/56 page 56/57 page 57/58 page 58/59 page 59/60 page 60/61 page 61/62 page 62/63 page 63/64 page 64/65 page 65/66 page 66/67 page 67/68 page 68/69 page 69/70 page 70/71 page 71/72 page 72/73 page 73/74 page 74/75 page 75/76 page 76/77 page 77/78 page 78/79 page 79/80 page 80/81 page 81/82 page 82/83 page 83/84 page 84/85 page 85/86 page 86/87 page 87/88 page 88/89 page 89/90 page 90/91 page 91/92 page 92/93 page 93/94 page 94/95 page 95/96 page 96/97 page 97/98 page 98/99 page 99/100 page 100/101 page 101/102 page 102/103 page 103/104 page 104/105 page 105/106 page 106/107 page 107/108 page 108/109 page 109/110 page 110/111 page 111/112 page 112/113 page 113/114 page 114/115 page 115/116 page 116/117 page 117/118 page 118/119 page 119/120 page 120/121 page 121/122 page 122/123 page 123/124 page 124/125 page 125/126 page 126/127 page 127/128 page 128/129 page 129/130 page 130/131 page 131/132 page 132/133 page 133/134 page 134/135 page 135/136 page 136/137 page 137/138 page 138/139 page 139/140 page 140/141 page 141/142 page 142/143 page 143/144 page 144/145 page 145/146 page 146/147 page 147/148 page 148/149 page 149/150 page 150/151 page 151/152 page 152/153 page 153/154 page 154/155 page 155/156 page 156/157 page 157/158 page 158/159 page 159/160 page 160/161 page 161/162 page 162/163 page 163/164 page 164/165 page 165/166 page 166/167 page 167/168 page 168/169 page 169/170 page 170/171 page 171/172 page 172/173 page 173/174 page 174/175 page 175/176 page 176/177 page 177/178 page 178/179 page 179/180 page 180/181 page 181/182 page 182/183 page 183/184 page 184/185 page 185/186 page 186/187 page 187/188 page 188/189 page 189/190 page 190/191 page 191/192 page 192/193 page 193/194 page 194/195 page 195/196 page 196/197 page 197/198 page 198/199 page 199/200 page 200/201 page 201/202 page 202/203 page 203/204 page 204/205 page 205/206 page 206/207 page 207/208 page 208/209 page 209/210 page 210/211 page 211/212 page 212/213 page 213/214 page 214/215 page 215/216 page 216/217 page 217/218 page 218/219 page 219/220 page 220/221 page 221/222 page 222/223 page 223/224 page 224/225 page 225/226 page 226/227 page 227/228 page 228/229 page 229/230 page 230/231 page 231/232 page 232/233 page 233/234 page 234/235 page 235/236 page 236/237 page 237/238 page 238/239 page 239/240 page 240/241 page 241/242 page 242/243 page 243/244 page 244/245 page 245/246 page 246/247 page 247/248 page 248/249 page 249/250 page 250/251 page 251/252 page 252/253 page 253/254 page 254/255 page 255/256 page 256/257 page 257/258 page 258/259 page 259/260 page 260/261 page 261/262 page 262/263 page 263/264 page 264/265 page 265/266 page 266/267 page 267/268 page 268/269 page 269/270 page 270/271 page 271/272 page 272/273 page 273/274 page 274/275 page 275/276 page 276/277 page 277/278 page 278/279 page 279/280 page 280/281 page 281/282 page 282/283 page 283/284 page 284/285 page 285/286 page 286/287 page 287/288 page 288/289 page 289/290 page 290/291 page 291/292 page 292/293 page 293/294 page 294/295 page 295/296 page 296/297 page 297/298 page 298/299 page 299/300 page 300/301 page 301/302 page 302/303 page 303/304 page 304/305 page 305/306 page 306/307 page 307/308 page 308/309 page 309/310 page 310/311 page 311/312 page 312/313 page 313/314 page 314/315 page 315/316 page 316/317 page 317/318 page 318/319 page 319/320 page 320/321 page 321/322 page 322/323 page 323/324 page 324/325 page 325/326 page 326/327 page 327/328 page 328/329 page 329/330 page 330/331 page 331/332 page 332/333 page 333/334 page 334/335 page 335/336 page 336/337 page 337/338 page 338/339 page 339/340 page 340/341 page 341/342 page 342/343 page 343/344 page 344/345 page 345/346 page 346/347 page 347/348 page 348/349 page 349/350 page 350/351 page 351/352 page 352/353 page 353/354 page 354/355 page 355/356 page 356/357 page 357/358 page 358/359 page 359/360 page 360/361 page 361/362 page 362/363 page 363/364 page 364/365 page 365/366 page 366/367 page 367/368 page 368/369 page 369/370 page 370/371 page 371/372 page 372/373 page 373/374 page 374/375 page 375/376 page 376/377 page 377/378 page 378/379 page 379/380 page 380/381 page 381/382 page 382/383 page 383/384 page 384/385 page 385/386 page 386/387 page 387/388 page 388/389 page 389/390 page 390/391 page 391/392 page 392/393 page 393/394 page 394/395 page 395/396 page 396/397 page 397/398 page 398/399 page 399/400 page 400/401 page 401/402 page 402/403 page 403/404 page 404/405 page 405/406 page 406/407 page 407/408 page 408/409 page 409/410 page 410/411 page 411/412 page 412/413 page 413/414 page 414/415 page 415/416 page 416/417 page 417/418 page 418/419 page 419/420 page 420/421 page 421/422 page 422/423 page 423/424 page 424/425 page 425/426 page 426/427 page 427/428 page 428/429 page 429/430 page 430/431 page 431/432 page 432/433 page 433/434 page 434/435 page 435/436 page 436/437 page 437/438 page 438/439 page 439/440 page 440/441 page 441/442 page 442/443 page 443/444 page 444/445 page 445/446 page 446/447 page 447/448 page 448/449 page 449/450 page 450/451 page 451/452 page 452/453 page 453/454 page 454/455 page 455/456 page 456/457 page 457/458 page 458/459 page 459/460 page 460/461 page 461/462 page 462/463 page 463/464 page 464/465 page 465/466 page 466/467 page 467/468 page 468/469 page 469/470 page 470/471 page 471/472 page 472/473 page 473/474 page 474/475 page 475/476 page 476/477 page 477/478 page 478/479 page 479/48

[illegible][illegible]

۱. ۱۰۰۰
 ۲. ۱۰۰۰
 ۳. ۱۰۰۰
 ۴. ۱۰۰۰
 ۵. ۱۰۰۰

- Ergebnis - 1. neue finden
 Instand halten überprüfen zusätzliche Gründe

მომავალი წლის წინანდელი
მოგონება 1965 წელს.
„ხთაგორი“ საქართველოს
თავისუფლებისათვის აღგზნებულ
გულთა ორდენი 1926

სთავგორის სიმბოლო: გულთა
კავშირი, ზედაში აღგზნებულობა-
ცეცხლი. ჰარდის შესავსად
დახატული: „ცოცხალი ვარდი ანა
მაქეს ღ აშიტომ ნახატს გიგზავნი —
მუდამ გახსოვდეს ეს ვარდი,
როგორც უკანობი სიმბოლო

**ჩვენი თავისუფალი გულითადი
სიყვარულისა ღ ღ ერთგული
მეგობრობისა — ჩვენი
სათაყვანებელი ვარდის
გამოსახულება”.**

**პარდი ხატია,
დამიხატია,
ბულს მახატია
მე ეს პარტია
და სიმპარტია**

მოგონებები

ბადავსწყვიტე – მიმდინარე, 1980 წლიდან დავიწყო მოგონებების წერა, რამდენადაც ზოგორც კი ამისათვის თავისუფალი დრო მექნება.

8.2.80

მოგონებების წერას აზრი არა აქვს, თუ იქ არ იწერება მხოლოდ სიმართლე (სინამდვილე).

09.02.80

ს.პოდორი, ტბაშის რაიონისა, სადაც ბავშვობის წლები გავატარე, მდებარეობს მდ.წიონის მარცხენა ნაპირზე. იქვე, მარჯვენა ნაპირზედაც ს.პოდორია, უფრო დიდი ზეგელი (მის ზემოდ რიონს უერთდება ცხენისწყალი). მდესდაც, ზოგორც ჩანს, ესენი ერთი სოფელი ყოფილა, მაგრამ მდ.წიონს კალაპოტი შეუცვლია ზამ სოფლის შუა გაუვლია ზამ ის ორ სოფლად გაუყვია. ზოგჯერ ჩვენს სოფელს მეორე პოდორსაც უწოდებდნენ. მის მეორე მხარეს დღესაც არის შერჩენილი, დროთა ვითარებაში დასილული (სილით ამოვსებული), საკმაოდ დიდი მდორე მდინარე, რომელსაც წარწონალი ეწოდება ზამ რომელიც ჩვენს პოდორსა ზამ მის პეზობელ სოფ.პეთილარს ესაზღვრება მურიის მხარეს, მდ.წიონისა ზამ წიგოთის მთების მხარეს. ეს წიგოთი პალიასტომს ერთვის, ხოლო წარწონალი პეთილარის ზემოთ იწყება ზამ პოდორის ქვემოთ უერთდება მდ. წიონს.

წოდესაც წიონი ადიდდება ზამ კალაპოტს გადადის, მისი წყალი თვით წარწონალსაც აღწევს ზამ ფარავს პოდორისა ზამ პეთილარის დიდ ნაწილს; ასე თანდათანობით სილით ავსებს წარწონალსაც ზამ ამ სოფლებში, მათ დიდ საყანე ადგილებში, პნჯელში, მნიშვნელოვან შლამს ტოვებს, დაბლობ ადგილებს

ამაღლებს, თვით წარიონალს შლამით ავსებს ზ სიღრმეს უკარგავს.

ჩემი პატარაობის დროს, პირველი მსოფლიო ომის წინა წლებში, მდ. რიონის წყალდიდობისაგან სოფლების - პოდოროს ზ პეთილარის - დაცვის მიზნით მამაჩემის ინიციატივით, რომელიც თემის მამასახლისი იყო, რიონის სანაპიროების გასწვრივ, ყველაზე მაღლობი ადგილების გაყოფებით გაიყვანეს დიდი დამბა (ჯებიანი), დაახლოებით ხუთი კილომეტრის სიგრძეზე. ეს მიწაყრილი (იქვე თხრილებიდან ამოღებული) 1,5-2 მეტრის სიმაღლისა ზ საფუძველზე 3-5 მეტრის სისქისა იყო ზ მისი ნაშთები ახლაც, 65 წლის შემდეგაც, საკმაოდაა დაცული ზ შეიმჩნევა მრავალ ადგილას.

ეს დამბა სამიოდე წელიწადი კეთდებოდა, უმეტესად შემოდგომა-გაზაფხულზე. მუშაობდნენ როგორც ადგილობრივი მკვიდრნი, ასევე ქირაზე აყვანილი მთხრელები - სვანები, რომლებიც პარტიობით (30-50 კაცის წაოდენობით) ჩამოდიოდნენ ადრე შემოდგომით. შშირად 5-10 ჯგუფი ერთდროულად მუშაობდა.

მართელ, მახსოვს, გაზაფხული იყო. სოფელში ჩვენი სახლის ეზო ერთბაშად გაივსო მხრებზე ბარგადებული სვანებით,... მამას ემუქრებოდნენ,... ორმოცზე მეტი კაცი იქნებოდა... ჩვენ, ოჯახის წევრებს, ძალიან შეგვეშინდა...

მერმე, სოფელში ფულები დროზე ვერ მოუგროვებიათ, რათა შინ მიმავალი მთხრელებისათვის კუთვნილი ხელფასი მიეცათ... რამდენიმე დღე გადაუცილებიათ ზ ახლა სვანები დაბეჯითებით მოითხოვდნენ ფულებს... მამას კიდევ ერთი დღე ვადა მისცეს ზ თუ „ზეგ დილას მთელ ხელფასს არ მიიღებდნენ“,... მოკვლითა ზ კარმიდამოს გადანვით ემუქრებოდნენ. როგორც იქნა, მათი გასტუმრება მოხერხდა ზ აოხრებას გადავჩით.

მამაჩემის - ბესარიონ ნიკოლოზის ძე ბუგუშვილის - მამას, ნიკოლოზ იოსების ძეს, პირველი ცოლისაგან ყოლია ორი ვაჟი ზ ერთი ასული: ბიორგი, პრისტე ზ ძსპინოში.

შვანასკნელი ფოთში იყო გათხოვილი და შვილები მას არ დარჩენია. ზოლო ვაჟების — ბიორგის და მრისთეს ნაშიერები ახლაც ცხოვრობენ პოდორში

მეორე ცოლს, ტეგენავას ასულს (ს. ტეზათიდან[?]), ზოშტარიას (ს. სუჯუნა) ქვრივს, თან მოყოლია ორი ვაჟი, ისინი აქვე დაიზარდნენ — თედორე და დავითი, რომლებიც, როცა დაოჯახდნენ, პაპაჩემს მათი მამის მიწებზე დაუსახლებია სოფელ სუჯუნაში. მათი ნაშიერები ახლაც ცხოვრობენ სუჯუნაში, ფოთსა და თბილისში.

მეორე ცოლისაგან, ბებიაჩემისაგან, უკვე 40 წლის პაპას ყოლია ორი ვაჟი: იოსები და ბესარიონი — მამაჩემი. ბიძაჩემს, იოსებს, მონაწილეობა მიუღია რუსეთ-იაპონიის ომში, უცხოვრია მანჯურიის, ყოფილა იაპონელთა ტყვეობაში. მერე ის დაბრუნდა თავის სოფელში; — იგი იყო სამხედრო ფერმალი (ფელდშერი), საკმაოდ ცნობილი მედიკოსი, რომელსაც მნიშვნელოვანი პრაქტიკა ჰქონდა რაიონში. ფრიად ლამაზად წერდა ლათინურად რეცეპტებს და ქართულ-რუსულ ენაზე წერილებსა და საჩივრის დოკუმენტებს.

ბიძაჩემს ყავდა ერთი ვაჟი და ორი ასული. ვაჟი, მთარი — დაიღუპა ჩრდ. პავკასიაში 1943 წელს, დიდ სამამულო ომში.

მედაჩემი იყო სოფ. პირველი პოდორიდან, ბიტო კიზირიას ასული — მარიაში. მისი ძმა იონა საკმაოდ ცნობილი სოციალ-დემოკრატი იყო. მუშაობდა ფოთის პორტში მონაგარიმედ. გადაასახლეს ოდესაში. მერე არალეგალურად ცხოვრობდა თბილისში, სადაც რევოლუციის დასაწყისს შექმნა ოჯახი.

როდესაც მე დედა მომიკვდა, 1916 წელს, დედის მხრით ბებიამ წამომიყვანა თბილისში. ბაბაჩემის, იონას, ოჯახში ვცხოვრობდით კარგა ხანს...

ჩემს მშობლებს ყავდათ 4 შვილი: ყველაზე უფროსი ვიყავი მე — პაატა, ბლექსანდრა, ლიუბა და შურა — სამი ასული. პატარაობისას სოფელში უფრო ბატასა და ბაძუს მეძახდნენ, ხოლო ფოთში, ბიძია იონას (დედის ძმის) სახლში, ბებია და სხვებიც ძუკუსაც მეძახდნენ.

სწავლა დავიწყე პოდლორის ერთკლასიან სასწავლებელში 1911 წ(?). როგორც მამაჩემისგან გამიგონია, გვიან მოვეუნათლივართ. უცდიდნენ მამაჩემის მეგობარს, ჩვენი სოფლის ყოფილ მასწავლებელს – ბლშიბაიას, რომელიც ამ დროს სამუშაოდ სოხუმში გადასულა... რაკი ჩამოსვლა გაჭიანურდა, მოვეუნათლივართ 15 სექტემბერს, როდესაც ჩვენთან ჩამოსულა მიედორე ზოშტარია, რომელიც თურმე ამ დროს ბაქოში მუშაობდა – ყოფილა ტრამვაის ვატმანი. მერე მისი ერთ-ერთი სტუმრობის დროს, როდესაც უკვე სკოლაში ვსწავლობდი, მას ჩემთვის საჩუქრად ჩამოუტანია ვერცხლის საბავშვო დანა-ჩანგალი ზ კოვზი ზ პატარა საინი. პირველი სამი ახლაცა მაქვს ზ მივლინებების დროს თან დამაქვს, ხოლო ვერცხლის საინი 30-ოდე წლის წინ ბორჯომში, სასტუმროში ყოფნისას დამეკარგა – მომპარეს.

სოფ. პოდლორის ერთკლასიანი სასწავლებლის მასწავლებლები იყვნენ დავით პორძაძე ზ ამავე სოფლის მღვდელი დ. ფირცხალავა. ორივენი მამის მეგობრები იყვნენ ზ ჩვენს ოჯახში ხშირად ყოფილან. დ. პორძაძე ბოლოს დომენტი ფირცხალავას სიძე შეიქმნა – მისი ასული შეირთო. პირველი მს. ომის პირველსავე წელს მისი ოჯახი ჩვენი სოფლიდან წავიდა.

სკოლაში შესვლამდე წერა-კითხვა საკმაოდ კარგად ვიცოდი. დედა მასწავლიდა. იგი ხშირად მიკითხავდა სხვადასხვა წიგნს, განსაკუთრებით ლექსებს, რომელთა შორის, თუ არ ვცდები, უმეტესობა ხალხური იყო. დედას ქონდა საკმაოდ მოზრდილი ალბომი, სადაც ძლიერ სუფთა ხელით იყო ჩანერილი ლექსები, რომელთაც იგი ყველაზე უფრო ხშირად მიკითხავდა.

ზოგიერთი ეს ლექსი ახლაც კი მახსოვს. დედა ხშირად მღეროდა ამ ლექსებს, როგორც მართო, ისე სხვებთან ერთად. მე მგონია, იმ ალბომში მისი საკუთარი ლექსებიც იყო. ისე უყვარდა მას მათი კითხვა ზ ისე მოწონებით ზ სასოებით ინახავდა ზ უვლიდა ამ ალბომს, – რომელსაც მხოლოდ ხელების დაბანის შემდეგ გადმოიღებდა ზ

გადამიშლიდა... მე თვითონ მინახავს, როგორ იწერდა იგი ალბომში, მაგალითად, ს.მუგუნავას „მამარიანიდან“ ნაწყვეტებს... ზ სხვა ლექსებს, კერძოდ, ბკაკი წერეთლისას ზ სხვ.

მს სულ ახლა, რამდენიმე წლის წინათ იყო... ჩემზე მეტის-მეტად გადაკიდებულ ადამიანთა ერთი ჯგუფი, მოკვლით მემუქრებოდნენ. მე მათ ვუთხარი, რომ ჩემი დაშინება სიკვდილით შეუძლებელია, თუნდაც მხოლოდ იმიტომ, რომ მკვდარი ვარ დაბადებული ზ სიკვდილი ზ მისი შიში, ამგვარად, უკვე გამოვლილი მაქვს-მეთქი...

მართლაც მამისაგან, უკვე დიდსაც, არაერთხელ გამიგონია... ჩემს დედას პირველი შვილი დაბადების პირველსავე დღეებში მოკვდომია...

როდესაც დედა, ჩემზე ორსული, სამშობიაროდ ემზადებოდა, ვიდაც ცნობილი ბებიქალი მოუყვანიათ... ღაგბადებულვარ, მაგრამ საამქვეყნო ფერი არ მქონია... ბებიქალი ეცადა, ყოველივე იღონა, მაგრამ ჩემი მოსულიერება ვერ შესძლო... მაშინ ჩემი ბებია, მამის დედა, მოვარდნილა, ბავშვი მისთვის ხელიდან გამოუგლეჯია ზ ერთი ცემა-ტყეპით აივანზე გაუყვანია. მერე პირში მუნდშტუკით სული ჩაუბერია და... სასონარკვეთილს წყლით სავსე სპილენძის დიდ ტაშტში გაუცურებია... ზ მაშინდა თურმე მოესმათ ჩემი კნავილი... მაცოცხლდა, ცოცხალია, აბა უშველეთო... ზ სხვ., დაუნყიათ ყვირილი... მაცოცხლება მით უფრო აუცილებლად მიაჩნდათ, რომ ვაჟი იყო ეს ბავშვი ზ ბებიას უთქვამს, ვინ იცის, იქნება აწი ბიჭი სულაც არ გაუჩნდესო!

მზოში ხმა გავარდა —... ვაჟია ზ ცოცხალიათ. მამაჩემი, რომელიც ამ კივილისა ზ განამაწიის დროს ბად-ბოსტანში გასულა, თურმე გამოქანდა ზ თოფს ეცა — ...ბახ! გავარდა ერთი, მეორე... მერე თოფი ძმისშვილს მისცა, რამდენიც გინდოდეს, გატენე ზ ისროლეო...

ბსე რომ, სიკვდილის შიში უკვე დაბადების ჟამსვე მქონდა მართლაც გამოვლილი... ოსიც კია, ჩემს მშობლებს მეტი ვაჟი არ ჰყოლიათ... ბებიას დამსახურებაც დიდი იყო ზ მამაჩემი

ამას ხშირად იგონებდა ღ მისი დედის სულს იფიცავდა, როგორც კალაუგალი მოვალე.

09.02.80

ბესარიონ ბუგუშვილის ოჯახი საშუალო შეძლების გლეხის ოჯახი იყო. მისი წინაპრები ოდესლაც აზნაურები ყოფილან ღ კიდევ უფრო ადრე თავადებიც - ბოშუების გვარისა. მაგრამ, როგორც მამისა ღ მისი ბიძაშვილებისაგან გამიგონია, კიდევ უფრო შორეული წინაპრები ზღვის მეკობრეებიც ყოფილან, რიონის შესართავებთან ღ მის მიდამოებში დიდი ნაგები ჰყოლიათ (ვითომ ხომალდებიც) ღ თურქ ღ ბერძენ ვაჭრებს ძარცვავდნენ, რისთვისაც მათ შემოსწყრომია ღადიანი, რომელსაც წაურთმევია მამულები ღ ფეოდალური წოდებაც. ამის შემდეგ ისინი რიონს გადმა, ბურიისაკენ გადასახლებულან, თუ გაქცეულან ღ ახლაც იქ სახლობს ბუგუშვილების სამიოდე კომლი. წინათ, ჩემი ბავშვობის დროსაც კი, 7-8 კომლი იყო.

ჩემი ბავშვობის დროს ს.პოდორი საერთოდ საკმაოდ ძლიერი სოფელი იყო. სოფლელებს ბნჯელში ღ საერთოდ რიონის ჭალებში ეჭირათ ნაყოფიერი მიწები, სადაც სიმინდი, ლობიო, ვენახი, ხეხილი კარგად ხარობდა. საბალახოებიც ჭონდათ, განსაკუთრებით [ფ.12] რიონის სანაპიროებსა ღ ანჯელში ღ როგორც მსხვილი რქიანი პირუტყვი - ძროხა, ხარი, კამეჩი, ცხენი, აგრეთვე თხა ღ ღორები ღ სხვადასხვა ფრინველი ბლომად ყავდათ.

სოფლის მეურნეობის პროდუქტები, განსაკუთრებით კი სიმინდი, გასაყიდად გაქონდათ - სადგ. ბბაშასა ღ ფოთში. მამის მამასა ღ პაპასაც ნაგებით თურმე სიმინდი ღ სხვა პროდუქტები გასაყიდად რიონით, ნაგებით გაჰქონდათ ფოთში, სადაც მათ ამ საქონლის რეალიზაციის საქმე აწყობილი ჭონიათ თურქ ვაჭრებთან ღ უფრო მეტად კიდევ ლაზებთან. ს.პოდორი მდ.რიონის მაგისტრალზე ოდესლაც ერთ-ერთი ცნობილი სავაჭრო პუნქტი იყო; აქ ცოტა ზემოდ,

მდ. რიონს ერთვის ცხენისწყალი, სადაც სოფ. ორპირი იყო, ნავთმისადგომი ზე მურია-იმერეთ-სამეგრელოს შორის სავაჭრო-საბაზრო ადგილიც.

მამა (ნიკოლოზი) მე არ მახსოვს. ის 92 თუ 97 წლისა მომკვდარა. დილას უბელო ცხენზე მჯდარს პირუტყვი (ძროხები ზ სხვ.) გაურეკია რიონის სანაპიროს საბალახოზე ზ უკან მობრუნებული, როდესაც თავის ეზოში უნდა შემოსულიყო, ჭიშკართან [ფ. 13] ცხენი ძაღლს დაუფეთებია ზ იგი გადავარდნილა ცხენიდან, ხერხემლის ძვალი დაზიანებია ზ მეორე დღეს გარდაცვლილა. ბებია საკმაოდ მახსოვს, არსებითად მხოლოდ ორიოდე ეპიზოდით.

დედა ახლაგაზრდა გარდაიცვალა, 1916 წელს, როდესაც მე 11 წლისა ვიყავი. სულ ბოლო ხანებამდე ჩვენს ოჯახში ინახებოდა, მგონი ახლაც არის ჩემს დასთან, შურასთან, ფოტო - გადაღებული დედის გასვენების ზ მასთან გამოთხოვების სურათი. ის მაშინ დაახლოებით 30 წლისა იქნებოდა. ჩემი სამი ზ და მე, ამგვარად ადრე დავობდით. შურა სულ პატარა იყო, ოთხი-ხუთი წლისა.

მამა მაშინ 37 წლისა იყო (დაბ. 1879 წ.) ზ ნაადრევი დაქვრივება ვაჟკაცურად აიტანა. 7 წელიწადი იგლოვა ზ როდესაც ჩვენ, ბავშვები წამოვიზარდეთ, მეორე ცოლი მხოლოდ მაშინ შეირთო, იმაზეც ძალით დაიყოლეს... მანაც მალე, მეორე წელსვე გაეყარა ზ მერე სულ ოჯახისა ზ ბავშვების მოვლას შეაღია მთელი თავისი სიცოცხლე. მამა ადრე გარდაიცვალა - 58 წლისა [ფ. 14], უკანასკნელ ხანებში თითქმის სულ მარტო ცხოვრობდა სოფელში. ჩემი დები გათხოვდნენ, მხოლოდ ლიუბა იყო იქვე სოფელში გათხოვილი ზ ის თუ მიხედავდა, დანარჩენები ყველა ქალაქში, თბილისში ვიყავით. ჩემი დებიც - ლიუბა ზ ბლექსანდრა - ადრე გარდაიცვალენ. წამდენადაც ვიცი, უფრო მეტად მუცლის მოშლის ოპერაციებს გადაყვა... ლიუბას სამი შვილი, ხოლო ბლექსანდრას - ერთი შვილი დარჩა. შურა ცოტა ხანი იყო გათხოვილი. შვილი არ ყოლია. მისი მეორე საქმრო ომში დაიღუპა ზ მერე არ

გათხოვილა. ბხლა დისშვილებსა ზ მათ შვილებს ეხმარება ზ პატრონობს.

როგორც აღვნიშნე, მამის ოჯახი საშუალო შეძლებისა, ან იქნებ ცოტა მეტიც, იყო. მას ყოველთვის ყავდა 2-3 მეწველი ძროხა, ერთი უღელი ხარი, 1-3 ცხენი (და კვიცი). მისთვის, როგორც მამასახლისისათვის, ცხენი აუცილებელი იყო. სოფლის საზოგადოების კანცელარია ს. მულეიკარში (5-6 ვერსის სიშორეზე), ხოლო მთელი თემის სოფლები: პოდორი, პეთილარი, მულეიკარი, ჭორეისუბანი, ტოლები თხუთმეტიოდე კილომეტრზე იყო გადაჭიმული - რიონის სანაპიროზე ზ ამ დისტანციაზე თითქმის ყოველდღიური მიმოსვლა, განსაკუთრებით 1914-1916 წლებში, ომის პერიოდში, მხოლოდ ცხენით შეიძლებოდა. ბმიტომ ერთი ცხენი თითქმის ყოველდღე შეკაზმული ყავდა.

მსხვილ რქიანთა საერთო რაოდენობა ათიოდე თავს შეადგენდა. ზოგჯერ ყავდა 1-2 მეწველი თხაც, ოციოდე ღორ-გოჭი, ბატები, ინდოურები ზ უფრო ბევრი ქათამი - დაახლოებით 60-70 ფრთა - ყოველთვის.

მამა ზ მისი უფროსი ძმა ოსები ერთ ოჯახად ცხოვრობდნენ, სანამ უკანასკნელი ცოლს არ შეირთავდა ზ ერთხანს მას მერეც. მიუხედავად ამისა, საოჯახო მეურნეობაში ყოველთვის იგრძნობოდა მუშახელის სიმცირე, თუმცა დედაჩემი არაჩვეულებრივი შრომისმოყვარე ადამიანი იყო. ბდრე დილიდან, გვიან დაღამებამდე ის შეუჩერებლად ტრიალებდა ზ ათას რამეს აკეთებდა.

მუშახელის ნაკლებობას ვერ ავსებდა ისიც, რომ საკმაოდ დიდხანს ჩვენთან ცხოვრობდა ზ გვეხმარებოდა ბიჭია მუგუშვილი, სოფ. მწერიდან, უსახლკარო კაცი, ძმებისაგან მოძულებული, რომელიც დიდხანს გადაკარგული იყო, ოპონიასთან ომისა ზ 1905 წ. რევოლუციების პერიოდში, როდესაც თავის სოფელში ვერ მოეწყო, ჩემს მამასთან მოვიდა ზ თავშესაფარი სთხოვა, როგორც მამასახლისსაც. ოს მალე შეიქნა ჩვენი სოფლის მეველე ზ როგორც ასეთს, მართალია, სადღაც საყანეში თავისი ფაცხა ქონდა; მაგრამ უფრო

ხშირად ჩვენს ოჯახში ცხოვრობდა ზე თუ სხვა საქმეზე არას ვიტყვი, პირუტყვს მთლიანად ის უვლიდა. ისე რომ, ხშირად ძროხებსაც წველავდა; განსაკუთრებით დედაჩემის გარდაცვალების შემდეგ.

მანაც ჩვენს ოჯახში თითქმის ყოველთვის იყო ერთი ბიჭი, უფრო ჩვენი სოფლელი ვინმე, ღარიბი ოჯახიდან ზე ან ერთი გოგო, რომლებიც საოჯახო საქმეებში იყვნენ დასაქმებულნი; ეს მით უფრო აუცილებელი ჩანდა, რომ მამას, თემის საქმეების გამო, ოჯახში სამუშაოდ დრო ძლიერ მცირე რჩებოდა. მართა ჩვენს ოჯახში გაზრდილი ბიჭი, გვარად ცოტაძე, მერე დიდი კაცი შეიქნა ზე იგი სისტემატურად მოდიოდა მამასთან მოსაკითხებით, ხოლო მამის გარდაცვალების შემდეგ – ჩემთან ობილისში ზე იმასაც ტრაბახობდა, რომ ბესარიონ ბუგუშვილის ოჯახში ვარ გაზრდილი ზე პაატას ძმად ვეკუთვნიო.

ბე ისიც უნდა ვსთქვა, რომ ოჯახში ხშირად, სხვადასხვა დროს, გვეხმარებოდნენ მამის ბიძის შვილები ზე დისშვილები, ბიძაშვილთა შვილები. ყველა ისინი, ისევე როგორც არანათესავური დამხმარე ძალები, ერთდროულად სწავლობდნენ. მამას არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დაეშვა, რომ მისი ოჯახის წევრები უსწავლელნი ყოფილიყვნენ, ხოლო ყველას, ნათესავს თუ გარეშეს, ვინც სახლში მუშაობდნენ, ის ოჯახის წევრად სთვლიდა ზე ასეთიც იყვნენ ისინი სინამდვილეში.

მუშაობა, დასვენება, გართობა, სმა-ჭამა, მთელს ოჯახის წევრებისა ერთად ზე განუყოფლად, იყო ანუ ანუბილი. პარგად მახსოვს – ერთი გოგოს ძმა დაბეჯითებით სთხოვდა ჩემს დედას, კიდევ მეტ ხანს დაეტოვებინა მისი ასული ჩვენთან: თქვენს გარდა სხვა პატრონი მას, დედით ობოლს, არა ყავსო (თურმე დედინაცვალთან ამ გოგოს ცხოვრება არ შეეძლო)... ის მართლაც ჩვენთან დარჩა გათხოვებამდე ზე საკმაო მზითევიც გაატანეს, საბან-საგებელი ზე ერთი ხბოიანი ძროხაც, თანაც სოფლის სკოლაც ქონდა უკვე დამთავრებული, ჭრა-კერვა, ქარგვაც იცოდა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ის ქალი აქტივისტი შეიქნა, სოფსაბჭოს წევრი გახდა და სადღაც ანკეტაში ჩაენერა, შინამოსამსახურედ ვიყავიო. დედა უკვე ცოცხალი არ იყო. ეს როგორღაც მამას გაუგია და სოფსაბჭოში მისულა და აქ ხალხის დასწრებით უთქვამს: დედით ობოლი იყავი, უპატრონო, ჩემმა მეუღლემ გაგზანდა, მზითევიც გაგატანეთ, ჩვენს [ფ. 19] შვილებში არ გარჩევდით და აბა მის ხსოვნას მაინც როგორ აკადრე, რომ შინამოსამსახურეობა გამოგიცხადებიაო. ის თურმე ძალიან შეწუხებულია: მითხრეს, ასე დანერე და პარტიაში უფრო ადვილად მიგიღებენო და ამიტომ დავსწერეო... იქვე აღმასკომის თავმჯდომარისთვისაც უთქვამს, ახლავე უნდა გავასწოროო. მართლაც ასე მოქცეულა და ჩაუწერია: დაობლებული რომ დავრჩი, ბუგუშვილების ოჯახში გავიზარდე, მათ მშობლობა გამიწიეს და მერე კიდევ გამათხოვესო...

ბესეთი, ასე ვთქვათ, პატრიარქალური, თუ არქაული დამოკიდებულება მაშინდელ ოჯახებში კიდევ იყო და, ცხადია, არა მხოლოდ ჩვენთან. მიუხედავად, მე კარგად მახსოვს ჩვენი სოფლის ერთ შეძლებულ ოჯახში მოჯამაგირე ბიჭები სულ კარავში, ნარიონალის გაღმა, ყავდათ და იმათ ზამთარ-ზაფხულ პირუტყვთან ერთად ჰქონდათ ბინა და საცხოვრებელი. მაგრამ ასეთი კულაკური ოჯახი ჩვენს სოფელში სულ მხოლოდ სამიოდე თუ იყო. მთელ სოფელში ოცოდე პროცენტი საშუალო, ხოლო დანარჩენი ღარიბი და უღარიბესი გლეხები იყვნენ. მახსოვს ოჯახები, სადაც ფეხსაცმელს იშვიათად ატარებდნენ და გასათხოვარ გოგონებს ტანზე შემოფუთული კაბები ეცვათ, რომ სიტიტვლეს პლივსდა ფარავდნენ

05.03.80

როდესაც ბოქაული ან მაზრის უფროსი ჩვენს თემში მოვიდოდნენ, ცხადია, მამის სტუმრები იყვნენ. ამასთან დაკავშირებით კარგად მახსოვს ერთი ეპიზოდი. მამას ხშირად, თითქმის ყოველთვის, ყავდა მდ. რიონში ჩაბმული

ზუთხი ან ღლავი მაინც. ბმასთანვე, იქვე მახლობლად ნაპირზე ანკესები იყო გადაგდებული. პვირა მაინც იშვიათად გაივლიდა, რომ ამ ანკესებს მოზრდილი თევზი არ დაეჭირათ. ღლავი, კობრი (caзан) ანდა სხვა რამე ზე არც თუ იშვიათი იყო ზუთხიც. სხვა თევზს უფრო ხშირად ჩვენთან სახლში მოიტანდნენ: ბიჭია, ან სხვა რომელიმე მეზობელი, უფრო მამის ბიძა-და ძმისშვილები. მუ დიდი იყო, დაჭრიდნენ ზე ინაწილებდნენ. მუ ზუთხი იქნებოდა, ის თვით მამასახლისის განკარგულებაში იყო ზე ასეთ ზუთხს ხშირად იქვე თოკით წყალში ჩააბამდნენ. მუ არ ცვდები, თევზი ასე მთელი კვირაც კი შეიძლებოდა ცოცხალი [ფ.21] ყოფილიყო. შენახვის (კონსერვაციის) სხვა საშუალება მაშინ სოფელში არ ქონდათ, თუ არა დამარილება.

მრთხელ ბოქაულს შუთახისიდან ჩამოსული ვიდაც მაღალი მოხელე, რუსი, წამოუყვანია აქეთკენ ბბაშიდან ზე თანაც შეპირებია, ზუთხის მწვადებით გაგვიმასპინძლებიანო... მოვიდნენ ჩვენთან,... შეუდგნენ მზადებას,... ოღონდ ზუთხი არ იყო, იმ დღეებში არ დაუჭერიათ. მე ვატყობდი - მამა ძლიერ შეწუხებული იყო ზე კაცი გაგზავნა პეთილარისკენ, მეზობელი სოფელია ისევ რიონის ნაპირას, იქნებ იქ ვინმეს აღმოაჩნდესო. იქიდანაც ხელცარიელი მოვიდნენ... სუფრას მთავარი კერძი, ზუთხის მწვადები აკლდა ზე ის-ის იყო, მაინც პურობა უნდა დაწყებულიყო, რომ შარაზე (ქუჩაზე) გამოჩნდა ბიჭია ბუგუშვილი ზე მალე ჩვენს ჭიშკარში შემოვიდა. ზურგზე თითქმის მისი სიგრძე ზუთხი ეკიდა... ყველანი წამოიმალენ, გარშემოეხვივნენ ზე დაიწყო დიდი მხიარულება - ზუთხი მოვიდა,... ზუთხი მოვიდაო!

ბიჭია, მართალია, უბრალო ზე ღარიბი კაცი იყო, მაგრამ უზომოდ თავმოყვარე... ბოქაულს მიმართა: ბატონო ბოქაულო, ზუთხი თევზია ზე როგორც სხვა თევზი, არც ის ღადის ხმელეთზე... ზუთხი კი არ მოვიდა, არამედ ბიჭია მეველე მოვიდა ზე ზუთხი მოიტანაო... რა თქმა უნდა, ბიჭიას უკმეხობა არავის [ფ.22] წყენია; არავინ ზე თვით ბოქაულიც არ იმჩნევდა, რომ რამე ეწყინა ზე დიდად ნასიამოვნები იყო:

თავის მაღალ სტუმარს შეპირებული კერძი შეეძლო მიერ-
თმია... ზუთხის დიდი ნაწილი, საღამოს რომ წავიდნენ,
ბოქაულს გაატანეს, რაც მე, ცოტა არ იყოს, მეწყინა; ხოლო
ბიჭია ძლივს მაღავდა გულისწყრომას ღე ერთი მაგრად
შეაგინა „მაგ ყეყეჲ პრისტავს“, მათ ზუთხის გემო რა იციან,
ღორის ქონი სჭამონო...

09.03.80

ჩვენს სოფელში ცხოვრობდნენ სხვადასხვა გვარისანი:
ქობულიები (ცალკე უბანიც იყო სოფლის სიღრმეში –
საქობულიო ერქვა), სიმონიები, ჩაჩავები, შელიები, ლაბარ-
ტყავები, ბუგუშვილები, ბბურჯანიები, ბუგულავეები, ღირცხა-
ლავეები, ბაბულუები, პირცხალიები.

სოფელი მდ. რიონიდან სამხრეთისაკენ მიმავალი ორი
დიდი გზის მიმართულებით იყო უმთავრესად გაადგილე-
ბული. ეს გზები რიონიდან წარითნალისაკენ, ღიჩორისაკენ,
ნიგოითის (ბურიის) მიმართულებით მიდიოდნენ. შარა-გზის
ორივე მხარეს იყო ეზოები, შიგ ჩადგმული სახლებით: ოდები
ღე სამზარეულო მიწური სახლები. ოდა, რა თქმა უნდა,
ყველას არ ქონდა – უმეტესობას მიწური სახლები ედგა.
მითქმის ყველას ეზოში ედგა ნალია (სასიმინდე) მაღალ
ბოძებზე, რათა სიმინდი არ დანესტიანებულიყო.

ზოგიერთ ეზოში ორი ნალია იდგა ღე თანაც მოზრდილები
– იმის მიხედვით, თუ ვის რამდენი სიმინდი შეეძლო მოეყ-
ვანა, რამდენი სათესი მიწა ქონდა. მარცვლეულიდან
მოყავდათ აგრეთვე ღომი ღე ჭადი, რომლითაც ამ ღროს
[ფ.24] ღომისღომი ღე ჭადისჭადი ეწოდებოდა, რამდენადაც,
ჩვეულებრივ, ალბათ უკვე დიდი ხნიდან, მე-18 ს. მაინც
ჭადსა ღე ღომსაც უკვე სიმინდის ფქვილისაგან აკეთებდნენ.
სიმინდმა ისინი ადვილად გამოდევნა, როგორც ნაკლებ
შრომატევადმა ღე მეტი მოსავლის მომცემმა კულტურამ.
ღომი ღე ჭადი თავთავიანი კულტურებია, მჭიდროდ ითესება ღე

პატარა თოხით უნდა გაითოხნოს, მინაც, ნიადაგიც მათ, როგორც საბაღბოსტნე, ისე დამუშავებული უნდა მოუმზადონ.

ჩემს ბავშვობაში მამა ყოველთვის სთესავდა ღომსა და ჭადსაც, ოღონდ ცოტა ფართობზე - 200-300 კვ. მეტრზე. ღომი და ჭადი ცალკე სათავსოში, უფრო სამზარეულოს სხვენზე ინახებოდა. ღომის საცეხვი თითქმის ყველა ოჯახში იყო, იმავე სახლის გარედ კედელზე მიდგმულ გაგრძელებულ სახურავქვეშ („ლაფარა“ - ოღონდ განიერი - 1,5-2 მეტრისა). ბქ იდგა შუაზე გადაჭრილი ქვევრივით ქვის საცეხველი - „ჩამური“, დაახლ. 70-80 სანტ. ჩაღრმავებული და ჯვარედინი, ერთი გრძელი ნაწილის თავზე ქუსლიანი, რაც ზედ ფეხებით შემდგარი ადამიანის მიერ ერთი ფეხით (უკანა ნაწილზე) დაჭერით ზეადმართულ საცეხველს, მეორე ფეხით, წინაფიცარზე, რომელზეც ქუსლი იყო მიმაგრებული, მაგრად დარტყმით, ეს ქუსლი [ფ.25, საპირისპირო გვერდზე ნახაზია] ჩამურში ჩაყრილ, სხვენზე გამშრალ-გაფიცხებულ ღომის თავთავებს ფშვნიდა... და ბოლოს მიიღებოდა დასუფთავებული ღომის მარცვალი, წვრილი, ფეტვისნაირი, რაც წყლით ირეცხებოდა და მერე ქვაბში იხარშებოდა და ცოტაოდენი სიმინდის ფქვილის მიწევით ჩაიზილებოდა. ასეთი ღომისღომი ყველთან, სულუგუნთან ან რძესთან ერთად ჩემთვის ფრიად საამო საჭმელი იყო.

ბლექის ეზოში, უმცირესობისა, იყო აგრეთვე ერთი ფრიად საჭირო ნაგებობა - ხულა. ჩვენი ხულა ფრიად მჭიდროდ, წაბლის ხის, ხელით ნათალი (იმის გაკეთების დროს ეტყობა ხერხი არ ჰქონდათ) ფიცრებისაგან იყო აშენებული.

მის წინ არც ისე განიერი (1,5 მეტრი) ბაღკონი ქონდა. შიგნით იყოფოდა ფიცრებით გადატიხრული განყოფილებების სახით: აქ ინახებოდა ცალკეულ განყოფილებებში, ან პირდაპირ შიგ ჩაყრილი, ანდა სხვა ხის ან თიხის, ანდა კიდევ ტომრის ჭურჭელში ან გოდორში ჩაყრილი: ლობიო (ოთხ-ხუთნაირი), ცერცვი, ღომი, ჭადი, სიმინდის ფქვილი, ხილის ჩირი, ჩურჩხელები, ტკბილიკვერი, თაფლი, კაკალი, თხილი და სხვ.

ზულის ორ კედელზე თაროები იყო ზე ელაგა [ფ.26] ან ქვემოთ იატაკზე მიდგმული იყო დოქები, კოკები, ბოთლები, კასრები, ნიგები ზ სხვ., რომლებშიც ინახებოდა ღვინოები (ქვევნიდან სახარჯოდ ამოღებული), არაყი, ტკბილი სასმელები, თაფლი, დამარილებული თევზი ზ ხორცი, უფრო ღირის შაში, კვერცხები, მურაბები - სხვადასხვანაირი.

ზულა შედარებით მაღალ, 1 მეტრიან ბოძებზე იყო შედგმული, დახურული იყო კრამიტით ზ მის სხვენზე კიდევ ზოგიერთი სურსათსანოვარე ინახებოდა, ხოლო ერთ გადატიხრულ დაბალ ზ ადვილად მისასვლელ კუთხეში: ბებიას წამლები - ათასგვარი კენჭები, ძვლები, ფესვები, ბალახები, რქები, ირმის რქის ნატეხიც კი, კბილები, ქვემოთ ინახებოდა: ეს ფრიად სუფთა კუთხე იყო. მავისი ასასვლელი მოკლე კიბეც ქონდა, რომელსაც თვით ბებია, როცა სურდა, მიადგამდა ზ ადიოდა. ბქვე იყო ფაიფურის, ხის, ქვისა ზ შუშის ჭურჭლები, ბოთლები, ჯამები, მათლაფები, კოლები, რომლებშიც ბებია წამლებს აკეთებდა, ინახავდა ზ აძლევდა {გასცემდა - რედ. }.

შს ექიმაშის აფთიაქი იყო. როგორც ამბობენ, ბებია მრავალ ავადმყოფობას კურნავდა, თვით ცოფსაც კი.

მახსოვს, ეზოში ურმები, რომლებითაც ცოფიანი ძაღლის დაკბენილი ავადმყოფები მოყავდათ... ზოგს სნეულების წამალს ავადმყოფის დაუნახავდაც აძლევდა - ჭირისუფალთან გასაუბრების შემდეგ.

ბებია ამასთანავე იყო კბილის ექიმიც ზ ჰქონდა ამისათვის სულ ორიოდე ინსტრუმენტი, ბასრი დანა ზ ორი თუ სამი მარწუხი (გაზი), რითაც ხშირად, მერე, პატარა ლურსმნებსაც ვიღებდით (მისი გარდაცვალების შემდეგ).

სხვათა შორის, ბებიას გარდაცვალების შემდეგ, მისი „აფთიაქიდან“ ზოგიერთ წამალს დედაჩემი ზ მამაც კი აკეთებდა ზ არიგებდა. მამა ბიძაჩემის სიკვდილის შემდეგ (რომელიც ცნობილი ფერშალი - ფელდშერი იყო) ძალიან ხშირად უღებდა კბილებს არა თუ ჩვენი, არამედ მეზობელი სოფლიდან მოსულებსაც.

ბიძაჩემი - იოსებ ბუგუშვილი, როგორც ნასწავლი სამხედრო ფერშალი ზე მერე რაიონის ფერშალი, ხშირად ედავებოდა დედამისს (ბებიას), როგორც ექიმბაშს; მაგრამ საბოლოოდ ისინი ერთმანეთს ითმენდნენ,... მაგრამ ისიც მახსოვს, რომ კონსულტაციისათვის ბიძა იოსები უფრო ხშირად მიმართავდა ბებიას (დედამისს), ვინც პირიქით... ბიძა მკურნალობისათვის, განსაკუთრებით წამლის რეცეპტს თუ გამოსწერდა, ფულს ღებულობდა, ბებია კი - ანასოდეს, მას ექიმობა „ღვთისმშობლისაგან ჰქონდა შთაგონებული ზე მისი ხელდასმით მუშაობდა“;... ბიძაჩემი ზოგჯერ ექილიკებოდა დედამისს, როგორც ექიმბაშს: „დედაჩემი მედეას მონაფეა ზე არა ღვთისმშობლისო“. ბე ორანზროვანი ოხუნჯობა იყო. პოლხეთის მეფის ასული მედეა ექიმი ზე წამლების მკეთებელიც იყო,... მაგრამ ამ ცნობილმა მკურნალმა, ერთი რომელიდაც გადმოცემით, საკუთარი შვილებიც დახოცა ვითომ... (თურმე, მომტაცებელი ქმრისაგან რომ ყავდა, საბერძნეთში).

ის „დღიურში“ უნდა ჩამენერა, შემეშალა.

07.04.80

ჩვენი სოფლის - პოდორის - სკოლას ეწოდებოდა: „მანათლების სამინისტროს მრთვლასიანი სასწავლებელი“. იგი სამი განყოფილებისაგან შედგებოდა ზე აქ სულ ორი მასწავლებელი იყო. ბმ სკოლის დამთავრების შემდეგ ბბაშის ორკლასიან სასწავლებელში შემოყვანეს 1914 თუ 1915 წელს. იქვე ვცხოვრობდი ს.პაპანაში ზურაბ ცომაიას ოჯახში. ბე კიდევ ერთი ჩვენი ნათესავი ბავშვი, ჩემსავით მონაფე ცხოვრობდა. ზ.ცომაიას ეზოში ერთი სამთვალისანი ოდა ზე ერთი მიწური სახლი ზე კიდევ 1 პატარა ნალია იდგა. მისი მთელი სახნავ-სათესიც მისი კარმიდამო იყო ზე აქ მოყვანილი სიმინდი, ლობიო, ხეხილი ზე სხვ. მის ოჯახს ინახავდა. ჭავდათ 1 მეწველი ძროხა ზე ცალუდელა ხარიც.

მისი ერთადერთი ასული გათხოვილი იყო ზე სახლში მარტო მოხუცი ცოლ-ქმარი ცხოვრობდა. მამაჩემი მათ

გარდა ფულისა (ბინისათვის), აძლევდა აგრეთვე სიმინდის ფქვილს, [ფ.31] ყველს, ლობიოს, ქათამს, შამხს და სხვ., რაც კი საჭირო იყო ჩემთვის საჭმელად. მღვდელში სამჯერ ცხვებოდა ჭადი, ხანაც აკეთებდნენ ღომს და ჩვენ მიერ მიტანილი საჭამადით გვიმასპინძლებოდნენ ორივე მონაფეს. საჭმელს, როგორც წესი, სამზარეულოში ვჭამდით და აქ პატარა ტაბაკს, ჩვეულებრივ, ოთხი სული მივუსხდებოდით. საჭმელს ოჯახის უფროსი გვინაწილებდა. ჩვენს წინ ალაგებდა ის ჩვენს კერძს და ბოლოს, უფრო ხშირად, სუფრაზე ნამცეცებიც კი არ წეებოდა. მხოლოდ წყალი იყო სურვილისამებრ განუსაზღვრელი რაოდენობით დასალევი და ამისათვის სუფრის გვერდით, მინაზე მოზრდილ დოქში ყოველთვის საკმარისი წყალი მოიპოვებოდა. 1-2 საინი, დანა და ჭიქა ჩვენივე გვექონდა და მას ჩვენვე გავრეცხავდით ჭასთან დადგმულ ჯირსკასა და წოფზე.

ბქ ცხოვრება ერთფეროვანი იყო. მღვდელს სკოლაში დროზე წასვლა. იქ მეცადინეობის შემდეგ პირდაპირ სახლში დაბრუნება... შარასკევობით ბაშაში ბაზრობა იმართებოდა და მე მიყვარდა სკოლიდან სახლში მომავალს ბაზარში გავლა. უამთრობით კვირაში ერთხელ მაინც აქ შემეძლო მეყიდა ხილი: ვაშლი, მსხალი, თხილი, კაკალი, ხურმა და სხვ., რასაც, უფრო ხშირად, სახლში მისვლამდე გზაშივე შევჭამდი ხოლმე. თუ ბაზარში ვინმე ჩვენს სოფელს გავავეყრებოდი, შემავგვიანდებოდა. იგი მომიყვებოდა [ფ.32] სოფლისა და ჩემი ოჯახის ამბებს.

ჩემი მასპინძლის მოვალეობა იყო: არ დამკლებოდა სასმელ-საჭმელი და მქონოდა თბილი ლოგინი. მრთ დიდ ოთახში ვინექით მე, მეორე მონაფე და ოჯახის უფროსი. მგით დიასახლისი და მათი შვილიშვილი, მოზრდილი გოგონა, მეორე ოთახში წვებოდნენ. უამთრობით გათბობით მხოლოდ ჩვენი ოთახი თბებოდა. ბქ იდგა თუნუქის („ქესტის ფეჩი“).

თუ როგორ ვსწავლობდით, ეს საკითხი მასპინძელს საერთოდ არ ეხებოდა. ის არასოდეს გვეტყოდა: დაჯექით,

იმეცადინეთ, წიგნი წაიკითხეთო. თვითონ საერთოდაც არ იცოდა წერა-კითხვა ზე ამისათვის არც დარდობდა.

მითქმის ყოველ შაბათს მეცადინეობის შემდეგ, თუ ძალიან ცუდი დარი არ იყო, მივდიოდი სოფელში. მს გზა დაახლოებით 6-7 კილომეტრს უდრიდა ზე არ მახსოვს, ოდესმე დამზარებოდა მისი გავლა. სახლში, ცხადია, ყოველთვის მიმიხაროდა, განსაკუთრებით სანამ დედა ცოცხალი იყო.

ბაბაშაში სწავლის დროს, 1915 წ., ერთხელ ძლიერ ავად გავხდი მუცლის ტიფით. თურმე სასიკვდილოდ ვიყავი გამზადებული. მამას ერთი ექიმი მოუყვანია სენაკიდან (სამაზრო ცენტრი იყო). მას უთქვამს, ძნელი გადასარჩენია, მაგრამ იქნებ ვუშველოთო. მამას უთხოვია, რომ ის ჩვენთან სახლში დარჩენილიყო, სანამ არ მომარჩენდა... ზე მიუყვანია ქალთასთან. შჩვენებია შიგ პირუტყვი - ორი ხარი, სამი მენველი ძროხა, ხბოები,... კიდევ ცხენებიც ზე უთქვამს, ფული არა მაქვს ზე ამ პირუტყვიდან, რამდენსაც მოითხოვ, მოგცემ, ან გავყიდი ზე ფულად მოგართმევო. მას ორი მენველი ძროხა უთხოვია... ზე მართლაც, სანამ ფეხზე არ დამაყენა, არ წასულა. მხოლოდ წამლების მოსატანად მიდიოდა ზე ისევ ბრუნდებოდა... ბოლოს, მხოლოდ ერთი ხბოიანი ძროხა წაუყვანია ზე რამდენიც ურემზე დაეტეოდა, ხორაგეულობა: სიმინდი, ღომი, დაკლული ღორი, ღვინო, ჩურჩხელები, ყველი, ქათმები ზე სხვ.

1916 წელს ბაბაშაში გაიხსნა 4 კლასიანი საქალაქო სასწავლებელი, სადაც, ცხადია, მამამ მაშინვე გადამიყვანა. ბქ დავყავი 1-2 წელიწადი. ზოლო მერე ფოთში წამიყვანეს, სადაც ჩემი დეიდა ცხოვრობდა თავისი ოჯახით - ეს იყო ღიანოზ ლასარეიშვილის ოჯახი. იგი სამიოდე წლის [ფ.32] წინათ გადასახლდა ფოთში წოსირიდან (ტყვირიდან) ზე ფოთის პორტში მუშაობდა მტვირთავ მუშად. მე, ობოლს, აქ დეიდა, თავის ბავშვებთან ერთად, ცხადია, უკეთ მომივლიდა, ვინემ ეს შეიძლებოდა ბაბაშაში - უცხო ხალხის ოჯახში. თანაც ფოთში სწავლების უფრო მაღალი დონე იყო ზე მამას

უმთავრეს საბუთად, თუ რატომ გადამიყვანა ფოთში - სწორედ ეს მიაჩნდა.

5-6.08.80.

ბორჯომი - „ლიკანი“

ქ. ფოთში თავდაპირველად ექვსკლასიან საქალაქო სასწავლებელში დავდიოდი. მერე 1917 წლიდან უკვე ფოთის გიმნაზიაში გადამიყვანეს. ფოთის გიმნაზია ცნობილი იყო თავისი მასწავლებლებით. ბქ მუშაობდა შემდეგში ცნობილი მეცნიერი სერგო დანელია, მიხეილ პინწურაშვილი (მწერლობაში - იასამანი), ბესარიონ წიფურია და სხვ. ბქ კარგად იყო დაყენებული ბერძნული და ლათინური ენებისა და ლიტერატურის სწავლება, აგრეთვე ფრანგული ენისა.

ფოთში პირველად ვიგრძენი, რომ მე ბავშვობა უკვე გავათავვე, თუმცა ჯერ კიდევ 13-14 წლისა ვიყავი. ბქ 1918 წ. ოდესიდან და რუსეთის სხვა ქალაქებიდან ბლომად ჩამოვიდა, დროებით, ევროპისაკენ მიმავალი რუსეთის ოფიცრობა და საერთოდ ბურჟუაზია-ანარქოკრატია. მრთხანობით ფოთი გაივსო წითლებისაგან გამოქცეული ემიგრაციით... ფოთის ბაზარზე კი იყიდებოდა ამ ოჯახების მრავალგვარი ნივთები, კერძოდ, გენერლებისა და სხვ. ჩინ-ორდენ-მედლები, კოსტიუმები, ჩექმები, ხმლები, პისტოლეტები, ძვირფასი ტანისამოსი, მოსასხამი, ჯამ-ჭურჭელი, ოქროვერცხლის სამკაულები და სხვ. მრავალი.

დავდიოდი ამ ჭრელ ბაზარზე, სადაც ხსენებულ ნივთებთან ერთად იყიდებოდა ხილი და სასმელ-საჭმელი, საერთოდ ადგილობრივი სოფლის მეურნეობის პროდუქტები და სხვ. მახსოვს ერთმა ჩვენი სკოლის მოწაფის ძმამ სოფლიდან მოტანილი ჭაჭის ანაყსა და ჩურჩხელაზე გაცვლით შეიძინა გენერლის მთელი მუნდირი,... რასაც ჩვენ მერე მის ბინაში ვიზომებდით და გამოჟგიმული ვიპრანჭებოდით ერთმანეთისა და სარკის წინ. ზოლო მყიდველმა, ყოფილმა ჯარისკაცმა, გვითხრა, სოფელში უნდა წავიღო, ბსკანაში, და ამ კოსტიუმში

რომელიც ორი წლის წინ უსაშველოდ მაშინებდა, ახლა სიმინდის ყანა უნდა ვთოხნო.

იმ ხანებში ფოთის ბაზარი მთელი სანახაობა იყო. ზე როგორც სკოლაში, ისე აქაც მათებდა წიგნები ზ ადამი-
ანები, რომლებიც ხშირად ტანზე იხდიდენ ზ აქვე ყიდდენ
იმას, რისი მყიდველიც გამოჩნდებოდა.

ერთი წიგნი - „ფრანგულის ოავითმასწავლებელი“,
ვიყიდე უფრო იმიტომ, რომ ასე ძვირფასად შეკაზმული წიგნი
მანამდე არსად არ მენახა. ბამყიდველმა, ეტყობოდა ფრთად
მალალი წრის მანდილოსანი იყო, იქვე მდგარ ახალგაზრდას,
ალბათ შვილს, რომელსაც ფრანგულად ელაპარაკებოდა,
გამოართვა ზ კიდევ ორი წიგნი მაჩუქა, მას მერე, როცა „ფრ.
ოვითმასწავლებლის“ ფასი მივეცი. მე არ მინდოდა წამო-
მელო, მაგრამ ძალით მომაჩეჩა ხელში...

შემდეგ დეიბამ ბაზარში არ გამიშვა - ამდენ წიგნში
ალბად მთელი შენი ფული დახარჯო... წიგნები იმ დღეს
მამაშენმა იმდენი გიყიდა, ჯერ ისინი სანახევროდ არ წაგი-
კითხიაო ზ სხვ.

ოებერვლისა ზ ოქტომბრის რევოლუცია რომ დაიწყო,
ბბაშისა ზ ფოთის ხოლებში ვიყავი ზ ჩემთვის ეს როგორც
რომანტიკული ზ თავგადასავლური მოთხრობის სახით
გამოიყურებოდა... ოს ხდებოდა, რაც ვითომ მანამდეც ხდე-
ბოდა, თუმცა სხვანაირად ზ სხვა რიგად. შესწრობოდი
მიტინგებს, სადაც სხვადასხვა პარტიის წარმომადგენლები
გამოდიოდნენ, ხოლო პოლიტიკური პარტიები სოკოსავით
ჩნდებოდნენ. მენშევიკები, ბოლშევიკები, ფედერალისტები,
პადეტები, ნაციონალ-სოციალისტები, მროვნულ დემოკრა-
ტიული პარტია ზ სხვ.

სკოლებში, შესვენების დროს, დერეფნებში გამოდიოდნენ
ორატორები, უფრო თვით სკოლის მალალი კლასის მოწა-
ფეები ზ მოგვინოდებდნენ ამა თუ იმ პარტიის მომხრეები ზ
წევრები გავმხდარიყავით...

შკვე მეხუთე კლასში ვიყავი ფოთის გიმნაზიისა, როდესაც
მალღარიით ძლიერ ავად გავხდი. მამა ჩამოვიდა. იმ დროს

ფოთში ცნობილი ექიმი იყო ტერნიკოგოროვი. მამა თურმე მას კარგად იცნობდა... საბოლოოდ დადგინდა, რომ ფილტვების დაჩრდილვა მაქვს და ფოთში შემდგომი დანჩენა ტუბერკულოზის განვითარებით იმუქნებოდა. იმავე წლის ზაფხულში ბახმაროში წამიყვანეს. ბქ მამას ქონდა ერთი პატარა ძეგური სახლი („ჯარგვალი“), სადაც საკმაო დრო მაქვს გატარებული და ორიოდ შემდგომი წელიც ვიყავი. მტყობა, აქ მოვრჩი. მაგრამ ფოთში დაბრუნება მაინც [ფ. 38] გამორიცხული იყო...

სწავლის გაგრძელების მიზნით ქუთაისში წამიყვანეს, სადაც საშუალო განათლების კურსი გავიარე. პირველად მხეიძის კურსებში ვსწავლობდი. მრთ წელიწადში ორი წლის, მეექვსე-მეშვიდე, ორი კლასის საგნები ჩავაბარე და მერე ტექნიკუმში შევედი, რომელიც 1922 წ. დავამთავრე.

ქუთაისში ჯერ გიმნაზიის მასწავლებლის — ლუქვინამის (ლუქვინამის?) სახლში, ხოლო მერე ყოფ. პოლკოვნიკ კ. ნიჟარაძის სახლში ვცხოვრობდი. ბქ კარგად მივლიდნენ. დიასახლისის მის ორ შვილიშვილსა და მე პატრონობას არ გვაკლებდა. პურმარილობა იყო და მამას თითქმის ყოველ თვეში ერთხელ ჩამოჰქონდა საკმაო სიმინდის ფქვილი, ყველი და სხვა პროდუქტები, რაც აქ ოთხ კაცს სჭირდებოდა. ბმაში ჩემი მოვლა, კვება და ბინის ქირაც შედიოდა. მე ჩემთვის მქონდა კარგი მზიანი ოთახი მეორე სართულზე — რაც მამამ თვითონ შეარჩია იმ სახლში და სურსათით, კერძოდ ჭადით ყველას მომარაგება იკისრა. ყოველი ჩამოსვლისას მამა ქუთაისში ჩემთან 3-4 დღე რჩებოდა, კონტროლისათვის. მე სიგარეტის წევას შევეჩვიე და სწორედ ამის აღკვეთა მას აუცილებელ საჭიროებად მიაჩნდა.

პარგად მახსოვს, ერთხელ პაპიროსის მწველებს მოგვისწრო და დიდი სკანდალი ატყდა. ს. მაღლაკიდან სახლის პატრონი კ. ნიჟარაძე ჩამოიყვანა. მისი ორი ვაჟი, დედა (ბავშვების ბებია) და მე ვიყავით ერთად. მამაჩემი მოითხოვდა უთუმცაო აღთქმას და პირობას, რომ სამივე ბიჭი (ჩვენ) თამბაქოს წევას მივატოვებდით. მას ძალიან ეშინოდა, რადგან

ჩემთვის, ჯანმრთელობის შენარჩუნებისათვის, ეს აუცილებლად მიაჩნდა. საბოლოოდ თავისას მიაღწია... მაშინ ათი დღე იყო ქუთაისში, ჩემს ოთახში იწვა ზ მთელი დღე გვიდარაჯებდა. წასვლისას მითხრა, რომ ხშირ-ხშირად ჩამოვალ ზ თუ თამბაქოს წევას არ მიატოვებ, თავს მოვიკლავო, რადგან შენ იგი მოგკლავს, ხოლო შენს მეტი ვაჟი არ დამჩენია ზ რაღასთვის უნდა ვიცხოვროო ზ სხვ. ზ სხვ. მართლაც, მივატოვე ზ მერე არ დამიწყო... ტხლა დარწმუნებული ვარ, რომ არ მიმეტოვებია, აქამდე ცოცხალი ვერ მოვადნევი.

ქუთაისი იმ დროს პოეტებით იყო სავსე. სკოლაშიც მონაფეები გვიკითხავდნენ თავიანთ ლექსებს. მეც დავიწყე ლექსების წერა ზ სხვებთან ერთად, როდესაც გაკვეთილებზე მასწავლებელი არ მოვიდოდა, რიგრიგობით ავდიოდით კათედრაზე, ზ იმართებოდა... ლექსების ტურნირი.

მრთხელ, ზარი უკვე დარეკილი იყო ზ მასწავლებელი არ მოვიდა, ორიოდე მონაფის შემდეგ მე გამოვედი ზ დავიწყე კითხვა, ეტყობა, ისე ვიყავი გატაცებული, რომ ვერ შევამჩნიე: თურმე მასწავლებელი მ. პელენჯერიძე შემოსულა კლასში ზ ყურს მიგდებდა. როდესაც შევჩერდი, ხმამაღლა მკითხა: ვისი ლექსი იყო. მე დავიბენი. მონაფეებმა უთხრეს, აქ ჩვენ მხოლოდ საკუთარ ლექსებს ვკითხულობთო.

იმ დღეს პელენჯერიძემ მთელი გაკვეთილი მიუძღვნა საკითხს, თუ რა არის ლექსი, ლექსთაწყობის, მეტრის, რითმის ზ სხვ. შესახებ ილაპარაკა. ზოლო ერთი თვის შემდეგ სპეციალური გაკვეთილი დანიშნა, სადაც ყველა მსურველს შეეძლო გამოსვლა ზ თავისი ლექსების წაკითხვა, რაც ძალიან მოგვეწონა.

ქუთაისში ბევრი რამ ვისწავლე, სკოლის გარეთაც. ბქ საბოლოოდ დავემშვიდობე ბავშვობას ზ მივეჩვიე დამოუკიდებელ ცხოვრებას, რაც სულ უფრო რთული ზ მრავალნახნაგოვანი [ფ. 40] ხდებოდა. მე უკვე თავს ვგრძნობდი არა თუ მხოლოდ საშუალო სასწავლებლის კურსდამთავრებულ, სიმწიფის ატესტატის პატრონ კაცად, არამედ აგრეთვე

მოქალაქედ, რომელსაც თავისი აზრი ღ პოზიცია აქვს ანა თუ საკუთარი ცხოვრების შემდგომი მიმართულებისათვის, არამედ, ამასთანავე, ქვეყნის, საზოგადოების სახელმწიფო-ებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების თაობაზე...

თბილისში გადასვლა ღ უნივერსიტეტში შესვლა რიგ სიძნელესთან იყო დაკავშირებული. 1922 წ. ბქ ბიძისა ღ დედის, იონა კიზირიასა ღ მისი დის, ბლათი ბოკუჩავას, ოჯახში ორიოდე თვე ვიყავი. სოფელში დაბრუნებულმა თან წავიდე ბ.ბელინსკის თხზ. კრებული ოთხ ტომად, რომელსაც მთელი ზაფხული განუწყვეტლივ ვკითხულობდი, ვსწავლობდი, ამონაწერებს ვაკეთებდი ღ რომელიც ჩემი გზამკვლევი გახდა საერთოდ ლიტერატურისა ღ კერძოდ მხატვრული ლიტერატურის დარგში... მგრძნობდი, რომ ამ წიგნმა ამამაღლა ტოლ-სწორთა წარმოდგენაშიც,... მათზე მეტი ღ ბევრი ვიცოდი...

ბხლა ისევ უკან უნდა დავბრუნდე ღ სანამ თბილისში სწავლისა ღ ცხოვრების ამბებს შევცებოდე, მინდა ისევ სოფლისა ღ ჩემი ოჯახის შესახებ მოვყვე.

13.8.80

ბორჯომი — „ლიკანი“

საერთოდ ბბაშაში ვსწავლობდი, ჳოთსა თუ ქუთაისში — ზაფხულსა ღ საერთოდ არდადეგებს სოფელში ვატარებდი.

ჩემი ბავშვობის წლებში (1912-1920) ს.კოდორში ჩვენს მეზობლად, ერთ შარაგზაზე, რიონის სანაპიროდან რომ სოფლის ცენტრისა ღ მერე ბურიისაკენ მიდიოდა, ცხოვრობდნენ: რიონის მხარეს — მამის ბიძაშვილების წაშურნი, ტარიელ ღ პეპუ ბუგუშვილების (ძმების) ოჯახი. მერე პეტრე მსაკიას ოჯახი, ის ხსენებული ბუგუშვილების დის ქმარი იყო, ზედსიძედ მოსული. მერე პაჭარავეების ღ ბოლოს კიდევ ქობულიას კარმიდამო იყო. ბმ გზის მეორე მხარეს ცხოვრობდნენ შელიები, სიმონიები ღ პაჭარავეები.

სოფლის ცენტრისაკენ მიმავალი გზის გასწვრივ ცენტრამდე იყო შელიების, ბბურჯანიების, ბზიავეების, მუგულაგების, სისკამიების, ჩაჩაგების, შელიების კარმიდამოები...

ბმ ოჯახთა უმრავლესობა ღარიბი იყო, სულ სამიოდეს ედგა ოდა. ღანარჩენები მიწურ სახლებში ცხოვრობდნენ. მრთ-ერთი ასეთი იყო ჰ.მსაკიას ოჯახი. მას ოთხი ასული ჰყავდა, ოთხივე გასათხოვარი. მათი მიწური სახლი ორ ოთახიანი იყო. მრთში, პატარაში, შუაცეცხლი იყო, იგივე იყო სასადილოც ზ ცოლ-ქმრის საწოლი. მეორე, უფრო დიდში, ებინა ოთხსავე ქალიშვილს. ბქ ფრიად დიდი სისუფთავე სუფევდა. ლოგინზე გაქათქათებული საბნები ზ ბალიშები, სულ მოქარგულები ზ ბორდიურებით შემკულები იყო. შუაში მაგიდა ზ მერე რამდენიმე უბრალო სკამი იდგა. სტუმრებს აქ ღებულობდნენ. პედელზე ჩონგური ზ გიტარა ეკიდა. ოთხივე ზ უკრავდა ზ მღეროდა. მცვათ საკმაოდ კარგად ზ მოხდენილად,... სუფთად, გაკრიალებულად.

ჰეტრე დღე ზ ღამეს ასწორებდა მუშაობით. ყანიდან გვიან საღამოს ბრუნდებოდა. ქალიშვილებს, ეზოს პანანინა ბალ-ბოსტანს გარდა, სხვაგან, ყანებში სამუშაოდ არ უშვებდა. მსირცხვილებოდათ სათოხარში გოგოების გაყვანა ზ უმზითვობისა ზ სხვ. მიზეზის გამო მათი გათხოვებაც, თუმცა ლამაზები ზ კარგები იყვნენ, ვერ ხერხდებოდა. შფროსი ვითომ სოფლის მასწავლებელს უნდა შეერთო, მაგრამ, რამდენადაც ვიცო, მან მზითევი იცოტავა. ბმ ოჯახს სულ ორი ძროხა ზ უღელი ხარი ყავდა. შმეტესად იჯარით აღებულ მიწას ამუშავებდა ზ მთელი მოსავლის მესამედი მიწის პატრონს მიქონდა. ქალები კი სულ ასაკში შედიოდნენ. მძიმე მდგომარეობა იყო,... უფროს ასულს ჭლექი შეეყარა. ყველაზე უმცროსი, მარია, დედაჩემის მონათლული იყო ზ ჩვენთან წამოიყვანეს - თავის ოჯახს მოარიდეს. მაგრამ ეს არ იყო საკმაო დახმარება... ტუბრკულოზში მერე მეორესაც დაემართა... ზ ასე ნელ-ნელა ეს ოჯახი სულ გაქრა, ამოწყდა. მხოლოდ მარია გათხოვდა სხვა სოფელში ზ შექმნა ოჯახი.

1930-იანი წლების შუაში სოფელში რომ ვიყავი, მათ ეზოში ის ერთადერთი სახლიც სახურავჩაქცეული იყო და სრული უპატრონობა სუფევდა იმ კარმიდამოში. 6 სული-საგან შემდგარი ოჯახიდან არაფერი დარჩენილა. წინა წლებში მარხას მოუკითხია, ჩვენსას მოსულა და მისი მშობლების ნასახლარიდან, სამახსოვროდ, ერთი ძველი თოხი წაუღია. სხვა ლითონისა და თიხის იარაღ-ჭურჭლეულიდან არაფერი არ უპოვნია. მთელი კარმიდამოს ხისგან ნაკეთები ნივთები ან დამპალი და ან განადგურებული ყოფილა... და ყოველივე გამქრალა.

„...ჩვენს ნასახლარზეც ოდესმე ბაღახი აბიბინდება...“ ოჯახში არ ქონიათ არც ერთი ვერცხლისა ან ოქროს ნივთი. სპილენძის ტასტი ქონდათო, მაგრამ დაკარგულა.

ჭუთაისში ჩემზე ადრე ჩვენი სოფლიდან იყო მხოლოდ ორი მოწაფე. მართი მღვდლის ვაჟი და მეორე შემღებული ოჯახის ვაჟი. ისინი 4-5 წლით ჩემზე უფროსები იყვნენ და ფრიად ცნობილი მოქეიფე და დარდიმანდი ბიჭები. როდესაც სოფელში ჩამოდიოდნენ, სულ ქეიფსა და ღროისტარებაში იყვნენ, მერე გვარდიის ოფიცრები გახდნენ...

მამას არ უნდოდა, რომ მე მათ წრეში ვყოფილიყავი და ამას ასაკობრივი განსხვავებაც ხელს უწყობდა. მაღე ჩემს კვალზე, მამაჩემის ხელშეწყობით, ორი ჩემი ტოლი ყმაწვილი ჩამოვიდა ქუთაისში სასწავლებლად. ისინი კარგად სწავლობდნენ, მაგრამ რევოლუციებით და სხვა მიზეზით გაძნელებულმა ვითარებამ ჩამოაშორა სკოლას. ისე მოხდა, რომ ყველა ამათგან მხოლოდ მე შევძელი უნივერსიტეტის დამთავრება... – და ამ მხრივ პირველი ვიყავი მთელ სოფელში...

ჭუთაისში ახალი ჩასული ვიყავი. პ.ნიჟარაძის ოჯახში ვიყავი სრული პანსიონატის პირობებში. მით პ.ნიჟარაძე ს.მაღლაკში ცხოვრობდა, ხოლო მისი ორი ვაჟი, პალოდია და შალვა, ჭუთაისში, სწორედ [ფ.45] იმ სახლში, სადაც მე ვიყავი მათი ბებიის მეთვალყურეობით. მს ბებია გვიკეთებდა საჭმელს, გვირეცხავდა საცვლებს და სხვ. პალოდია უფროსი იყო, შალვა ჩემი ტოლი. ორივე ყოფილ სათავადაზნაურო

გიმნაზიაში სწავლობდნენ. მალოდია უკვე ცნობილი იყო, როგორც დარდიმანდი, მოქეიფე და „დამრტყმელი“ ბიჭი.

მართხელ სკოლაში ჩხუბი მომივიდა ერთ მოწაფესთან. რომ მე პირველ რიგში ვჯდებოდი და პარტაზე ვითომ მის ადგილს ვიკავებდი. მართხელ დამემუქრა: იმ ადგილზე არ დაჯდე, თორემ გცემო. მე მეორე დღეს მაინც იმ ადგილზე დამინახა. მომვარდა, მაგრამ ამ დროს მასწავლებელი შემოვიდა და მომეშვა.

შესვენებაზე, სკოლის ეზოში, რიონის ნაპირას, დიდი ჭადრების ქვეშ ვიდექი. მომვარდა ვილაც, მეორე კიდევ მოეხმარა და მომერიენ, მცემეს... სახლში ხალათშემოხეული დავბრუნდი. შალვამ გამომკითხა და ყველაფერი ვუთხარი. მეორე დღეს შალვამ სკოლაში მომაკითხა. ის ბიჭები მაჩვენებო. მე უარი ვუთხარი. ბრ დამიჯერა: შენ ჩვენი სტუმარი ხარ და შენი ცემა ჩვენი ცემაც არისო. მალოდია აქაა, ქუჩაში [ფ.46] სეირნობს, ახლა სადაცაა გაკვეთილები გათავდება და გარეთ რომ გამოვლენ, ჩვენ ვუჩვენებთო... ბმ ლაპარაკში რომ ვიყავით, ის ბიჭები თვითონ მოვიდნენ ჩემთან და დამემუქრნენ: დღეს ამ მეორე ხალათსაც შემოგახევთო... ბმგვარად, შალვამ გაიგო, თუ ვინ იყვნენ... ბარეთ ვართ ქუჩაზე, სკოლას საკმაოდ დავშორდით. ბმ დროს მოვარდა მალოდია და შეგვაჩერა... მალე ის ბიჭები წინ დამიყვნა და იმათ უთხრა: აბა შემოახიეთ ახლა ხალათითო. ორივე მეცენ... და ახლა არც იყვნენ საამისო გუნებაზე. მალოდიათ ერთს საყელოზე წაავლო ხელი და განზე გააჩერა: თითო-თითოდ მიდით, ორი ერთის წინააღმდეგ სად გაგონილაო. რაკი ხელში ერთი შემრჩა, მე ის იმწამსვე მოვიგდე ქვეშ და ვცემე. მალოდიათ მისთვის ხალათის შემოხევა მოითხოვა. მე როგორღაც ეს ვერ გავაკეთე. თვითონ მივარდა, ეცა და ხალათი მთელ ტანზე შემოახია. ბმასობაში მეორე გაიქცა. იმას შალვა დაენია და ნააქცია. მალოდიათ მითხრა, მიდი და რამდენიც გინდა, ცემეო. მართი-ორი მაგრად ვუთაქე, მაგრამ ამასობაში ხალხი მოგროვდა და ჩვენც დავიშალეთ...

რამდენიმე დღის შემდეგ პალოდია სკოლის ეზოში ვნახე. 0ქ მოთამაშე ბავშვებს გამოუცხადა: პაატა ჩვენი, ნიჟარაძეების, სტუმარია და ყველამ იცოდეთ და არა დაუშაოთ რა, თორემ ჩემთან გექნებათ საქმეო... და უთხრა, თუ როგორ გავუსწორდით წინა დღეებში იმ ბავშვებს...

ყოველ შაბათ საღამოს სამივე ბიჭი მაღლაკში მივდიოდით პალოდიას და შალვას მშობლებთან. პონია ნიჟარაძე თავმოყვარე კაცი იყო. უაფხულ-შემოდგომაზე კვირა დღეს მის ოჯახში სადილი, თუ მზიანი დღე იყო, ეზოში, კაკლის ხის ქვეშ, თუ არა და სახლის ფართო ბალკონზე იმართებოდა... და იყო გრძელი სადღეგრძელოები, სიმღერა, ცეკვა.

პონიას უყვარდა, როდესაც ჩვენი ეტლი მის ჭიშკრის წინ გაჩერდებოდა. დაგვინახავდა თუ არა, ერთ ხმაურს ატეხდა: ბიჭები მოვიდნენ, ეტლით მოვიდნენ, კარები გაუღეთ, ეზოში შემოუშვით, მეეტლეს ღვინო ასვითო და სხვ...

30.10.81

მხოლოდ დღეს, ღამის 1 საათზე, ისიც წყნეთში, ვკიდეხელს ჩემს მოგონებებს და მინდა გავაგრძელო...

...მართლაც საეტლო ფული არ გვქონდა და დილიუანსს გამოვყვეით. ის ცოტა ზემოთ ჩერდებოდა და ნიჟარაძეების სახლში მოვედით... როგორ, ფეხით მოხვედით? – გაიკვირვა პონიამ. პალოდიამ უთხრა, დილიუანსს გამოვყვეითო! როგორ, ნუთუ? – სამ გაუკაცს ფაეტონის ფული არ გაგაჩნდათ,... მეორეჯერ არ დავინახო,... ბებიასათვის გეთქვათ და ის მოგცემდათ, თქვე გლახაკებო!

და დაიწყო ქოთქოთი, ხუმრობა, აბა ჩქარა, სუფრა გაშალეთ!... ღვინო შავი გიჩვენიათ თუ თეთრი?! შემწვარი გოჭი შეათბეთ, ჭადები მიაფიცხეთ, ხაჭაპურები გააცხელეთ და სხვ. – ყვირის ბალკონიდან... უნდა, რომ მეზობლებმა გაიგონონ, განსაკუთრებით უნდა დაახარბოს მის ძმას, ღათა ნიჟარაძეს – უახლოეს მეზობელს.

ეს დავითი (დათა) მდიდარი იყო და პონიას სულ იმის ქონების დარღები აწუხებდა: რად უნდა, რაში უნდა მოიხმაროს; შვილებს მაგი არ ასწავლის და ამაში ფულები არ ეხარჯება, საფლავშიღა შეუძლია ჩაიტანოსო... და ზედვე ისევ ხმამაღლა მიაყოლებდა, იძახდა: გაზეთები ხომ ჩამოიტანეთ, რა ახალი წიგნები გიყიდიათ, ბიჭებო, აბა მაჩვენეთ, წამიკითხეთო და სხვ.

წამდვილად, ღარიბული სუფრა გაიშლებოდა. სადღა იყო გოჭი, ან ხატაპურები! ის კი უნდა ითქვას, უღვინოდ კონია სადილს არ მიირთმევდა და ის ღვინო, როგორც გინდ შელანძღული არ ყოფილიყო, ნახევრად ძმარიც კი,... იძახოდა — ჰოხ! რა ღვინოა, ღვინო კი არა ზიარებაა, წამდვილი ზიარებაა! ბოლოს სუფრაზე გოჭისა და ხატაპურის ორიოდ ნაჭერს შემოდგამდნენ და — გვეყოფა, მეტი ჭამა არ შეგვიძლიანო!

ოსეც ხდებოდა. სხვა დროს სოფელში ქუთაისიდან ფეხითაც ჩავიდოდით და ზედ სოფლის თავზე, მოსახვევში მეეტლეს ერთ აბაზს მივცემდით, რომ ეტლი ერთი გაერეკა და ზედ ნიჟარაძეების ჭიშკართან მიეგდო — ვითომ რაო და [ფ. 50] ქუთაისიდან ეტლით ჩამოვედით და რომ პონიას თავისი ტრაბახი არ მოეშალა!

1922 წლის მაისია, მე ტექნიკუმს ვამთავრებ... ივნისს საბოლოო გამოცდები მიდის... სკოლის ეზოში მონაფეები ირევიან — გოგონები,... ბიჭები. საღამოვდება. დიდი ნაწილი მივდივართ ბაღში... ბაზაზე ლაპარაკია, თუ ვინ როგორ ჩააბარა გამოცდები, თუ ვინ როგორი კარგი იყო გამოცდებზე, თუ ვინ სირცხვილი ნახა გამოცდებზე, თუ ვინ გაგონდა გამოცდებზე და ა. შ...

და დაახლოებით იქ, სადაც ახლა ბკაკის ძეგლია, ათიოდე კაცს ერთბაშად სამხედროების ალყა შემოგვერტყა,... მილიციაც გაჩნდა და... ბეიბრძანეს მთავრობის სახელით, რომ გვაპატიმრებენ და უნდა გავყვეთ... მერე სულ ჩემას ეზოში შეგვრეკეს — ეს სახლი წინათ ოლდენბურგის სასახლე ყოფილა. შკვე ღამე იყო... ბოგონები მალე

გაუშვეს, ხოლო ჩვენ, ხუთიოდე ბიჭი, ადამიანებით სავსე დიდ დარბაზში შეგვიყვანეს და დილამდე იქ ვიყავით [ფ.51] ისე, რომ წამოსაწოლი ადგილიც ზოგს არ ქონდა. იმ დამეს და მეორე დღესაც აქ ბევრი პატიმარი მოიყვანეს. საერთოდ დიდი სივინროვეც იყო... მესამე დღეს გამოირგვა, რომ თურმე ჩვენ დაგვაპატიმრეს, რადგან გამოსვლების მომზადებაზე გვქონდა შეკრება და მსჯელობა... ჩვენ რომ გამოცდებზე ვსაუბრობდით, თურმე ასე გაუგიათ... ყველანი გარეთ გამოგვყარეს, სხვებიც ბევრი გაანთავისუფლეს და ასე გამოვიარეთ ეს „დიდი ყაზარმობა.“...

იმავ 1922 წლის ზაფხულში ქუთაისიდან სოფელში დავბრუნდი - უკვე სიმწიფის ატესტატით. მალე ჩვენს ოჯახში დიდი თათბირი გაიმართა. მეზობლები მამას სთხოვდნენ, რათა მე მასწავლებლობა დამეწყო სოფლის სკოლაში, რადგან სხვა არავინ ეგულებოდათ, რომ ეს სამსახური ეკისრა. წინანდელმა მასწავლებელმა უკვე დასტოვა ეს სკოლა... და ახლა ერთი მასწავლებელი აკლდათ. ზეღმოკლეობაც გვჭირდა. ობილისში წასვლისა და სწავლის გაგრძელებისათვის საჭირო ფული არ გვქონდა. მიწრიეს, 2-3 წელიწადი მემასწავლებლა და მერე ფულიც მექნებოდა სწავლის გაგრძელებისათვის. მამა ერთხანს მერყეობდა, მაგრამ ბოლოს მტკიცედ განაცხადა: იქ საფიცრე ხეებზე მევაჭრებიან, იმათ გავყიდი, ერთ ძროხასაც მივაყიდი და ფულს გიშოვნის, რომ ობილისში წახვიდე. იქ ბიძაშენიც (დედის ძმა) გიპატრონებს, უკვე წერილიც მომწერა, როდის ჩამოდიხარ და ასე,... აქ რომ იმასწავლებლო, როგორც სხვებიც, ჩამორჩები, მერე ვინ იცის, როდის შეელევი მასწავლებლობას და ისიც შეიძლება მოხდეს, რომ მათ მსგავსად ღვინის სმას მიეჩვიო და სხვ. და სხვ. მამას თურმე აღწევდა მიეწერა ჩემ შესახებ ბიძიასთან ობილისში.

მადანყდა: უნდა წავსულიყავი ობილისში, უნივერსიტეტში გამეგრძელებინა სწავლა.

უკვე თბილისში ვარ... რომელ ფაკულტეტზე უნდა შევიდე?
- მათემატიკურზე შევდივარ, მაგრამ სამიოდე თვის მერე
სოციალურ-მკონომიკურ ფაკულტეტზე გადავერიცხე.

საქმე ისაა, რომ მათემატიკურში მეცადინეობა-ლექციები
დილის საათებშია, ხოლო მე უკვე ვმუშაობ. მონტიორი ვარ
ტელეფონის ქსელისა [ფ.53] სადაც მომანყო ჩემმა ბიძა-
შვილმა პ.ზომტარიამ, რომელიც ამ დროს თბილისის
ქალაქის ტელეფონის ქსელის კომისარი იყო. ბდრე ბაქოში
მუშაობდა და იქიდან თბილისში უკვე კომუნისტი ჩამოსულა
სამუშაოდ და ახლა აქ მე დამეხმარა. მართხანს მონტიორად
ვმუშაობდი. მისწავლე ქსელის მავთულების გაყვანა, ტელე-
ფონის აპარატის რემონტი და სხვა, მაგრამ ჩვენებს მიაჩნდათ,
რომ ეს ჩემთვის საკმაოდ სახიფათო სამუშაო იყო და მერე
იქვე, მონტიორობიდან გადამიყვანეს მოანგარიშის თანამ-
დებობაზე - ისევე ტშმსში, ე.ი. თბილისის ტელეფონების
ქსელის სამმართველოს კანტორაში - ეს უკვე 1923 წლის
გაზაფხულში იყო. ბქედან დაიწყო ჩემი სამსახურებრივი
კარიერა, როგორც ბულალტერის მუშაკისა და ბოლოს
საფინანსო განყოფილების გამგის თანამდებობასაც მივაღწიე
სხვა დაწესებულებაში. ...ბმ გზით ჩემი ფინანსური მდგო-
მარეობა საკმაოდ განმტკიცდა, ისე, რომ მამასაც ვეხმა-
რებოდი ცოტას.

მაგრამ, რაკი დღე სამსახურში დავდიოდი, აუცილებელი
შეიქნა გადავსულიყავი სოციალურ-მკონომიკურ ფაკულ-
ტეტზე, სადაც სწავლება იყო, ლექციები იკითხებოდა,
საღამოს საათებში... მს ნაბიჯიც წარმატებული აღმოჩნდა...

01.11.81

წყნეთი

ბხლა ცოტა უკან უნდა დავიხიო. მართი საინტერესო
ეპიზოდი გამომჩნა. მს იყო 1921 წ. თებერვლის ბოლოს თუ
მარტში. რთული პოლიტიკური ვითარების გამო ის იყო,
სოფელში ჩამოვედი ქუთაისიდან, სადაც ვსწავლობდი.

დილას ხმა გაისმა: ბოლშევიკები აბაშაში ჩამოვიდნენო. იმავე საღამოს კოდორშიც ელოდნენ, მით უფრო, რომ აქედან სწორედ წინააღმდეგობით წავიდა სკოლისა და ეკლესიის შენობასა და ეზოში ჩაბანაკებული მენშევიკური გვარდიის ცხენოსანთა ნაწილი, რომელიც უმეტესად ბლმ. საქართველოს თავადაზნაურული ოფიცრებისაგან შედგებოდა: მრისთავები, მცირეშვილები, ჭავჭავაძეები, ჩოლოყაშვილები, ბშირეჯიბები, მიაქთაქიშვილები, ბვალიშვილები, მედევეანიშვილები, ბაბაშვილები, მესხიშვილები და სხვ.

მართი ვიღაც მათგანი მამაჩემის ნაცნობი აღმოჩნდა და სამიოდე კაცი სახლში გვესტუმრა. იმ ღამეს, ეტყობოდა, ჩვენთან უნდოდათ დარჩენა, მაგრამ მამამ კატეგორიული უარი უთხრა – სადაცაა ბაბიდან აქ გაჩნდებიან ბოლშევიკები და საერთოდ, ჩვენი სოფლიდან გასვლა – ბათუმისკენ ურჩია. მისინიც წავიდნენ და მართლაც რამდენიმე საათის შემდეგ ფაქტიურად „მოხდა ჩვენი სოფლის გასაბჭოება“, როგორც ჩემი ბიძაშვილი, პანტელეიმონ მუგუშვილი, ირონიულად ამბობდა ხოლმე მერე, როდესაც ამ ამბებს მოვიგონებდით.

მაგრამ სად ვიყავი მე? მენშევიკების გვარდია რომ ჩვენი სოფლის ცენტრში დაბანაკდა, ხმა გავრცელდა, სოფელში ვინც კომუნისტები, მათი თანამგრძნობელნი და კომკავშირელები, ყველას დააპატიმრებენ და „თან გაიყოლებენო“. მე შეშეშინდა. შინ უწყის, რის გაკეთებას იკადრებენო, მითხრეს. მართმა მითხრა, ამაღამ ჩემთან წამოდიო; მეორემაც. ბმასობაში, საღამოვდებოდა, მამასთან, როგორც ყოფილ მამასახლისთან, ვილაცყები მოდიოდნენ და მიდიოდნენ. მკითონ იგი ძლიერ დაფიქრებული ჩანდა.

მე ჩემი უფროსი დის, ბლექსანდრას დახმარებით, სახლის უკან ეზოში, მარანს იქით მდგარ უზარმაზარ მუხაზე, რომელიც სამიოდე მეტრის ზემოთ რამდენიმე დიდ ტოტად იყოფოდა (თვითთელი ტოტი არსებითად მთელი ხე იყო, მათი განი ნახევარ მეტრს აღემატებოდა, ხოლო თვით მუხის ტანის სისქე 2-3 მეტრამდე იქნებოდა), განშტოებიანზე

ავიტანე ერთი ფიცარი ღ [ფ.56] ისე დავდგი, რომ არა თუ არხეინად წამოჯდომა, დაწოლაც კი შეიძლებოდა, მით უფრო ის ფიცარი ერთი დიდი ლურსმით ტოტზე მივაჭედე ისე მაგრად, რომ კაცი ძვრასაც ვერ უზამდა. ეს ჩემად მოხდა, ისე, რომ ჩვენს მეტმა არავინ იცოდა. მე ზემოდ ძველი ნაბადიც ავიტანე ღ აქ ვფიქრობდი გადაღამებას. ჩემს დას არავისთვის არ უნდა ეთქვა ამის შესახებ.

შკვე კარგად დაღამდა. შცებ მამის ხმა ისმის, მე მეძახის... სადღაც წავიდა, მალე მოვაო - უთხრეს. მამა პანტელეიმონს უძახის. ის აქვე ახლოს ყოფილა. ბბა მონახეთ. ჭკუით იყავითო, მამასთან უკვე წამდენიმე კაცი იყო. მეზობელი სოფლიდანაც...

შუაღამეს მიტანებული იქნებოდა, რომ ჩვენს ჭიშკართან ხუთიოდე ცხენოსანი გაჩნდა ღ იძახიან: ბესარიონ! - შენთან მოვედითო. მამა გაეგება. მე ყველაფერი მესმის. ზოგიერთ წამესაც ვხედავ ამ სიბნელეში. ზემოთ ავინიე, უფრო მაღალ ტოტზე შევცოცდი ღ იქიდან ვიყურები.

მესმის, ჯაბა პიზირიას ვაჟია ღ თქვენთან ლაპარაკი უნდაო. მე უფრო დავმშვიდდი. ჯაბა პიზირიას ვაჟსა ღ ასულსაც კარგად ვიცნობდი. ბოლშევიკები იყვნენ, მაგრამ ახლა ყველაზე მთავარი ის იყო, რომ ჩვენი ნათესავები იყვნენ - დედაჩემი ჯაბა პიზირიას ძმის შვილი იყო.

მალე წავიდნენ... ლაპარაკი, მოლაპარაკება, კითხვები ღ პასუხები თითქმის სულ მესმოდა. მამა კვლავ მე მეძახის. საჩქაროდ ჩამოვცოცდი ღ მივედი. სად იყავი? - აქვე, ბოსტანში, მერმე მარანში...

მოლაპარაკების შედეგი ის იყო, რომ ეცნობებინათ - ხვალ შუადღეზე, უფრო ადრეც, ბბაშიდან სახალხო კომისრების წმუნებულები ღ ჯარის ნაწილები შემოვა. ზალხი დაამშვიდეთ, არავინ წაიბე წინააღმდეგობა ღ ცუდი სიტყვები არ გაბედოს. სჯობია, ყველაფერი მშვიდობიანად ჩატარდეს... ბმაღამ სოფლის ბოლომდე გავლენ ღ სხვებსაც გააფრთხილებენ...

მამას კერძოდ უთხრეს: მთელი შენი გავლენა გამოიყენე, რათა ხალხი დინჯად იყოს, ვინმე არ აჩქარდეს. მენშევიკები უკვე დღეს-ხვალ ბათუმსაც დატოვებენ – ევროპაში გარბიან მათი მეთაურებით. ბვარდიის ოფიცრების დიდი ნაწილიც მიყვებიანო ზეზ.

მეორე დღეს მართლაც დაახლოებით ასე მოხდა ყველაფერი. ჩამოსულებმა თან ჩამოიყვანეს ციხიდან განთავისუფლებული ამ სოფლის რამდენიმე მცხოვრები. ესენი ბოლშევიკებია ზე ამათგან ვინც გირჩევნიათ, ის აირჩიეთ. ერთს ვინტოვკა ქონდა გადაკიდებული ზე წინ წამოინია, რაიონის წმუნებულებს მან მიმართა: მე აქ ყველა მიცნობს, მეც ვიცნობ ყველას ზე თუ თანახმა ხართ, შევუდგებით ახალი წესრიგის დამყარებას, ლენინის მოძღვრების მიხედვით.

სირუმე ჩამოვარდა, არავინ ხმას არ იღებდა. რაიონიდან მოსულმა მოულოდნელად ხმამაღლა განაცხადა: ბესარიონ ბუგუშვილი ყოფილი მამასახლისია, ის ჩვენი კაცი არაა, მაგრამ ცნობით ყველაზე უკეთ იცნობს ყველას ზე ვსთხოვთ, რას იტყვის ამ კაცზეო.

მამა ხმას არ იღებდა, გაჩუმებული იდგა, ბოლოს წამოაბახეს: სთქვი, რაც სათქმელია მაგ კაცზეო! მამა წინ წამოდგა ზე განაცხადა: თითქმის თხუთმეტი წელიწადია ამ თემისა ზე სოფლის მამასახლისი ვარ [1902-1917 წ.; მხოლოდ 1907-1908 წელს არ იყო არჩეული. მაშინ, რეაქციის პერიოდში, მამასახლისს ბოქაული (მაზრის) ან მაზრის უფროსი ნიშნავდა, ხოლო მერე, როცა ნება მისცეს, თემმა კვლავ იგი აირჩია], ზე თუ სიმართლე [ფ.59] გინდათ, – მიმართა მან რაიონიდან ჩამოსულ უფროსებს, – ეს კაცი, მართალია, ციხეში იჯდა, მაგრამ არა კომუნისტობისათვის. ბარე სამჯერ მეც მყავს ციხეში გაგზავნილი ქურდობისათვის. ღა, თუკი დამიჯერებთ, ქურდის მიერ დამყარებული წესრიგი ჩვენთვის არ იქნება მისაღებიო.

ოს წინ წამოვარდა ზე ვინტოვკა მხრებიდან მოიხსნა, ოღონდ ის იყო, მაშინვე მივარდნენ ზე იარაღი, რევოლვერიც ქონია ჯიბეში, ახადეს... ზე როდესაც ხალხი ყვიროდა:

ქერდია, ქერდი ზე აქედან მოგვაცილეთო, წაიონის წმუნე-
ბულმა განკარგულება გასცა, უკანვე წაყვანათ ციხეში.
მღონდ ის იყო, იგი მამას დაემუქნა: გამოვალ ზე გავის-
წორდებით!..

ბხლა ამის თაობაზე ის მახსენდება, რომ ის, მაშინ სულ
ახალგაზრდა კაცი, ოთხიოდე წლის შემდეგ მბილისში
ქუჩაზე წინ გადამიდგა... ცოტა არ იყოს, შემეშინდა, ის ჩემზე
ბევრად უფროსი იყო ზე ღონიერიც. მე ხელი რომ გამენთა-
ვისუფლებინა, ჩემოდანი ტროტუარზე დავდგი და... ის ნელი
ნაბიჯით მომიახლოვდა, ჩემი ჩემოდანი აიღო ზე მეუბნება:
სახლში მიგატანინებ, საკმაოდ მძიმეა თქვენთვისო!

ჩემს გაოცებას საზღვარი არ ქონდა. მკითხე, რად ჩამო-
სულიყო მბილისში. მიპასუხა, ღორი ზე გოჭები დავკალი ზე
გასაყიდად ჩამოვიტანე, უკვე გავყიდე კიდევაც,... მამაშენის
დიდი მადლობელი ვარ... მაშინ მალე გამომიშვეს მისი
თავდებობით ზე დარწმუნებული იყავი, რომ არ შევარცხვენ
მის წვერებსო!

მამაჩემმა ხშირად იცოდა წვერისა ზე განსაკუთრებით
ულვაშების დაფიცება - მის წარმოდგენაში ესენი ვაჟკაცობის
ატრიბუტები იყო: ულვაში შემირცხვეს!...

23.07.82

მითქმის წელიწადია, რაც „მოგონებისათვის“ ხელი არ
მიხლია, დრო არ მქონდა. ბმ საღამოს მთლიანად გადა-
ვიკითხე, მხოლოდ ვფიქრობ, აწი კიდევ გავაგრძელო; მალე
შვებულებაში ვიქნები ზე ლიტ.-მეცნ. მუშაობისაგანაც ცოტა
უნდა დავისვენო.

12.04.83

მაინც ვერ მიხერხდება დღიურებსა ზე მოგონებებს
მივხედო. ბხლა ერთი რამ გამახსენდა ზე მინდა ჩავსწერო.
1930-იანი წლების შუა იყო. საშობაოდ მამა ჩამოვიდა სოფ-

ლიდან ფრიად დატვირთული: ხურჯინით, კალათით, კიდევ ცალკე შეკრული მოზრდილი ფუთა ეჭირა ზე ცალკე დოქი თაფლით სავსე.

მე ჩემ დასთან, შურასთან, ერთად ლიბკნეხტის ქუჩაზე გცხოვრობდი. მართი ოთახი ზე „ოთახისეე უფლებებში“ გრძელი შემინული აივანი, რომელსაც პატარა ანტრე, იგივე „სამზარეულო“ ქონდა, რომელიც ფარდით იყო გამოყოფილი.

მამამ იმდენი ხორაგი მოიტანა, რომ ხეირიანად ვერც კი გავშალეთ ჩვენს ბინაში... სუფრაზე, სადილობისას მე მამას ვუთხარი:

— ეს ნამეტანი შენუხებულხარ. ზომ ხედავ, მე თითქმის არაფერი მაკლია ზე შენ კი ამდენი რამ მოგიტანია. ბოხოვ, შემდეგში ასე არ გაიჭირვო ზე სხვ. [ფ.62] მახსოვს, მამა ერთხანს გაკვირვებული მიყურებდა, მერე მან სთქვა (სუფრას ის, ჩემი ზე და მე ვუსხედით):

— შვილო, ამას როგორ მეუბნები, ზომ იცი, მე თქვენს მეტი არავინა მყავს (ჩემი ერთი ზე ლიუბა – იმავე სოფელში იყო გათხოვილი, ზოლო ბლექსანდრა – თბილისში). ზე აბა თუ არა შვილებზე, რაზე უნდა ვიფიქრო ზე ვიმრომო?! – ჩემს ცხოვრებას, განაგრძობს იგი – ახვა აზრი არა აქვს. მე აწი არც შვილი მეყოლება ზე სხვა ძირი. მართო იმისათვის, რომ ვაკეთო ზე მევე მოვიხმარო, კაცმა როგორღა უნდა გავსძლო.

— მე მიხაროდა ამეებს რომ წამოსადებად გამზადებდი, თქვენთვის მომქონდა ზე მხოლოდ ის მადარდებდა, რომ მეტის წამოლება არ შემეძლო, რათა კიდევ უფრო გამეხარებინეთ, რადგან იცოდეთ, რომ მე მხოლოდ ზე მხოლოდ თქვენი გახარებით შემომლია გავიხარო ზე სხვა არაფერი მაბადია. რომ მითხრეს, ერთი თვის წინ, გაზეთში შენი დიდი ნაწერი იყო დაბეჭდილი, მე სიხარულისაგან არ ვიცოდი, რა მექნა. საჭმელიც ვერ ვჭამე ზე ნავედი, რომ ის გაზეთი მენახა, ჩემი შვილის საქმე მენახა, შენი უკვდავი საქმე მენახა. ზე მე სულ ისღა მინდოდა, რომ კიდევ სხვებს ზე სხვებს ეთქვა:

- ბესარიონ! ნახე? წაიკითხე?
- ბესარიონ, ერთი მეც მათხოვე, წავიციხო.
- ბესარიონ, ჩვენ ყველანი ვამაყოფთ ზ სხვ.

და ხშირად ჩავერთავდი, ეს რა გიკვირთ, განა არ იცით, რომ ამის სისქე წიგნები აქვს დაბეჭდილი?! ზ სხვ.

— ბრა შვილო, ამას ნუ მეუბნები. ეს იგივეა მითხრა, ნუ მოხვალ, იქ იყავი... ჩემი სიცოცხლე თქვენშია, შვილებო, ზ უთქვენოდ აბა რა გამაძლებინებს ზ რომ გავძლო, ჩემი გაძლების აზრი სხვა რა უნდა იყოს, თუ არა ჩემი ნახელავით ცოტა რამ გასიამოვნეთ. მე თუ ვცოცხლობ, მხოლოდ იმ აზრით, რომ თქვენ რაიმე, თუნდაც ძლიერ მცირე რამ გასიამოვნოთ ზ ამას ნუ დამიშლით...

პაპაჩემს, ნიკოლოზ იოსების ძეს მუგუშვილს, საბოლოოდ ჰყავდა ორი ასული ზ ოთხი ძე — ბიორგი, მრისთე, იოსები ზ ბესარიონი, რომელთაც, დების გათხოვების შემდეგ თავიანთი ოჯახები შექმნეს. მთხთავეს ჰყავდა მხოლოდ თითო ვაჟი ზ სამ-სამი (სამს) ზ ორი ასული.

მამაჩემი, ბესარიონი, პაპის (ნიკოლოზის) ყველაზე უმცროსი შვილი იყო. მე კარგად მახსოვს მამა ზ მისი უფროსი ძმა იოსები როგორ გაიყარნენ. მათ დიდი სახლი, ოდა (ოთოთახიანი, ოთხთვალიანი) გაყიდეს ზ ეს ფული, ისე, როგორც შინაური პირუტყვი, გაინანილეს. იოსებს, როგორც უფროს ძმას, სამზარეულო — მოზრდილი მინური სახლი ერგო, თავისი ეზოს ნაწილით, ხოლო მამას ხულა ზ სასიმიინდე.

ბმ დროიდან ჩვენი ოჯახი, ქექსი სული, ერთხანს სასიმიინდის, ე.ი. ნალიის, ჩვეულებრივ მაღალ ბოძებზე შედგმულ ზ შემოფიცრულ მინურ-ოთახში (ბინაში) ცხოვრობდა... მერე მამამ ეზოში, გზის გაყოლებით მდგარი დიდი ალვის ხეები მოჭრა ზ წაჭველ ოსტატებს ფიცრებად დაახერხინა ზ ოდის ადგილას მოზრდილი მინური სახლი ააშენა, რაც ისლით იყო დაფარული. მას წინ ერთი ფანჯარაც ჰქონდა დატანებული ზ მთელს სიგანეზე აივანი, ისიც, ცხადია, მინური.

ნალიიდან გამოსულებისათვის, როგორც მამა ოხუნ-
ჯობდა, ეს უკვე კარგი ზე ფართო ბინა იყო.

მხოლოდ რამოდენიმე წლის შემდეგ მოხდა ხულის
გაფართოვება, რეკონსტრუქცია ზე აშენდა ნაწილობრივ ქვის
ბოძებზე შედგმული, სამოთახიანი + საკუჭნაო, ოდა, რომე-
ლიც კრამიტით იყო დახურული.

ბმგვარად, მამის კარმიდამო საკმაოდ კარგად მოეწყო.
მას აკლდა მხოლოდ... ზულა.

ბქ უნდა ითქვას, რომ როგორც ოდად გადაკეთებული
(ფრიად გაფართოებული) ხულა, ისე ის დიდი მიწური სახლი,
რომელიც ბიძაჩემს ერგო, აშენებული იყო არა დახერხილი,
არამედ ხის დაპობილი (დახეთქილი) ზე მერმე ნაჯახით გათ-
ლილი ფიცრებისაგან, რასაც ეს აშკარად ეტყობოდა. სამ-
ზარეულო (მიწური) მუხისა, ხოლო ხულა წაბლის ხისა იყო.
მათი კედლის კუთხეების ფიცრები ურთიერთში ჩაჭედდო-
ჩადგმული იყო, რითაც კედლები იკვრებოდა კიდევაც. ყოვე-
ლივე ეს იმას ნიშნავდა, რომ ისინი ადრე, ჯერ კიდევ მაშინ
იყო აშენებული, როდესაც ხის მორების ფიცრებად დახერხვა
არ ყოფილა გავრცელებული, თუ შემოღებული.

შფრო ადრე, სახელდობრ 1916 წელს, ჩვენს ოჯახს დიდი
უბედურება დაატყდა - გარდაიცვალა დედაჩემი. ბმ დლიდან
ბებიაბ, დედის დედაბ, ერთხანობით მე წამიყვანა აქედან ზე
მათთან ობილისში ვცხოვრობდი... მერე ბბაშაში ვსწავ-
ლობდი, შემდეგ 1917-1922 წწ. ფოთსა ზე ქუთაისს, სადაც
დავამთავრე საშუალო, ხოლო 1923-1928 წწ. - ოსს -
მკონომიკური ფაკულტეტი.

ბმ ხანებში მე თსუ სოც-ეკონ. ფაკულტეტის კურსი უკვე
დამთავრებული მქონდა ზე სამსახურშიაც ვიყავი. ოს-ის იყო,
რომ ჩემი „ქართული წიგნი 1629-929“ გამოიცა (1929) ზე
მისი ერთი ეგზემპლარი ზე ჰონორარიდან კიდევ 200 მან.
ფოსტით გავუგზავნე მამას პოდორში.

როგორც კარგა ხნის მერე სოფელში მეზობლებმა
მითხრეს, მამაჩემი თურმე სულ იმას ტრიაბახობდა: შვილი
მომესწრო, წიგნებს ბეჭდავს ზე ფულებსაც ბლომად

მიგზავნის, ასე რომ, ოდა-სახლის აშენება იმის დახმარებით
შეესძლებოდა...

12.09.84

ბენეალოგია - ბერძნული სიტყვაა

ბენე = ოჯახი

ლოგოს = სიტყვა სიტყვა ოჯახზე - წარმომავლობაზე,
გვაროვნობაზე

ჩემი პაპის მამა იყო - იოსებ ბუგუშვილი, პაპა (ბაბუა) კი
- ნიკოლოზ ბუგუშვილი - მისი ძე, ნიკოლოზის ძე, იყო
ბესარიონი - ჩემი მამა.

მამაჩემი ბ მისი უფროსი ძმა იოსები იყვნენ ნიკოლოზ
ბუგუშვილის შვილები მეორე ცოლისაგან - ეს, ჩემი ბებია
იყო ბეგენავას ასული ბ ზოშტარიას ქვრივი (ნაცოლარი).

დედაჩემი - მარიამ ბიტოს ასული პიზირია. ჩემს მახ-
სოვრობაში მისი დედა, ძმა ბ დები ცხოვრობდნენ ჯერ
ფოთში (ერთიც სოფ.?, ბბამის რაიონში), ხოლო შემდეგ,
1914 წლიდან - თბილისში. მათთან მე კარგა ხანს ვყო-
ფილვარ ფოთსა ბ თბილისშიაც, სადაც სტუდენტობის
[ფ.70] პირველ წლებში ხან ბებიასთან ბ ხან დედასთან
ვცხოვრობდი.

ჩემს მშობლებს ყავდათ 4 შვილი: მე - პაატა (1905) ბ
სამი ასული - ბლექსანდრა (1908), ლიუბა (1912) ბ შურა
[შუშანიკი] (1914).

დედაჩემი გარდაიცვალა 1916 წელს სულ ახალგაზრდა,
დაახლოებით 30 წლისა.

მამაჩემიც ადრე მოკვდა, 1938 წელს, სულ
ორმოცდათვრამეტი წლისა (1879-938). ბადმოცემით ვიცი:
პაპაჩემს დიდხანს, ოთხმოცდაათ წელზე მეტი უცოცხლია,
მგონი 97 წლის მომკვდარა ბ ისიც ცხენიდან გადავარდნის
შედეგად - სახლიდან დილას პირუტყვი გაურეკია რიონის-
პირის საბალახოზე. შბელო (უუნაგირო) ცხენზე მჯდარა
(სოფელში მეც ხშირად ვმჯდარვარ ქეჩა ან ტომარაგადაფა-

რებულ ცხენზე), რომ სახლში დაბრუნებულა, ჭიშკართან პალაქებს ცხენი დაუფრთხიან და ის მოულოდნელად გადავარდნილა.

09.05.86

ბხლა ვხედავ მოგონებებისათვის 1,5 წელიწადია ხელი არ მომიკიდია — არაფერი ჩამიწერია.

დღეს სახლში დავიდარაბა იყო, წიგნებს ვერ ვათავსებ, იმდენი მაქვს, რომ არ ეტევა ჩემს ბინაში, ვერც აქ, ვერც წყნეთში — აგარაკზე.

შნებლიედ გამახსენდა, ქუთაისში მონაფეობის დროს შევნატროდი წიგნებს, რაც გიმნაზიის, მერე ტექნიკუმის ბიბლიოთეკაში საკმაოდ იყო და მენატრებოდა ამ ბიბლიოთეკის უფროსი ყყოფილიყავი და მაშინ ხომ ამდენი წიგნი ჩემთვის სულ ყველა ადვილად მისაწვდომი იქნებოდა...

რა ბედნიერი იყო სკოლის ბიბლიოთეკის გამგე... მეც, უნგარო ყმაწვილი, რატომღაც ბედნიერი ვიყავი იმის ბედნიერებით, რომ ყველა წიგნი, როდესაც და როგორც მოეპრიანებოდა, ისე შეეძლო ეკითხა აქაც და სახლშიც წაეღო წასაკითხავად, ... უზომოდ და უვადოდ...

17.06.86

1959 წ. თურქეთში მოგზაურობისას, იზმირში (სმირნაში), უკეთ ვთქვან, მის მახლობლად, სულ ცოტა ხნით სტუმრად ვიყავი ოჯახში თურქეთის ფლორის მაღალი ჩინის ოფიცერთან. ის ქართველი იყო, ლაზი, სულიაშვილის ქართულ გვარს ატარებდა. ბზაზე, გემბანზე, სტამბოლიდან იზმირისაკენ რომ მივდიოდით, მკითხა, მეორენაირი ქართული თუ იცო. ეს თურმე ყოფილა ლაზური, ე.ი. მეგრული და ცხადია, ვიცოდი.

მან მაშინ ლექსი მითხრა, გამოსაცდელად, თუ გავიგებდი:

„მა სი მიყორქ

სი ვაგიჩქუ,

სქანოთ ვორექ დონაბადი,

მიინალე გოლვაფირო

მუჭოთ ცხენი

დო ნაბადი...”

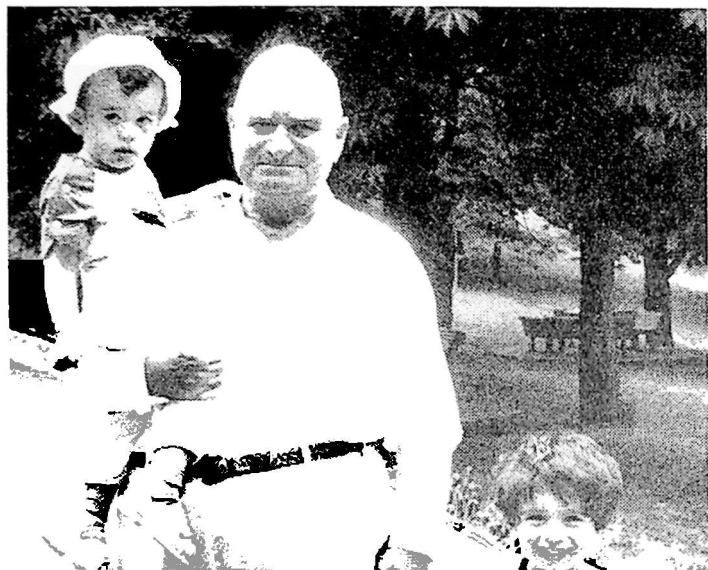
მითხრა ზე მომაჩერდა... მუთხარი, ყველაფერი გავიგე-მეთქი... მითხრა: ჩვენ ორივე კოლხები ვართ (ლაზები) ზ ბედმა ისე განსაჯა, რომ ორივე სხვადასხვა დიდი იმპერიების ძლიერებას ვემსახურებით, მე — ოურქეთისას, თქვენ — რუსეთისასო...

ბმაზე არაფერი მითქვამს, თუმცა ეტყობოდა, ძლიერ უნდოდა, რაიმე მეთქვა.

ბოლოს მისი ოჯახიდან წასვლისას, როდესაც ერთი ფეხი კარის ზღურბლზე გადავაბიჯე, ის თვალებს არ მაშორებდა, მე ჩემს ფეხებს დავხედე... რაც იმან შეამჩნია ზ შეიმჩნია ისიც, რომ შეამჩნია ზ მითხრა, გავიგე, თუ რა პასუხი გამეციო...

ბქვე მისი ცოლი იდგა ზ გვისმენდა. მე მაშინ ის მეგრული ლექსი მკვეთრი, გარკვეული, სიტყვებით გავიმეორე... ოურქის ქალმა მკლავზე ხელი მაგრად მომკიდა ზ თვითონაც ლექსი სიტყვასიტყვით, გაიმეორა... ზ ქმარს თურქულად ჩაულაპარა. მასპინძელმა მითარგმნა: „ეტყობა, მართლად დიდი მოაზროვნე მეცნიერი კაცი ყოფილა, თორემ ერთი მოსმენით ამ ლექსს როგორღა დაიმახსოვრებდა, როდესაც მე ათ წელზე მეტი მომინდა კარგად მესწავლაო!”

დმასახლისს მე ქათინაურისათვის ზ საერთოდ, გულ-სრული მიღებისათვის დიდი მადლობა მოვახსენე ზ ასე დავმორდით ერთმანეთს, ადამიანები... მსოდენ ახლობელნი ზ ესოდენ შორეულნი, რომელნიც როგორც აქამდე, ისე ამიერიდან, ერთმანეთს ველარ ვიხილავთ, ცხადია, ზ ვითარც ფრთად ძნელად შესახვედრებელი...

შინაარსი

წინასიტყვაობა	5
რედაქტორისაგან	7
მეცნიერებაში „გლადიატორის“ დრამატული ცხოვრება მის დღიურებში	9
დღიურები	15
მოგონებები	99